

Талдамалық есеп

**ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ГЕНДЕРЛІК ТЕҢДІКТІ ЖӘНЕ ӘЙЕЛДЕРДІҢ
ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІН КЕҢЕЙТУГЕ ҚОҒАМДЫҚ
КӨЗҚАРАС**

Астана, 2024 жыл

@ 2024 Авторлық құқық Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму бағдарламасына (БҰҰДБ) және БҰҰ гендерлік теңдік және әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейту құрылымына (БҰҰ-әйелдер) тиесілі.

Талдамалық есеп

**ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ГЕНДЕРЛІК ТЕҢДІКТІ ЖӘНЕ ӘЙЕЛДЕРДІҢ
ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІН КЕҢЕЙТУГЕ ҚОҒАМДЫҚ
КӨЗҚАРАС**

МАЗМҰНЫ

ҚЫСҚАРҒАН СӨЗДЕР ТІЗІМІ.....	5
РЕЗЮМЕ.....	6
КІРІСПЕ.....	11
ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ЗЕРТТЕУ ӘДІСНАМАСЫ	13
ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ	16
1-ТАРАУ. ХАЛЫҚ АРАСЫНДАҒЫ САУАЛНАМА НӘТИЖЕЛЕРІ.....	16
1.1 Респонденттердің әлеуметтік-демографиялық деректері.....	16
1.2 Халықтың гендерлік теңдік және әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейту ұғымдарын түсіну және қабылдау деңгейі	23
1.3 Құқықтар мен мүмкіндіктер.....	26
1.4 Білім беру	36
1.5 Жұмыс.....	40
1.6 Отбасы, репродуктивтілік, контрацепция.....	51
1.7 Қоғамдық пікірдегі ерлер мен әйелдердің рөлдері.....	66
1.8 Ақпарат көздері.....	71
Қорытынды.....	74
2-ТАРАУ. САРАПТАМАЛЫҚ СҰХБАТТАР НӘТИЖЕЛЕРІ	80
2.1 Ағымдағы жағдайды бағалау.....	80
2.2 Қазақстандық қоғамдағы гендерлік рөлдер мен стереотиптер	81
2.3 Гендерлік рөлдердің даму тенденциялары	83
2.4. Гендерлік зорлық-зомбылық, қылмыстық жаза, харассмент	86
2.5 Проблемалар мен кедергілер	89
2.6 Механизмдер	90
3-ТАРАУ. ФОКУС-ТОПТЫҚ ПІКІРТАЛАСТАРДЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІ	94
3.1 Экономикадағы гендерлік теңдік	94
3.2 Саясаттағы гендерлік теңдік	102
3.3 Білім саласындағы гендерлік теңдік.....	105
Сараптамалық сұхбаттар мен фокус-топтық пікірталастар бойынша қорытындылар	108

ҚЫСҚАРҒАН СӨЗДЕР ТІЗІМІ

STEM	Science, technology, engineering, and mathematics (ғылым, технология, инженерия және математика)
БҰҰДБ	Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму бағдарламасы
БҰҰ-Әйелдер	Біріккен Ұлттар Ұйымының гендерлік теңдік және әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейту жөніндегі құрылымы
ЮНИСЕФ	Біріккен Ұлттар Ұйымының Балалар қоры
ТҚШ	Тұрғын үй коммуналдық шаруашылығы
ІІМ	Ішкі істер министрлігі
ШОБ	Шағын және орта бизнес
ҮЕҰ	Үкіметтік емес ұйым
БҰҰ	Біріккен Ұлттық Ұйымы
ҚР	Қазақстан Республикасы
БАҚ	Бұқаралық ақпарат құралдары
АҚШ	Америка Құрама Штаттары
ФТП	Фокус-топтық пікірталас

РЕЗЮМЕ

Гендерлік теңдік туралы хабардарлықты арттыру және гендерлік теңдік мәдениетін қалыптастыру

Қазақстандықтардың басым бөлігі гендерлік теңдік және әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту ұғымдарына аз бағдарланған, гендерлік мәселелерге қызығушылық танытпайды, осы түсінікке байланысты проблемаларға үңілуге немесе тіпті олардың бар екенін мойындауға бейім емес.

«Гендер», «гендерлік теңдік», «әйелдердің мүмкіндіктері мен құқықтарын кеңейту», «феминизм» сияқты ұғымдарды білетіні туралы 33,5% - 39,4% респондент айтты.

Сандық сауалнамаға сәйкес, респонденттердің көпшілігі (76,5%) елдегі гендерлік жағдай қанағаттанарлық және әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктері жеткілікті немесе басым деп санайды. Негізінде, ер адамдар осылай ойлайды, ал әйелдер арасында олардың толық құқықтары бар екендігіне сенімді адамдардың үлесі біршама аз.

Қазақстанда әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерімен қамтамасыз етілгеніне сенімді ерлердің үлесі – 83,1%. Әйелдер үлесі – 70,6%.

Сарапшылар Қазақстандағы өзекті гендерлік мәселелер ретінде саяси салада және басшылық қызметте әйелдердің аз қамтылуын, гендерлік жалақыдағы алшақтықты, еңбек нарығындағы гендерлік сегрегация мен кемсітушілікті, заңнаманың жетілмегендігін, тұрмыстық зорлық-зомбылық пен харассментті атайды. Сарапшылар белгілеген мәселелер ішінара жаппай сауалнама мен фокус-топтық пікірталастардың нәтижелерімен расталады, бірақ респонденттермен мойындалмайды. Көбінесе фокус-топтардың қатысушылары әйелдердің гендерлік мәселелеріне түсініктеме бере отырып, кво-мәртебесі оларды қанағаттандыратынын көрсетеді.

Сарапшылардың пікірінше, жастар гендерлік теңдік идеясын неғұрлым ашық қабылдайды, бірақ жастардың құндылықтары көбінесе белгілі бір аймаққа немесе отбасына тән қоғамдық негіздер мен стереотиптер әсерінен қалыптасады. Бұл фокус-топтардың деректерімен де расталады.

Қоғамдағы гендерлік сезімталдықтың жоғарылауына кедергі келтіруі мүмкін факторлардың ішінде сарапшылар діндарлықтың өсуін, неоконсерватизм мен жалпы қоғамдағы «оңшыл» көңіл-күйдің әсері күшейгенін айта кетті.

Гендерлік теңдік мәдениеті туралы хабардарлықты арттыру және қалыптастыру үшін халықты әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту процесінің негізгі түсініктері, мәні мен мақсаттары туралы хабардар етуге бағытталған ауқымды, кешенді жұмыс қажет. Бұл ретте респонденттердің едәуір бөлігінің көңіл-күйін ескере отырып, мұндай қызмет тұрақты негізде және қолжетімді формада жүзеге асырылуы тиіс. Ересектермен жұмыс істеудің негізгі құралдары БАҚ пен интернет-ресурстар болуы керек.

Интернет гендерлік теңдікке көзқарас идеясын қалыптастыруға әсер ететін ақпарат көздерінің тізімінде бірінші орынға ие (78,2% респондент). Екінші орында теледидар (36,0%), үшінші орында достар мен таныстар (23,9%).

Гендерлік теңдіктің маңыздылығы туралы халықтың хабардарлығын арттыруға бағытталған іс-шаралар стратегиялық сипатта болуы керек, ең алдымен балалар мен жастарға бағытталуы тиіс. Бұл гендерлік көзқарасты енгізу үшін білім беру бағдарламаларын өзгерту қажеттігін көрсетеді. Мұндай стратегияны жүзеге асыру мемлекеттік органдардың міндеттемесі мен қолдауын ғана емес, сонымен қатар олардың қоғам өмірінің барлық деңгейінде гендерлік теңдікті ілгерілету процесіне белсенді қатысуын талап етеді.

Қоғамдық стереотиптерді өзгерту және әйелдердің саясат пен экономикаға қатысуын арттыру үшін гендерлік күн тәртібін күшейту

Салыстырмалы түрде жақында (XX ғасырдың басына дейін) үстемдік еткен дәстүрлі қоғамның тарихи қалыптасқан схемалары қазіргі уақытта айтарлықтай өзгеру кезеңін бастан кешуде. Қазақстандық қоғамда қалыптасқан ерлер мен әйелдердің әлеуметтік рөлдері туралы стереотиптер кейбір өзгерістерге ұшырағанымен, өзекті болып қала береді.

Әлеуметтік негізделген гендерлік рөлдер туралы стереотиптер кешені қалыптасқан, оған сәйкес әйелдердің басты функциясы балалардың тууы мен тәрбиесі болып табылады, Қазақстанда қалыптасқан гендерлік теңсіздікті едәуір дәрежеде белгілейді. Осы тұрақты стереотиптердің әсерінен мансап, қоғамдық немесе саяси қызмет сияқты өмірлік өзін-өзі жүзеге асырудың басқа нұсқалары екінші дәрежелі мәнге ие болады. Сонымен қатар, ерлер мен әйелдердің гендерлік рөлдері мен мінез-құлқының стереотиптері бала кезінен қалыптасады. Бұл туралы сарапшылар да, фокус-топтық пікірталастарға қатысушылар да айтады.

Сауалнамаға қатысқан әйелдердің жартысынан көбі (53,6%) және сауалнамаға қатысқан ерлердің үштен екісі (67,9%) «әйелдің басты міндеті – отбасының жайлылығын құру, балаларының тәрбиесі, дамуы және денсаулығы, ол жұмыс істемейі керек» деп санайды.

Әйелдің негізгі әлеуметтік мақұлданған рөлі «отбасы – ошақ қасы», бұл стереотип өмірдің барлық салаларында көрініс табады. Алайда, бұл әсіресе әйелдердің қоғамдық салада жүзеге асырылуы мен қатысуына қатты әсер етеді: осылайша, екі жыныстағы респонденттердің пікірінше, әйелдердің саясаттағы және қоғамдық өмірдегі құқықтары мен мүмкіндіктері ең төмен, ал отбасында – ең жоғары деңгейде.

Бұл ретте, көптеген қазақстандық әйелдерге, өздеріне берілген шектеулі функциялар шеңбері тарлық етеді, олар мұны ашық көрсетеді. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, әйелдер еркектерге қарағанда гендерлік кемсітушілікке жиі ұшырайды және гендерлік теңсіздік бар деп мәлімдейді.

37,2% әйелдер мен 19,2% ерлер өздерінің гендер негізінде құқықтарының бұзылғаны туралы айтты.

Саясаттағы құқықтар мен мүмкіндіктердің жетіспеушілігін 39,9%, қоғамдық өмірде – 30,6%, еңбек саласында - 23,1% әйелдер, отбасылық салада - 20,1%.

Гендерлік теңсіздік отбасынан басталады. Респонденттердің көпшілігі ерлер де, әйелдер де отбасының басшысы ер адам болуы керек деп санайды. Әйелдердің салыстырмалы түрде аз үлесі және ерлердің одан да аз үлесі отбасындағы әйелдер көшбасшылығын жақтайды, ал әйелдердің едәуір бөлігі отбасылық теңдікті жақтайды.

Ерлердің төрттен үш бөлігі (76,9%) және әйелдердің жартысынан көбі (54,3%) отбасының басшысы ер адам болуы керек деп санайды. Отбасын екі адам бірдей басқаруы керек деген нұсқаны 18,6% ерлер және 37,7% әйелдер таңдады. 2,3% ерлер мен 6,3% әйелдер отбасын әйел басқаруы керек деп санайды.

Гендерлік кемсітушілік әйелдер мен қыздардың білім беру саласында және одан кейінгі жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін шектейді. Сандық сауалнама нәтижелеріне сәйкес, білім саласында қыздарға лайықты емес мамандықтар бар. Респонденттердің 54,3%-ы жаратылыстану, технология, инженерия және математика (STEM) мамандықтары қыздарға лайық емес екеніне сенімді. Алайда, ғылыми-техникалық мамандықтар әйелдерге қарағанда ер адамдарға көбірек лайық деген стереотип фокус-топтық пікірталастарға қатысушылар арасында кең қолдау тапқан жоқ. Дегенмен, фокус-топтардың қатысушылары да, сарапшылар да еңбек қызметінің кейбір салаларында гендерлік сегрегацияның бар екенін айтты, бұл жаппай сауалнама деректерімен де расталады.

Әрбір үшінші қазақстандық «ер» және «әйел» мамандықтары бар деп санайды, әрбір төртіншісі жұмысқа қабылдау жағдайлары тең емес деп санайды, әрбір алтыншысы ер адамдар ұқсас жұмысты орындағаны үшін әйелдерге қарағанда көбірек жалақы алады деп санайды.

Әйелдердің еңбек нарығына қатысуына ерлердің көзқарасын талдай отырып, көзқарастардың айтарлықтай өзгергіштігін байқауға болады. Ерлердің көпшілігі (75,0%) әйелдің жұмыс істеуі және жеке табысы болуы керек деген пікірде. Сауалнамаға қатысқан ерлер арасында әйелі немесе серіктесі олардан көп ақша табуы мүмкін санайтын ерлер саны біршама төмен (69,2%). Алайда, тек 50,3% ер респонденттердің айтуынша, әйел өз табысын толығымен басқара алады.

Зерттеу сонымен қатар әйелдердің қаржылық тәуелсіздігіне деген көзқарастағы аймақтық айырмашылықтарды анықтады. Қазақстанның солтүстік облыстарының респонденттері әйелдердің өз кірістерін бақылау құқығын көбірек қолдаса, елдің оңтүстік аймақтарындағы респонденттер мұнымен келіспейді. Бұл ретте әйел өзінің жалақысын күйеуіне немесе ата-анасына (өзінің немесе күйеуінің) беруі тиіс деп есептейтін респонденттердің үлесі Астана қаласында 2,7%, Алматы қаласында – 5,3%, Шымкент қаласында – 19,0% құрайды.

Ерлер көбінесе әйелдердің қоғамдық және саяси өмірге белсенді қатысуын құптамайды, әйелдердің ел басқаруына тіптен қарсылық білдіреді, бұған гендерлік стереотиптер әсер ететіні анық.

«Әйеліңіздің саяси және қоғамдық белсенді болатынына дайынсыз ба?» деген сұраққа ерлердің жартысынан сәл аз бөлігі (48,6%) дайын екендерін айтты, ал 38,9% респондент «жоқ» деген жауапты таңдады. Бұл ретте 52,0% ерлердің пікірінше, Қазақстанда әйелдер президент және премьер-министр бола алмайды.

Зерттеу нәтижелері қоғамдық көзқарастар мен гендерлік стереотиптерді өзгерту үшін балабақшалар мен мектептер деңгейінен бастап ауқымды стратегиялық ақпараттық-түсіндіру жұмыстары қажет екенін көрсетеді. Осы саладағы халықаралық тәжірибені Қазақстан жағдайына енгізу және бейімдеу мұндай бастамаларды жүзеге асырудың негізгі табыс факторларына айналуы мүмкін.

Гендерлік зорлық-зомбылықтың алдын алу стратегияларын және жазаны қатаңдатуы сапалы қайта бағалау

Сарапшылар гендерлік зорлық-зомбылық, оның ішінде жыныстық серіктес тарапынан зорлық-зомбылық, сондай-ақ харассмент (қудалау) қазіргі Қазақстан үшін өзекті мәселе болып табылатынын атап өтті. Бұл сандық зерттеу деректерімен де расталады.

Сауалнамаға қатысқан қазақстандықтардың 62,2%-ы әйелдер жұмыс орнында қудалау мен жыныстық бопсалау жағдайларына тап болады деп есептейді. Әйелдер арасында бұл көрсеткіш жоғарырақ – 64,9%.

Респонденттердің көпшілігі әйелдерге қатысты зорлық-зомбылыққа қарсы болса да, олардың көпшілігі келісімсіз жыныстық қатынасқа түсу, әйелді күйеуі немесе серіктесі тарапынан қорқыту, әйелдің немесе серіктесінің сыртқы келбетін, қаржысын және қарым-қатынасын бақылау гендерлік зорлық-зомбылықтың көрінісі ретінде қабылдамайды.

Әйелінің немесе серіктесінің қарым-қатынасы мен кездесулерін толық немесе ішінара бақылауға «құқығым бар» деп санайтын респонденттердің үлесі 62,9%, олардың сыртқы келбетін бақылау – 62,2%, әйелдің қаржысын бақылау – 50,4% құрайды. Бұл ретте 18,0% респондент серіктестеріне қатысты тәндік зорлық-зомбылық, 16,4% – келісімсіз жыныстық қатынасқа мәжбүрлеу, 16,6% – әйелін немесе серіктесін қорқытуға толық немесе ішінара жол береді.

Сарапшылар гендерлік зорлық-зомбылық тұрғысынан қандай да бір белгілі бір өңірлерді бөліп көрсетуге бейім емес немесе көшбасшылар қатарында Қазақстанның оңтүстік және батыс өңірлерін атайды. Бұл ретте, сандық зерттеу деректері бойынша, әйелге қатысты тәндік зорлық-зомбылыққа жол беретін респонденттердің үлесі Шымкент қаласында Ақмола облысына немесе Алматы қаласына қарағанда 5,1 есе, Астана қаласына қарағанда 5,7 есе, Солтүстік Қазақстан облысына қарағанда 7,3 есе көп.

Түркістан облысында ерлер тарапынан әйелге қатысты тәндік зорлық-зомбылыққа қандай да бір жолмен әрбір бесінші (21,1%), Қызылорда облысында әрбір төртінші респондент (25,4%), Шығыс Қазақстан облысында – әрбір үшінші (36,8%), Шымкент қаласында – әрбір екінші (54,2%) респондент жол береді. Шымкент қ. респонденттерінің жартысынан көбі ер адам толық құқығымен немесе жағдайға

байланысты әйелді оның келісімінсіз жыныстық қатынасқа мәжбүрлей алады (52,6%), әйелді қорлай және қорқыта алады (55,3%).

Гендерлік зорлық-зомбылық және харрасментпен күресу үшін сарапшылар заңнаманы жазаны қатаңдату, тараптарды татуласуы жолымен істердің жабылуын тоқтату жағына өзгертуді ұсынады. Сондай-ақ сот процестерінің ашықтығын арттыруды қамтамасыз ету және жәбірленушілерді қолдау және агрессорлардың алдын алу бойынша кешенді бағдарламаларды әзірлеу ұсынылады. Сонымен қатар, гендерлік зорлық-зомбылыққа қатысты істер бойынша полиция қызметінің тиімділігін арттыру бойынша шаралар ұсынылады.

Қазақстан азаматтарын гендерлік зорлық-зомбылықтан қорғау үшін, отбасылық зорлық-зомбылықпен қоса, қылмыс фактісі бойынша ғана емес, сонымен қатар алдын ала зорлық-зомбылықтан аман қалғандарға консультациялық, заңгерлік, психологиялық көмек көрсететін орталықтар жүйесін құруды қамтитын кешенді жұмыс қажет. Алдын алу шараларының тиімділігі тұрғындардың осындай орталықтардың қызметі туралы хабардар болуына тікелей байланысты.

Бұл дәстүрлі БАҚ пен әлеуметтік желілерде жан-жақты жүйелі ақпараттық жұмысты талап етеді, оның мақсаты халықтың өз құқықтары мен қолжетімді қорғау тетіктері туралы хабардар болу деңгейін арттыру болып табылады. Зорлық-зомбылыққа тап болуы мүмкін әрбір әйел көмекке қайда және қалай жүгіну керектігі туралы нақты түсінікке ие болуы керек.

Сонымен қатар, Қазақстандағы гендерлік теңдік және әйелдердің құқықтарын кеңейту саласындағы жағдайды жақсарту үшін мемлекет пен қоғамдық ұйымдардың ынтымақтастығы маңызды болып табылады. Маңызды қадам гендерлік заңнаманың сақталуын және барлық азаматтардың тең құқықтары мен мүмкіндіктерін бақылауды жүзеге асыратын мамандандырылған мемлекеттік орган құру болуы мүмкін. Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Әйелдер істері және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі ұлттық комиссия осы функциялардың бір бөлігін қазірдің өзінде атқарып келе жатқанымен, сарапшылар оның әлеуметтік процестерге тиімдірек ықпал ету үшін өкілеттіктерін кеңейту қажеттігін атап өтеді.

Сондай-ақ, мемлекеттік органдар тұрмыстық зорлық-зомбылық пен қудалау үшін жазаны қатайту, гендерлік тұрғыдан білім беру бағдарламаларын қайта қарау, заң шығарушы органдарда және басшылық қызметте әйелдердің өкілдік ету квотасын ұлғайту бөлігінде қолданыстағы заңнаманы жетілдіруге ұмтылуы керек.

КІРІСПЕ

1979 жылы БҰҰ Бас Ассамблеясы әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық түрлерін жою туралы конвенция қабылдады, бұл сол кезден бастап әйелдер құқығын қорғау саласындағы ең маңызды шарт болып табылады. Конвенцияның арқасында оны ратификациялаған елдер гендерлік кемсітушіліктің салдарымен, соның ішінде зорлық-зомбылықпен, кедейлікпен және құқықтық қорғаудың болмауымен нәтижелі күресіп келеді¹.

1995 жылғы 15 қыркүйекте әйелдердің жағдайы жөніндегі төртінші дүниежүзілік конференцияда (Пекин, Қытай) 189 мемлекет Пекин декларациясы мен Іс-қимыл платформасын қабылдады. Бейжің декларациясы мен Іс-қимыл платформасы өзінің міндеттемесін растайды және әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық түрлерін жою туралы конвенцияға сүйенеді және 12 саланы қамтиды: әйелдер мен кедейлік, әйелдердің білімі мен кәсіби дайындығы, әйелдер мен денсаулық сақтау, әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық, әйелдер мен қарулы қақтығыстар, әйелдер мен экономика, әйелдердің шешім қабылдау процесіне қатысуы, әйелдердің жағдайын жақсарту механизмдері, әйелдердің құқықтары, әйелдер мен БАҚ, әйелдер және қоршаған орта мен қыздар.²

Қазіргі уақытта гендерлік теңсіздік әлі де белсенділерді, елдердің ресми үкіметтері мен мемлекетаралық органдарды алаңдататын жаһандық мәселе болып табылады.

2015 жылғы 25 қыркүйекте БҰҰ Бас Ассамблеясы «2030 жылға дейінгі тұрақты даму күн тәртібін» қабылдады, оның басты орны кедейлікпен күресу, климаттық төтенше жағдайды түзету және гендерлік теңдікті қамтамасыз ету және бүкіл әлем бойынша әйелдер мен қыздардың мүмкіндіктерін кеңейту бойынша шаралар қабылдау қажеттілігі болып табылады. Тұрақты даму саласындағы (ТДМ) N°5 мақсат қызметтің осы бағытына арналған.

Тәуелсіздік алған сәттен бастап Қазақстан Республикасының саясаты елдің барлық азаматтарының тең құқықтарын қамтамасыз етуге бағытталып келеді. Мысалы, Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық түрлерін жою туралы БҰҰ конвенциясы (1979 ж., Қазақстан 1998 ж. қосылды), Тұрмыстағы әйелдің азаматтығы туралы конвенция (1957 ж., Қазақстан 1999 ж. қосылды), Әйелдердің саяси құқықтары туралы конвенция (1953 ж., Қазақстан 2000 ж. қосылды) сияқты әйелдер құқықтарын қамтамасыз ету саласындағы барлық аса маңызды халықаралық құжаттар ратификацияланды. Сондай-ақ, Қазақстан Республикасы тұрақты даму саласындағы мақсаттарды орындау бойынша міндеттемелер қабылдады.

Қазіргі таңда Қазақстанда гендерлік теңдік саласындағы белгілі бір жетістіктерді атап өтуге болады, ол халықаралық рейтингтерде де тіркелген. Атап айтқанда, 2023 жылы ҚР гендерлік алшақтықтың жаһандық индексында 62-орынға ие болып, өз позициясын 2021 және 2022 жылдармен салыстырғанда тиісінше 18 және 3 тармаққа жақсартты. Алайда қойылған мақсаттарға жету жолы аяқталды деуге келмейді.

2022 жылы жаңа редакцияда баяндалған «Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасы»

---

1 Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы конвенция, Нью-Йорк, 1979 жылғы 18 желтоқсан - <https://www.ohchr.org/ru/treaty-bodies/cedaw/introduction>

2 Бейжің Декларациясы және Өрекет Платформасы - Әйелдер жөніндегі Төртінші Дүниежүзілік Конференциясы, Бейжің, 1995 жылғы 15 қыркүйек - <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20R.pdf>

мемлекеттік қызметте және саясатта әйелдердің өкілдігі, салалар бойынша жұмыс күшін бөлудегі гендерлік теңгерімсіздік, әртүрлі білім салаларда қыздар мен жасөспірімдердің біркелкі бөлінбеуі, отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық алдын алу сияқты бірқатар салаларда гендерлік теңдіктің төмен деңгейін көрсетеді.

Гендерлік теңдіктің осы және басқа да проблемаларын шешу үшін гендерлік аспектілерді құқықтық актілерге енгізу және ауқымды мониторинг жүргізу қажет, оны жүзеге асыру басқа әдістермен қатар тұрақты, толыққанды әлеуметтанулық зерттеулер арқылы жүзеге асырылуы тиіс.

2023 жылы Қазақстандағы БҰҰ Даму бағдарламасы «БҰҰ-әйелдер» құрылымымен серіктестікте гендерлік теңдік идеяларына қоғамдық көзқарас және Қазақстан Республикасындағы әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту мәселелеріне арналған кешенді әлеуметтанулық зерттеу жүргізді. Зерттеудің толықтығы үшін жаппай сауалнама, сараптамалық сұхбаттар сериясы және фокус-топтық пікірталастарды қамтитын сапалық және сандық әдістер қолданылды.

ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ЗЕРТТЕУ ӘДІСНАМАСЫ

Зерттеудің мақсаты – Қазақстандағы гендерлік теңдік және әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейту түсініктерін қоғамның көзқарас деңгейін зерттеу және анықтау.

Зерттеудің негізгі міндеттері:

1. Гендерлік теңдік пен әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейту ұғымдарын қоғамның түсінуі мен көзқарас деңгейін, сондай-ақ гендерлік мәселелерге қатынасты анықтай алатын мәдени сенімдер мен мінез-құлық деңгейін анықтау;
2. Қоғамдағы гендерлік рөлдерді анықтауға әсер ететін әлеуметтік және мінез-құлық детерминанттарын анықтау;
3. Пікірлер мен гендерлік стереотиптердің қалыптасуына әсер ететін тарихи факторларды, менталитетке қатысты мәдени, әлеуметтік факторларды анықтау;
4. Гендерлік рөлдер мен стереотиптерді өзгертудегі қажеттіліктер, проблемалар мен кедергілер;
5. Гендерлік теңдікке көзқарас пен сенімнің қалыптасуына әсер ететін қолданыстағы ақпарат көздерін анықтау;
6. Гендерлік теңдікті ілгерілету және әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейту үшін ықтимал ынталандыру жұмыстары мен механизмдерді анықтау.

Зерттеудің мақсаты мен міндетін орындау үшін ақпаратты жинаудың *сандық* (жаппай сауалнама) және *сапалық* (фокус-топтар, сарапшылардың сауалнамасы) әдістері пайдаланылды.

Зерттеу объектілері:

- Қазақстан Республикасының 18 жастан асқан халқы (3,800 респондент),
- Белгілі бір қызмет салаларының өкілдері (5 фокус-топ),
- Зерттелетін тақырып бойынша сарапшылар (10 сарапшы).

САНДЫҚ ЗЕРТТЕУ (халық арасында сауалнама)

Іріктеме: 3800 респондент.

Зерттеу объектісі: Қазақстанның 18 жасқа толған халқы.

Сауалнама әдісі: жеке сұхбат.

Зерттеу географиясы: Қазақстан Республикасының 17 облысы, сондай-ақ республикалық маңызы бар үш қала (Астана, Алматы және Шымкент).

Құралдар жинағы: мемлекеттік және орыс тілдерінде негізгі/тақырыптық бөлімнен және әлеуметтік-демографиялық блоктан тұратын сауалнама (сұрақтардың жалпы саны: 62).

Респонденттерді іріктеу әдісі: респонденттерді іріктеу кезеңінде квотасы бар көп сатылы стратификацияланған іріктеу.

А кестесі. Әлеуметтанулық зерттеу іріктемесі

Қазақстан Республикасы	Бас жиынтық						Іріктемелі жиынтық*		
	18 жастан асқан барлық халық	18 жастан асқан қала халқы	18 жастан асқан ауыл халқы	18 жастан асқан барлық халық, %	18 жастан асқан қала халқы, %	18 жастан асқан ауыл халқы, %	18 жастан асқан барлық халық, N	18 жастан асқан қала халқы, N	18 жастан асқан ауыл халқы, N
	12 886 385	8 080 555	4 805 830	100	62,7	37,3	3 800	2 383	1 417
Абай облысы	425 099	257 092	168 007	3,3	60,5	39,5	125	76	50
Ақмола облысы	562 105	313 898	248 207	4,4	55,8	44,2	166	93	73
Ақтөбе облысы	598 186	445 522	152 664	4,6	74,5	25,5	176	131	45
Алматы облысы	948 139	154 201	793 938	7,4	16,3	83,7	280	45	234
Атырау облысы	418 860	231 956	186 904	3,3	55,4	44,6	124	68	55
Батыс Қазақстан облысы	471 576	265 107	206 469	3,7	56,2	43,8	139	78	61
Жамбыл облысы	752 622	331 861	420 761	5,8	44,1	55,9	222	98	124
Жетісу облысы	457 530	201 689	255 841	3,6	44,1	55,9	135	59	75
Қарағанды облысы	818 506	668 254	150 252	6,4	81,6	18,4	241	197	44
Қостанай облысы	626 375	386 637	239 738	4,9	61,7	38,3	185	114	71
Қызылорда облысы	500 215	234 667	265 548	3,9	46,9	53,1	148	69	78
Маңғыстау облысы	435 426	201 672	233 754	3,4	46,3	53,7	128	59	69
Павлодар облысы	551 025	395 843	155 182	4,3	71,8	28,2	162	117	46
Солтүстік Қазақстан облысы	409 521	198 569	210 952	3,2	48,5	51,5	121	59	62
Түркістан облысы	1 189 279	286 240	903 039	9,2	24,1	75,9	351	84	266
Ұлытау облысы	147 543	117 269	30 274	1,1	79,5	20,5	44	35	9
Шығыс Қазақстан облысы	549 745	365 445	184 300	4,3	66,5	33,5	162	108	54
Астана қ.	868 260	868 260	-	6,7	100,0	-	256	256	-
Алматы қ.	1 463 152	1 463 152	-	11,4	100,0	-	431	431	-
Шымкент қ.	693 221	693 221	-	5,4	100,0	-	204	204	-

* Іріктеме Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің 2023 жылғы Ұлттық статистика бюросының деректері бойынша есептелді

САПАЛЫ ЗЕРТТЕУ (фокус-топтар)

Зерттеу объектісі: алты саланың өкілдері

1. Мемлекеттік қызмет
2. ҮЕҰ
3. STEM
4. ШОБ
5. Ірі бизнес
6. Даму/Атамекен/Әйелдер кәсіпкерлігін дамыту орталығы – ШОБ-қа қолдау көрсететін ұйымдар

Фокус-топ саны: 5

Бір фокус-топқа қатысушылар саны: 10-12 адам

Бір фокус-топтың ұзақтығы: 1,5-2,5 сағат

Зерттеу географиясы:

1. Ұлытау облысы, Жезқазған қаласы
2. Абай облысы, Семей қаласы
3. Жетісу облысы, Талдықорған қаласы
4. Қызылорда облысы, Қызылорда қаласы
5. Түркістан облысы, Түркістан қаласы

Құралдар: мемлекеттік және орыс тілдеріндегі гайд

САПАЛЫҚ ЗЕРТТЕУ (сараптамалық сауалнама)

Зерттеу объектісі: гендерлік теңдік, әйелдер құқығы, феминизм және т.б. мәселелермен айналысатын қазақстандық сарапшылар

Сұхбаттар саны: 10

Сұхбаттың ұзақтығы: 30-60 минут

Зерттеу географиясы: Қазақстан Республикасының 17 облысы, сондай-ақ республикалық маңызы бар үш қала: Астана, Алматы және Шымкент (сарапшының тұрғылықты аймағына байланысты)

ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ

1-ТАРАУ. ХАЛЫҚ АРАСЫНДАҒЫ САУАЛНАМА НӘТИЖЕЛЕРІ

1.1 Респонденттердің әлеуметтік-демографиялық деректері

Сандық сауалнамаға Қазақстанның 3800 азаматы қатысты, оның ішінде 47,2% ер, ал 52,8% әй респонденттер болды.

1-КЕСТЕ. РЕСПОНДЕНТТЕРДІҢ ЖЫНЫСЫ

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Еркек	1793	47,2
Әйел	2007	52,8
Барлығы	3800	100,0

Іріктемелі жиынтықтың жас құрылымы келесідей қалыптасты: 18-34 жас – 37,3%, 35-50 жас – 32,9%, 51-65 жас – 21,0%, 66 жастан жоғары – 8,8%.

2-КЕСТЕ. РЕСПОНДЕНТТЕРДІҢ ЖАСЫ

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
18-34	1419	37,3
35-50	1249	32,9
51-65	797	21,0
66+	335	8,8
Барлығы	3800	100,0

Этностық тұрғыдан респонденттер арасында сандық жағынан қазақтар (74,8%), орыстар (16,4%), татарлар (2,5%), өзбектер (1,4%), украиндар (1,1%) басым. Басқа этностардың (тәжіктер, кәрістер, немістер, ұйғырлар, әзірбайжандар, түріктер, армяндар, белорустар, поляктар, мордвиндер, шешендер, күрдтер, чуваштар, ингуштар, литвалықтар, грузиндер, дүнгендер, марийліктер) үлесі 3,8% құрайды.

3-КЕСТЕ. РЕСПОНДЕНТТЕРДІҢ ҰЛТЫ:

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Қазақтар	2843	74,8
Орыстар	622	16,4
Татарлар	95	2,5
Өзбектер	52	1,4
Украиндар	43	1,1
Тәжіктер	33	0,9
Кәрістер	26	0,7
Немістер	20	0,5
Ұйғырлар	17	,4
Әзірбайжандар	10	0,3
Түріктер	10	0,3
Армяндар	5	0,1

Белорустар	5	0,1
Поляктар	4	0,1
Мордвиндер	2	0,1
Шешендер	3	0,1
Күрдтер	3	0,1
Чуваштар	2	0,1
Ингуштер	1	-
Литвалықтар	1	-
Грузиндер	1	-
Дүнгендер	1	-
Марийліктер	1	-
Барлығы	3800	100,0

Респонденттердің көпшілігі некеде – 60,8%, 24,9% – үйленбеген, 8,1% – ажырасқан, тағы 5,8% жесір.

4-КЕСТЕ. РЕСПОНДЕНТТЕРДІҢ ОТБАСЫЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Бойдақ/тұрмыста емес	948	24,9
Үйленген/тұрмыста/бірге тұрады	2312	60,8
Ажырасқан	309	8,1
Жесір әйел/тұл еркек	222	5,8
Жауап беруден бас тарту	9	0,2
Барлығы	3800	100,0

«Сіз кіммен тұрасыз?» деген сұраққа ең көп таралған жауап «Күйеуіммен/әйеліммен және балаларыммен тұрамын» – 43,2%. 21,6% респондент ата-аналасымен және басқа жақын туыстарымен тұрады, 15,9% респондент тек күйеуімен немесе әйелімен (балаларсыз) тұрады, 13,7% – жалғыз тұрады. 3,1% респондент «балалармен, немерелермен», ал 1,1% – «алыс туыстарымен бірге тұрады».

3,6% респондент күйеуінің ата-анасымен, ал әйелінің ата-анасымен-0,2% респондент тұрады.

5-КЕСТЕ. «СІЗ КІММЕН ТҰРАСЫЗ?»

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы*
Жалғыз өзім тұрамын, отбасым мен туыстардан бөлек	521	13,7
Ата-анам және басқа да жақын туыстармен тұрамын (ата-апа, аға, әпке және т.б.)	820	21,6
Тек күйеуіммен/әйеліммен тұрамын	605	15,9
Күйеуіммен/әйеліммен және балаларыммен тұрамын	1642	43,2
Күйеуімнің ата-анасымен тұрамын	135	3,6
Әйелімнің ата-анасымен тұрамын	6	0,2
Алыс туыстармен тұрамын	41	1,1
Балаларыммен, немерелеріммен тұрамын	119	3,1

*Сума 100%-ға тең емес, яғни респонденттер бірнеше жауап нұсқаларын белгілей алады

Респонденттердің басым бөлігінің кәсіптік-техникалық білімі бар (38,9%), сәл азы – жоғары білімі бар (36,2%). Тағы 10,7% респонденттің аяқталмаған жоғары білімі бар.

11,4% респондент толық орта мектепті аяқтаса, 2,5% – толық емес орта мектеп білімі бар.

6-КЕСТЕ. РЕСПОНДЕНТТЕРДІҢ БІЛІМІ

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Бастауыш мектеп (1-4/6)	95	2,5
Аяқталмаған орта мектеп (1-8/9)	432	11,4
Толық орта мектеп (1-10/11)	1477	38,9
Кәсіптік-техникалық (техникум, училище және т.б.) / орта-кәсіптік білім	405	10,7
Аяқталмаған жоғары (1-3 курс)	1376	36,2
Жауап беруден бас тарту	15	0,3
Барлығы	3800	100,0

Жоғары білімі бар 95,9% респондент Қазақстанда оқыса, 4,1% респондент жоғары білімді шетелде алған.

7-КЕСТЕ. «АЙТЫҢЫЗШЫ, СІЗ ЖОҒАРЫ БІЛІМДІ ҚАЗАҚСТАНДА АЛДЫҢЫЗ БА, ӘЛДЕ ШЕТЕЛДЕ МЕ?»

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Қазақстандағы ЖОО	1316	95,9
Шетелде	56	4,1
Барлығы	1372	100,0

Шетелде оқығандардың жартысынан көбі (55,3%) РФ-да жоғары білім алды. Түркия, Қытай және Чехияда 7,1%, Өзбекстанда 5,4%, Канада мен Украинада 3,6%, АҚШ, Ұлыбритания, Польша және Әзірбайжанда 1,8% респондент білім алды.

8-КЕСТЕ. «СІЗ ЖОҒАРЫ БІЛІМДІ ҚАЙ ЕЛДЕ АЛДЫҢЫЗ?»

Бұл сұраққа шетелде оқыған респонденттер ғана жауап береді – 56 респондент, 4,1%

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Ресей	31	55,3
Түркия	4	7,1
Қытай	4	7,1
Чехия	4	7,1
Өзбекстан	3	5,4
Канада	2	3,6
Украина	2	3,6
АҚШ	1	1,8
Ұлыбритания	1	1,8
Польша	1	1,8
Әзірбайжан	1	1,8
Жауап беруден бас тарту	2	3,6
Барлығы	56	100,0

Респонденттер арасында жоғары білім бағыттарының қатарында әлеуметтік-гуманитарлық бағыт (44,4%), одан кейін техникалық (27,4%),

жаратылыстану-ғылыми (17,8%), медициналық (8,0%) және әскери (0,4%) көш бастап тұр.

9-КЕСТЕ. «ЕГЕР СІЗДЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ БАР БОЛСА, ОНДА ОЛ ҚАНДАЙ БАҒЫТТА?»

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Әлеуметтік-гуманитарлық	609	44,4
Жаратылыстану-ғылыми	244	17,8
Техникалық	376	27,4
Медициналық	110	8,0
Әскери	5	0,4
Жауап беруден бас тарту	17	1,2
Жауап беруге қиналамын	11	0,8
Барлығы	1372	100,0

Респонденттердің басым бөлігі толық уақытты жұмыс істейді – 56,2%, толық емес жұмыс күні – 8,1%. Кездейсоқ табыс пен маусымдық жұмыспен айналысатын респонденттер үлесі – 7,5%. 27,6% респондент жұмыс істемейді.

10-КЕСТЕ. «СІЗ ЖҰМЫС ІСТЕЙСІЗ БЕ?»

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Иә, толық жұмыс күні	2135	56,2
Иә, жұмыс күні толық емес	307	8,1
Кездейсоқ табыстар, маусымдық жұмыс	286	7,5
Жоқ, жұмыс істемеймін	1048	27,6
Жауап беруден бас тарту, жауап жоқ	24	0,6
Барлығы	3800	100,0

Жұмыс істемейтін респонденттердің үштен бірі дерлік зейнеткер (33,3%), ал әрбір төртіншісі дерлік студент (23,7%). Респонденттің жұмыс істемеу себептеріне үй шаруашылығын жүргізу (14,1%), бала күтімі (12,5%), мүгедектік (3,8%), қарт немесе қабілетсіз туыстарына күтім жасау (0,5%) жатады.

11,6% респондент жұмыссыз, олардың 9,5% – жұмыс іздейді, ал 2,1% – жұмыс іздемейді.

11-КЕСТЕ. «СІЗ НЕЛІКТЕН ЖҰМЫС ІСТЕМЕЙСІЗ?»

бұл сұраққа жұмыс істемейтін респонденттер ғана жауап береді - 1048 респондент, 27,6%)

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Студент	248	23,7
Зейнеткер (жасы немесе сырқаты бойынша)	349	33,3
Денсаулық жағдайы бойынша (мүгедектікке байланысты еңбекке жарамсыздық)	40	3,8
Үй шаруасындағы әйел	148	14,1
Бала күту бойынша	131	12,5
Қарт немесе әрекетке қабілетсіз туыстарына күтім жасауға байланысты	5	0,5
Жұмыссыз, жұмыс іздеп жүрмін	100	9,5
Жұмыссыз, жұмыс іздеп жүрген жоқпын	22	2,1

Жауап беруден бас тарту, жауап жоқ	5	0,5
Барлығы	1048	100,0

Респонденттердің басым бөлігі жеке секторда (62,8%), әлдеқайда аз бөлігі мемлекеттік секторда жұмыспен қамтылған (33,1%). Үкіметтік емес секторда 4,1% респондент жұмыс істейді.

12-КЕСТЕ. «СІЗ ҚАЙ СЕКТОРДА ЖҰМЫС ІСТЕЙСІЗ – ЖЕКЕ, МЕМЛЕКЕТТІК НЕМЕСЕ ҮКІМЕТТІК ЕМЕС СЕКТОРДА МА?»

бұл сұраққа тек жұмыс істейтін респонденттер жауап береді - 2728 респондент, 71,8%

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Жеке	1713	62,8
Мемлекеттік	904	33,1
Үкіметтік емес	111	4,1
Барлығы	2728	100,0

Респонденттер жұмыс істейтін салалардың ішінде қызмет көрсету саласы (18,0%), медицина, білім, ғылым, мәдениет (17,9%), сауда (15,0%), Мемлекеттік қызмет (12,4%), көлік және байланыс (9,4%) басым.

13-КЕСТЕ. «СІЗ ЖҰМЫС ІСТЕЙТІН ҰЙЫМ (КӘСІПОРЫН) ҚАЙ САЛАҒА ЖАТАДЫ?»

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Мемлекеттік қызмет	339	12,4
Өнеркәсіптік өндіріс (зауыт, фабрика)	179	6,6
Медицина, білім, ғылым, мәдениет	487	17,9
Сауда	409	15,0
Көлік, байланыс	256	9,4
Қызмет көрсету саласы	492	18,0
Құрылыс	209	7,7
Өндіруші сала	63	2,3
Энергетика саласы	55	2,0
Қарулы күштер	36	1,3
Қаржы саласы (банктер, сақтандыру және т.б.)	53	1,9
Ауыл шаруашылығы	97	3,6
Білмеймін, жауап жоқ	53	1,9
Барлығы	2728	100,0

Ерлі-зайыпты респонденттердің көпшілігі толық уақытты жұмыс істейді – 65,9%, толық емес жұмыс күні – 8,1%. Жұбайының кездейсоқ табысы немесе маусымдық жұмыс сипаты туралы 4,8% респондент айтты. Ерлі-зайыпты 20,3% респондент жұмыс істемейді.

14-КЕСТЕ. «ЖҰБАЙЫҢЫЗ ЖҰМЫС ІСТЕЙДІ МЕ?»

бұл сұраққа тек үйленген/тұрмыста/бірге тұратын респонденттер жауап береді - 2312 респондент, 60,8%

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Иә, толық жұмыс күні	1524	65,9
Иә, толық емес жұмыс күні	187	8,1
Кездейсоқ табыстар, маусымдық жұмыс	111	4,8
Жоқ, жұмыс істемейді	470	20,3

Жауап беруден бас тарту, жауап жоқ	20	0,9
Барлығы	2312	100,0

Респонденттердің жұмыс істемейтін жұбайларының 35,3% бөлігі зейнеткерлер, 34,5% – үй шаруасындағы әйелдер, 17,2% – жұмыс істемейді, себебі олар бала күтімі бойынша демалыста, 3,8% – денсаулық жағдайы бойынша, 0,2% – қарт немесе әрекетке қабілетсіз туыстарына қамқорлық жасауға байланысты.

Ерлі-зайыпты 8,3% респондент өздерін жұмыссыз деп атады, олардың 5,5% – жұмыс іздейді, 2,8% – жұмыс іздемейді.

15-КЕСТЕ. «ЖҰБАЙЫҢЫЗ НЕ СЕБЕПТІ ЖҰМЫС ІСТЕМЕЙДІ?»

бұл сұраққа жұбайы/зайыбы жұмыс істемейтін респонденттер ғана жауап береді - 2470 респондент, 20,3%

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Зейнеткер (жасы немесе сырқаты бойынша)	166	35,3
Денсаулық жағдайы бойынша (мүгедектікке байланысты еңбекке жарамсыздық)	18	3,8
Үй шаруасындағы әйел	162	34,5
Бала күту бойынша	81	17,2
Қарт немесе әрекетке қабілетсіз туыстарына күтім жасауға байланысты	1	0,2
Жұмыссыз, жұмыс іздеп жүр	26	5,5
Жұмыссыз, жұмыс іздеп жүрген жоқ	13	2,8
Жауап беруден бас тарту, жауап жоқ	3	0,6
Барлығы	470	100,0

Дін туралы сұраққа жауап бере отыра 79,3% респондент исламды, 17,1% – православие, 0,6% – католицизмді ұстанатынын айтты. 2,9% респондент Аллаға/Құдайға сенбейтінін айтты.

16-КЕСТЕ. «ҚАЙ ДІНДІ ҰСТАНАСЫЗ?»

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Ислам	3009	79,3
Православие	651	17,1
Католицизм	24	0,6
Тәңіршілдік	1	-
Баптизм	1	-
Аллаға/Құдайға сенбеймін	109	2,9
Жауап беруден бас тарту	5	0,1
Барлығы	3800	100,0

Бұл ретте респонденттердің ең үлкен тобы (62,1%) өздерін діншіл деп таныстырды, бірақ іс жүзінде діни өмірге қатыспайды. 23,5% респондент діншіл екенін және мешіттер мен ғибадатханаларға үнемі барып, әдет-ғұрыптар мен діни ережелерді сақтайтынын айтты. 9,2% респондент өздерін дінге сенбейтіндер деп атады, бірақ олар кейбір рәсімдерге қатысады. Тағы 3,8% сұралғандар – дінге сенбейді және діни өмірге қатыспайды.

17-КЕСТЕ. «СІЗДІҢ ДІНГЕ КӨЗҚАРАСЫҢЫЗ ҚАНДАЙ?»

<i>Жауап нұсқалары</i>	<i>Саны</i>	<i>Пайызы</i>
Дінге сенемін, мешітке, ғибадатханаға үнемі барамын, рәсімдер мен ережелерді сақтаймын	899	23,5
Дінге сенемін, бірақ діни өмірге қатыспаймын	2358	62,1
Дінге сенбеймін, бірақ ұлымның дәстүрі бойынша кейбір рәсімдерге, мерекелерге қатысамын	349	9,2
Дінге сенбеймін, діни өмірге қатыспаймын	143	3,8
Дінге сенбеймін, атеистпін және дінге қарсымын	25	0,7
Жауап беруге қиналамын	16	0,4
Жауап беруден бас тарту, жауап жоқ	10	0,3
Барлығы	3800	100,0

Үйде 44,5% респондент қазақ тілінде, 29,0% – орыс тілінде, 24,2% – қазақ және орыс тілдерінде бірдей сөйлейді. Тағы 1,4% респондент «өз ұлымның тілінде», 0,6% – «орыс және өз ұлтының тілінде», 0,3% – «орыс, қазақ және өз ұлымның тілінде» нұсқаларын таңдады.

18-КЕСТЕ. «ҮЙДЕ НЕГІЗІНЕН ҚАЙ ТІЛДЕ СӨЙЛЕЙСІЗ?»

<i>Жауап нұсқалары</i>	<i>Саны</i>	<i>Пайызы</i>
Қазақ	1690	44,5
Орыс	1103	29,0
Қазақ және орыс тілдерінде	919	24,2
Өз ұлымның тілінде	52	1,4
Орыс тілі мен өз ұлымның тілінде	22	0,6
Орыс, қазақ және өз ұлымның тілінде	14	0,3
Барлығы	3800	100,0

43,6% респондент өздерінің материалдық жағдайын «тамақ, киім және аяқ киімге ақша бар, бірақ теледидар, тоңазытқыш және т.б. сатып алуға жеткіліксіз» деп сипаттады. Екінші үлкен топ (29,9%) теледидар немесе тоңазытқыш сатып алуға мүмкіндік бар, бірақ көлікке, пәтерге немесе үйге ақша жеткіліксіз екенін айтты. Ақша тек тамақтануға жеткілікті, киім мен аяқ киім сатып алуға жеткіліксіз деген нұсқаны 14,2% респондент белгіледі. 6,1% респонденттің ақшасы қажет нәрсенің бәріне жеткілікті, ал 3,6% респонденттің табысы тамағына да жетпейді.

19-КЕСТЕ. «ТӨМЕНДЕГІ СИПАТТАМАЛАРДЫҢ ҚАЙСЫСЫ СІЗДІҢ ОТБАСЫҢИЗДЫҢ МАТЕРИАЛДЫҚ ЖАҒДАЙЫН ДӘЛІРЕК СИПАТТАЙДЫ?»

<i>Жауап нұсқалары</i>	<i>Саны</i>	<i>Пайызы</i>
Ақша тамағымызға да жетпейді	138	3,6
Ақша тамаққа ғана жетеді, бірақ киім-кешек алуға жетпейді	540	14,2
Ақша тамақ, киім, оқуға жетеді, бірақ теледидар, тоңазытқыш сияқты басқа да дүниелер алуға жетпейді	1657	43,6

Теледидар, тоңазытқыш сатып ала аламыз, бірақ көлік, пәтер немесе үй алуға жетпейді	1136	29,9
Ақша барлығына жетеді, қажет болса көлік, пәтер немес үй сатып ала аламыз	233	6,1
Жауап беруден бас тарту	96	2,6
Барлығы	3800	100,0

1.2 Халықтың гендерлік теңдік және әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейту ұғымдарын түсіну және көзқарас деңгейі

«Гендер» ұғымының мағынасын 39,4% сұралған қазақстандық респонденттер біледі, тағы 22,6% респонденттің «естуі бар», 30,8% – оның не екенін білмейді.

«Гендерлік теңдік» ұғымына қатысты жауаптар көрсеткіші ұқсас қалыптасты. 36,8% респондент бұл туралы біледі, 23,6% – естуі бар, 26,1% – білмейді.

Әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейту идеясын респонденттердің үштен бірі түсінеді – 33,5%, бұл туралы 22,4% естіген, ал 31,3% респондент оның не екенін білмейді.

38,6% респондент «феминизм» ұғымымен таныс, 20,4% – бұл туралы естіген, 33,4% – білмейді.

20-КЕСТЕ. «СІЗ ... НЕ ЕКЕНІН БІЛЕСІЗ БЕ?», %

Жауап нұсқалары	...гендер	...гендерлік теңдік	...әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейту	...феминизм
Иә	39,4	36,8	33,5	38,6
Жоқ	30,8	26,1	31,3	33,4
Естуім бар	22,6	23,6	22,4	20,4
Жауап беруден бас тарту	1,4	3,6	3,3	2,7
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	5,8	9,9	9,5	4,9
Барлығы	100,0	100,0	100,0	100,0

21-КЕСТЕ. ««СІЗ ... НЕ ЕКЕНІН БІЛЕСІЗ БЕ?» («ИӘ» ЖАУАБЫ), %

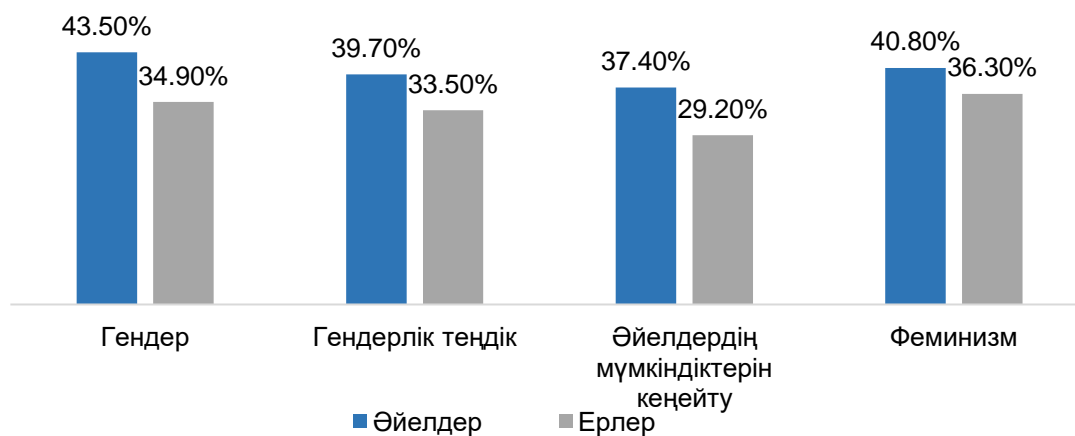
Аумақ	...гендер	...гендерлік теңдік	...әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейту	...феминизм
Астана қ.	36,3	36,3	23,2	49,5
Алматы қ.	57,4	49,5	49,5	50,5
Шымкент қ.	22,6	17,9	27,9	21,1
Абай облысы	35,3	28,9	33,2	22,6
Ақмола облысы	32,1	35,3	20,0	42,1
Алматы облысы	33,2	28,4	35,8	35,3
Ақтөбе облысы	18,9	16,8	21,6	21,6
Атырау облысы	34,2	32,6	20,0	38,9

Шығыс Қазақстан облысы	20,0	18,4	20,0	10,5
Жамбыл облысы	70,0	62,1	50,5	52,6
Жетісу облысы	32,1	30,0	26,3	27,9
Батыс Қазақстан облысы	50,0	49,5	17,4	51,6
Қарағанды облысы	46,3	44,2	42,1	63,7
Қостанай облысы	49,5	47,4	40,0	45,8
Қызылорда облысы	38,9	41,1	52,1	43,2
Маңғыстау облысы	47,4	46,8	45,8	47,9
Ұлытау облысы	40,0	36,8	36,8	45,3
Павлодар облысы	47,9	36,3	36,8	38,4
Солтүстік Қазақстан облысы	32,1	37,4	33,7	25,3
Түркістан облысы	44,2	39,5	37,9	38,9

Қазақстан әйелдері бұл ұғымдар туралы ерлерге қарағанда жақсы біледі. Гендерлік, гендерлік теңдік, әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейту, феминизм ұғымдары бойынша әйелдер көбірек хабардар.

1-ДИАГРАММА. «СІЗ ... НЕ ЕКЕНІН БІЛЕСІЗ БЕ?»

«Иә» жауабы жынысы бойынша³

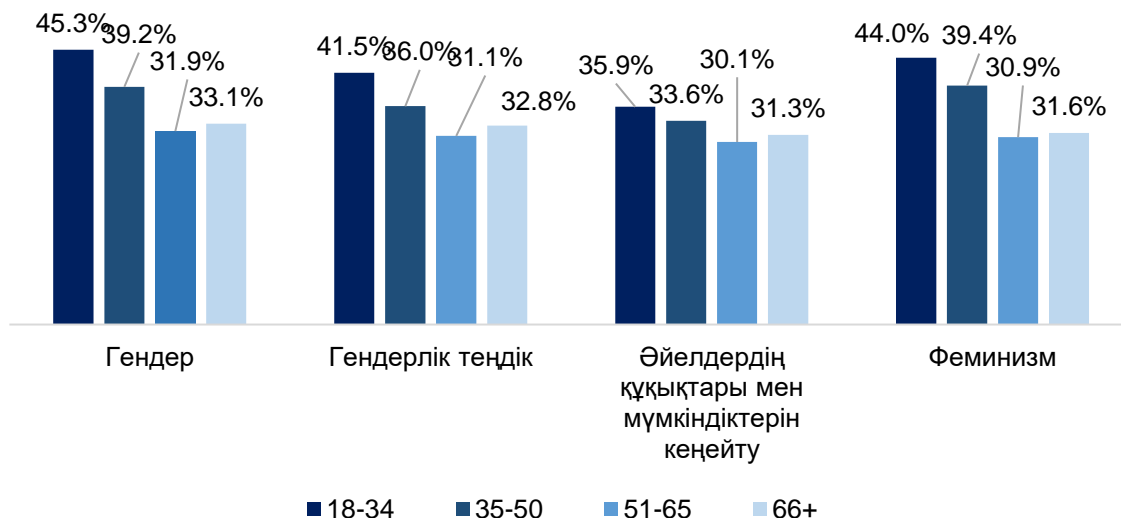
Жас топтары бойынша жауаптарды талдау көрсеткендей, ең жас топтың өкілдері гендерлік мәселелерді жақсы біледі – 18-34 жас, олардан 35-50 жас аралығындағы респонденттер сәл артта қалады. Мәселен, 18-34 жас аралығындағы жастар – 45,3%, содан кейін 35-50 жас аралығындағы респонденттер – 39,2%, 61-65 жас тобында – 31,9%, 66 және одан жоғары – 33,1%.

³ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Жынысы» бойынша: ерлер - 1793 респ., әйелдер - 2007 респ.

2-ДИАГРАММА. «СІЗ ... НЕ ЕКЕНІН БІЛЕСІЗ БЕ?»

«Иә» жауабы жас топтары бойынша ⁴

Жоғары және толық емес жоғары білімі бар респонденттер орта және кәсіптік техникалық білімі бар қазақстандықтармен салыстырғанда гендерлік теңдік саласындағы терминдермен жақсы таныс.

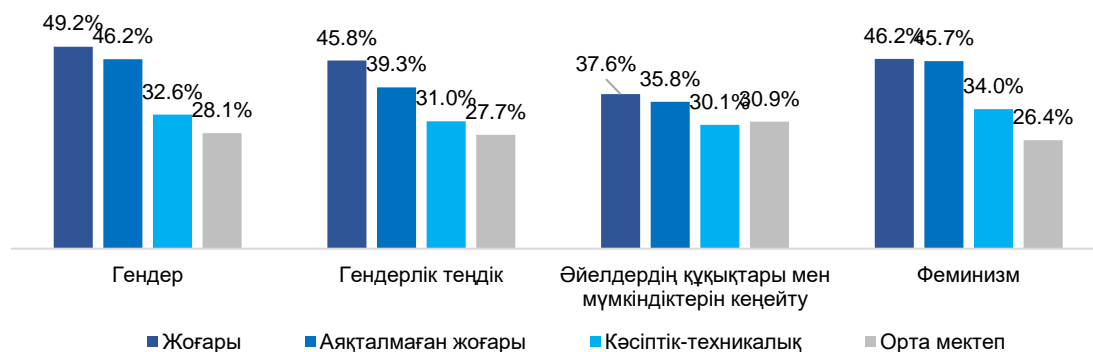
Мысалы, жоғары білімі бар 49,2% респондент, аяқталмаған жоғары білімі бар – 46,2%, кәсіптік техникалық білімі бар – 32,6%, орта білімі бар 28,1% респондент гендер ұғымын біледі.

«Гендерлік теңдік» ұғымының мәнін жоғары білімі бар 45,8%, толық емес жоғары білімі бар 39,3%, кәсіптік техникалық білімі бар 31,0%, орта білімі бар 27,7% респондент білетінін айтты.

«Әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейту» және «феминизм» ұғымдарымен толық және аяқталмаған жоғары білімі бар респонденттер жақсы таныс. Орта және техникалық білімі бар респонденттер басқа топтарға қарағанда аз біледі.

3-ДИАГРАММА. «СІЗ ... НЕ ЕКЕНІН БІЛЕСІЗ БЕ?»

«Иә» жауабы білім деңгейі бойынша ⁵

Қала тұрғындарын ауыл тұрғындарымен салыстырғанда негізгі ұғымдармен жақсы таныс. 38,6% қала тұрғыны гендер туралы біледі, бұл көрсеткіш ауыл

⁴ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. Жасы бойынша: 18-34 жас – 1419 респ., 35-50 жас – 1249 респ., 51-65 жас – 797 респ., 66 жас және жоғары – 335 респ.

⁵ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. Білім деңгейі бойынша: орта мектеп - 527 респ., кәсіптік-техникалық – 1477 респ., аяқталмаған жоғары – 405 респ., жоғары – 1376 респ., жауап беруден бас тарту – 15 респ.

тұрғындары арасына – 40,7%. Алайда, бұл ретте «жоқ» жауабын 27,5% қала тұрғындары және 36,1% ауыл тұрғындары белгіледі.

Олар қала тұрғындарының 37,7% және ауыл тұрғындарының 35,2% үлесі гендерлік теңдік деген не екенін білетіндерін айтты. «Жоқ» жауаптары сәйкесінше 21,2% және 34,0% құрады.

«Әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейту» ұғымындағы жағдай келесідей: қала тұрғындары арасында «иә» – 32,6%, «жоқ» – 28,0%, ауыл тұрғындары арасында «иә» – 35,0%, «жоқ» – 36,7%.

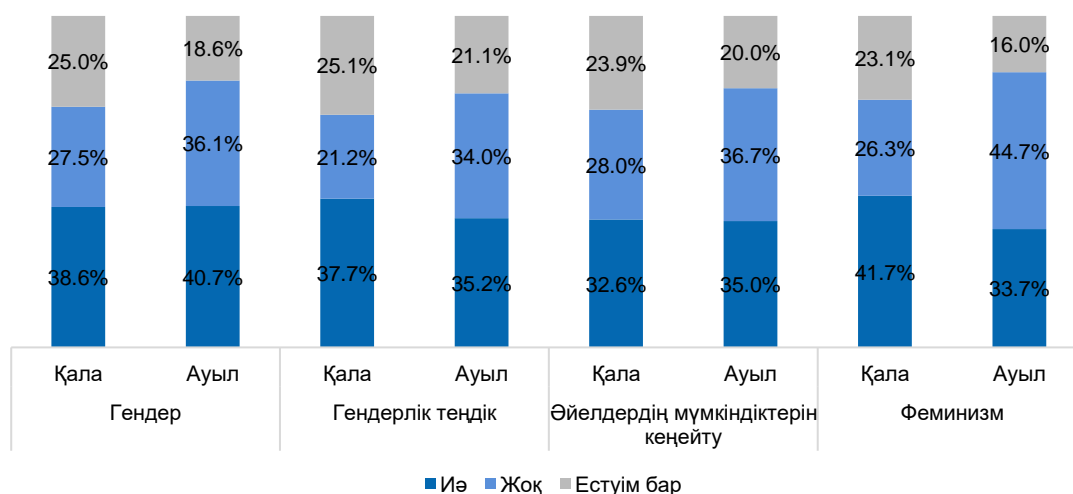
«Феминизм» терминінің мағынасын білетін респонденттердің үлесі арасындағы айырмашылық мынадай: қалада 41,7%, ауылда 33,7%.

Көріп отырғанымыздай, белгілі бір терминнің мағынасын **білетін** ауылдағы респонденттердің үлесі кейбір жағдайларда қалалардағы үлестен асып кетуі мүмкін. Ауыл тұрғындары гендерлік және әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейту туралы жақсы біледі. Қала тұрғындары гендерлік теңдік пен феминизмнің не екенін жақсы біледі.

Алайда, барлық жағдайда өздерінің **білмейтінін** айтқан ауыл тұрғындарының үлесі әлдеқайда жоғары. Қала тұрғындары «естуім бар» нұсқасын таңдауға бейім, бұл қалалардағы ақпараттық орта гендерлік теңдік мәселелерін талқылау көбірек қанық екенін көрсетуі мүмкін. Бұл қала тұрғындарының бұл сұрақтарға белсенді қызығушылық танытпайтынын растайды.

4-ДИАГРАММА. «СІЗ ... НЕ ЕКЕНІН БІЛЕСІЗ БЕ?»

Елді мекен түрі бойынша⁶

1.3 Құқықтар мен мүмкіндіктер

Қазақстандықтардың басым бөлігі Қазақстанда әйелдер де, ерлер де тең құқықтар мен мүмкіндіктерге ие деп санайды. Әйелдерге қатысты «тым көп мүмкіндіктер» және «жеткілікті мүмкіндіктер» нұсқалары жалпы 76,5%, ерлер қатысты 89,7% құрайды.

22-КЕСТЕ. «ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ЖАЛПЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ ЖӘНЕ МҮМКІНДІКТЕРІ ҚАНДАЙ ДӘРЕЖЕДЕ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТІЛГЕН?»

ӘЙЕЛДЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ

ЕРЛЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ

⁶ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Елді мекен» бойынша - қала – 2344 респ., ауыл – 1456 респ.

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы	Саны	Пайызы
Құқықтар мен мүмкіндіктер тым көп	415	10,9	682	17,9
Құқықтар мен мүмкіндіктері жеткілікті	2492	65,6	2728	71,8
Құқықтар мен мүмкіндіктері аз	680	17,9	260	6,8
Құқықтар мен мүмкіндіктері жоқ	82	2,2	62	1,6
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	131	3,4	68	1,9
Барлығы	3800	100,0	3800	100,0

Бұл ретте **әйелдердің** құқықтары мен мүмкіндіктері жеткілікті немесе тым көп екендігіне 83,1% ерлер (12,4%+70,7%) және әйелдердің 70,6% (9,6%+61,0%) сенімді. **Ерлердің** құқықтары мен мүмкіндіктері жеткілікті немесе тым көп дегенге 89,9% ерлер (14,2%+75,7%) және 89,6% әйелдер (9,6%+61,0%) сенімді.

Бұл ретте әрбір төртінші әйел (26,6%, 24,3%+2,3%) Қазақстандағы әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктері жеткіліксіз деп санайды. Әрбір сегізінші ер адам осылай есептейді (12,8%, 10,8%+2,0%).

23-КЕСТЕ. «ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ЖАЛПЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ ЖӘНЕ МҮМКІНДІКТЕРІ ҚАНДАЙ ДӘРЕЖЕДЕ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТІЛГЕН?»

жынысы бойынша⁷, %

Жауап нұсқалары	ӘЙЕЛДЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ		ЕРЛЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ	
	Ерлер	Әйелдер	Ерлер	Әйелдер
Құқықтар мен мүмкіндіктер тым көп	12,4	9,6	14,2	21,3
Құқықтар мен мүмкіндіктері жеткілікті	70,7	61,0	75,7	68,3
Құқықтар мен мүмкіндіктері аз	10,8	24,3	6,5	7,2
Құқықтар мен мүмкіндіктері жоқ	2,0	2,3	1,8	1,4
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	4,1	2,9	1,8	1,8

Әйелдердің құқықтары жайлы «Құқықтары мен мүмкіндіктері тым көп» және «Құқықтары мен мүмкіндіктері жеткілікті» деген жауаптардың саны аймақтар бойынша ең жоғары Алматы (6,8%+84,2%), Қостанай (13,7%+68,4%), Маңғыстау (15,8%+65,3%) облыстарында, Шымкент қаласында (23,2%+55,8%) және Қарағанды облысында (11,1%+67,9%) байқалады.

⁷ Жалпы іріктеме - 3900 респондент. «Жынысы» бойынша: ерлер - 1793 респ., әйелдер - 2007 респ.

«Құқықтары мен мүмкіндіктері аз» және «Құқықтары мен мүмкіндіктері жоқ» деген жауап саны бойынша Ақтөбе (6,8%+84,2%), Жетісу (22,6%+2,6%), Атырау (21,1%+3,7%), Түркістан (22,1%+1,1%) және Жамбыл (20,0%+2,1%) облыстары алдыңғы қатарда.

Егерде тек полярлық жауаптарды қарайтын болсақ, **«Құқықтары мен мүмкіндіктері тым көп»** деген жауапты Қызылорда облысының (24,2%), Шымкент қаласының (23,2%), Жамбыл облысының (20,5%), Маңғыстау облысының (15,8%) және Астана қаласының (14,2%) респонденттері жиірек таңдап алған.

«Құқықтары мен мүмкіндіктері жоқ» деген жауап аймақтар арасында Шығыс Қазақстан (4,7%), Павлодар (4,2%), Атырау (3,7%), Ақтөбе (3,2%) және Ақмола (3,2%) облыстарында едәуір танымал болған.

Ерлердің құқықтары мен мүмкіндіктеріне қатысты **«Құқықтары мен мүмкіндіктері тым көп»** және **«Құқықтары мен мүмкіндіктері жеткілікті»** деген жауаптардың саны бойынша Алматы (5,8%+92,6%), Астана қаласы (26,8%+69,5%), Ұлытау (17,4%+77,9%), Ақтөбе (33,7%+60,5%) және Түркістан (34,2%+59,5%) облыстары алдыңғы қатарда.

Ерлердің арасында **«Құқықтары мен мүмкіндіктері аз»** және **«Құқықтары мен мүмкіндіктері жоқ»** деген жауап саны Шымкент қаласында (22,1%+6,8%), сондай-ақ Павлодар (12,1%+3,2%), Қызылорда (10,0%+2,6%), Батыс Қазақстан (10,0%+2,6%) және Шығыс Қазақстан (7,9%+3,7%) облыстарында жоғары.

Танымал жауаптарды талдай келе, ерлер үшін **«Құқықтары мен мүмкіндіктері тым жоғары»** деген жауап Түркістан (34,2%), Ақтөбе (33,7%), Қызылорда (28,9%) облыстарында, Астана қаласында (26,8%) және Жамбыл (25,3%) облыстарында ең танымал екенін байқауға болады.

«Құқықтары мен мүмкіндіктері жоқ» деген полярлық жауап Шымкент қаласында (6,8%), Шығыс Қазақстан (3,7%), Павлодар (3,2%), Қызылорда (2,6%), Маңғыстау (2,6%), Атырау (2,6%) және Батыс Қазақстан (2,6%) облыстарында ең танымал.

24-КЕСТЕ. «ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ЖАЛПЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ ЖӘНЕ МҮМКІНДІКТЕРІ ҚАНДАЙ ДӘРЕЖЕДЕ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТІЛГЕН?»

өңірлер бойынша, %

Аймақ	Құқықтары мен мүмкіндіктері тым көп		Құқықтары мен мүмкіндіктері жеткілікті		Құқықтары мен мүмкіндіктері аз		Құқықтары мен мүмкіндіктері жоқ	
	әйелдерде	ерлерде	әйелдерде	ерлерде	әйелдерде	ерлерде	әйелдерде	ерлерде
Астана қ.	14,2	26,8	63,2	69,5	18,4	3,2	1,6	-
Алматы қ.	7,9	18,9	67,4	71,6	21,1	7,9	1,1	0,5
Шымкент қ.	23,2	15,3	55,8	53,7	16,3	22,1	2,6	6,8
Абай облысы	3,7	12,6	71,1	78,9	17,4	3,7	0,5	1,1
Ақмола облысы	3,2	7,9	70,5	81,1	8,9	3,7	3,2	1,6
Алматы облысы	6,8	5,8	84,2	92,6	8,9	1,6	-	-
Ақтөбе облысы	10,0	33,7	56,3	60,5	29,5	4,7	3,2	0,5
Атырау облысы	13,2	11,6	53,2	75,3	21,1	7,4	3,7	2,6
Шығыс Қазақст	14,2	17,4	63,7	68,9	14,2	7,9	4,7	3,7

ан облысы									
Жамбыл облысы	20,5	25,3	56,8	66,8	20,0	4,7	2,1	1,1	
Жетісу облысы	4,2	15,8	66,8	72,6	22,6	8,4	2,6	0,5	
Батыс Қазақст ан облысы	3,7	7,9	73,7	78,9	18,9	10,0	2,1	2,6	
Қараған ды облысы	11,1	17,9	67,9	74,7	17,9	6,8	0,5	-	
Қостана й облысы	13,7	20,5	68,4	72,6	14,2	4,2	2,1	2,1	
Қызыло рда облысы	24,2	28,9	52,6	57,9	18,9	10,0	2,6	2,6	
Маңғыс тау облысы	15,8	16,3	65,3	74,2	13,2	5,3	2,6	2,6	
Ұлытау облысы	7,4	17,4	70,5	77,9	20,0	4,7	1,6	-	
Павлода р облысы	8,4	11,1	68,9	70,0	14,2	12,1	4,2	3,2	
Солтүсті к Қазақст ан облысы	4,7	13,7	66,8	78,4	20,0	3,2	1,1	-	
Түркіста н облысы	8,4	34,2	68,4	59,5	22,1	5,3	1,1	1,1	

Ауыл тұрғындарын қала тұрғындарымен салыстырғанда, әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктері мәселесіне біршама оптимистік көзқараспен қарайды. Сонымен, 77,6% (12,5%+65,1%) қала тұрғындары Қазақстанда әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктері жеткілікті немесе тым көп деп санайды, ал ауылда 74,7% респондент (8,4%+66,3%) осылай санайды.

25-КЕСТЕ. «ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ЖАЛПЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕРЛЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ ЖӘНЕ МҮМКІНДІКТЕРІ ҚАНДАЙ ДӘРЕЖЕДЕ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТІЛГЕН?»

елді мекен түрі бойынша, %⁸

Жауап нұсқалары	Қала	Ауыл
Құқықтар мен мүмкіндіктер тым көп	12,5	8,4
Құқықтар мен мүмкіндіктері жеткілікті	65,1	66,3
Құқықтар мен мүмкіндіктері аз	16,7	19,8
Құқықтар мен мүмкіндіктері жоқ	2,4	1,8

⁸ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Елді мекен» бойынша - қала – 2344 респ., ауыл – 1456 респ.

Білмеймін, жауап беруге қиналамын

3,3

3,7

Қазақстандықтардың пікірінше, әйелдердің ең аз құқықтары мен мүмкіндіктері бар сала – бұл **саясат**. Респонденттердің 32,6% (28,6%+4,0%) саясаттағы әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктері аз немесе мүлдем жоқ деп санайды. Алайда 64,8% (12,2%+52,6%) сұралғандар әйелдердің саясатта екенін көрсетті «тым көп мүмкіндіктер» және «жеткілікті мүмкіндіктер» деп санайды. Әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерінің жоқтығын немесе олардың Қазақстанның қоғамдық өміріндегі төмен деңгейін 24,4% респондент (21,4%+3,0%), еңбек саласында – 18,0% (17,0%+1,0%), отбасында – 15,1% (13,8%+1,3%).

26-КЕСТЕ. «ӘЙЕЛДЕРДІҢ КЕЛЕСІ САЛАЛАРДАҒЫ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН МҮМКІНДІКТЕР ДӘРЕЖЕСІН БАҒАЛАҢЫЗ», %

Жауап нұсқалары	Құқықтар мен мүмкіндіктер тым көп	Құқықтар мен мүмкіндіктері жеткілікті	Құқықтар мен мүмкіндіктері аз	Құқықтар мен мүмкіндіктері жоқ	Жауап беруге қиналамын
Отбасында	21,7	62,2	13,8	1,3	1,0
Еңбек саласында	12,9	67,9	17,0	1,0	1,2
Саясатта	12,2	52,6	28,6	4,0	2,6
Қоғамдық өмірде	13,7	59,8	21,4	3,0	2,1

Әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерінің жоқтығы немесе олардың Қазақстанның **қоғамдық өміріндегі төмен деңгейі** әйелдер арасында 30,6% (27,3%+3,3%), ерлер арасында 17,6%, әйелдер арасында еңбек саласында 23,1% (22,2%+0,9%), ерлер арасында 12,3% (11,2%+1,6%), әйелдер арасында отбасында 20,1%, 9,5%% ерлер арасында.

Барлық салаларда ер адамдар әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерін позитивті тұрғыда бағалайды. Сонымен, әйелдердің саясатта тым көп немесе жеткілікті мүмкіндіктері бар деп санайтын ерлер үлесі 72,9% (әйелдерде 57,7%), қоғамдық өмірде – 80,5% (әйелдер арасында 67,3%), еңбек саласында – 86,7% (әйелдер арасында 75,6%), отбасында 89,5% құрайды% (әйелдер арасында 78,8%).

27-КЕСТЕ. «ӘЙЕЛДЕРДІҢ КЕЛЕСІ САЛАЛАРДАҒЫ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН МҮМКІНДІКТЕР ДӘРЕЖЕСІН БАҒАЛАҢЫЗ»

жынысы бойынша⁹, %

	Отбасында		Еңбек саласында		Саясатта		Қоғамдық өмірде	
	Ерлер	Әйелдер	Ерлер	Әйелдер	Ерлер	Әйелдер	Ерлер	Әйелдер
Құқықтар мен мүмкіндіктер тым көп	23,1	20,3	14,1	11,9	13,2	11,4	15,3	12,4
Құқықтар мен мүмкіндіктері жеткілікті	66,4	58,5	72,6	63,7	59,7	46,3	65,2	54,9

⁹ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Елді мекен» бойынша - қала – 2344 респ., ауыл – 1456 респ.

Құқықтар мен мүмкіндіктері аз	8,5	18,5	11,2	22,2	21,8	34,7	14,9	27,3
Құқықтар мен мүмкіндіктері жоқ	1,0	1,6	1,1	0,9	2,7	5,2	2,7	3,3
Жауап беруге қиналамын	1,0	1,0	1,1	1,3	2,7	2,3	2,0	2,1

Шымкент қаласын, Атырау облысын, Солтүстік Қазақстан және Түркістан облыстарын ескермегенде, көптеген аймақтарда «отбасы/жұмыс/қоғамдық өмір/саясат», бұл жерде әйелдерде отбасында құқықтары мен мүмкіндіктері көп, ал саясатта – аз деген барлық іріктемеге қатысты сипаттамалар сақталады.

«Құқықтары мен мүмкіндіктері тым көп» және «Құқықтары мен мүмкіндіктері жеткілікті» деген жауаптардың санын ескере отырып, Шымкент қаласының респонденттері әйелдердің қоғамдық өмірде (84,7%), отбасына (82,1%) қарағанда құқықтары мен мүмкіндіктері кішкене көп деп есептейді деген қорытынды шығаруға болады. Үшінші орында жұмыс саласы (81,6%), төртінші орында – саясат (78,4%).

Атырау (76,3%) мен Солтүстік Қазақстан (81,6%) облыстарының респонденттері әйелдер көбінесе жұмыс саласында құқықтар мен мүмкіндіктерге ие деп есептейді. Осы аймақтарда екінші орында қоғамдық өмір (74,3% және 73,7%), үшінші орында - отбасы (74,2% және 70,5%), төртінші орында – саясат (72,1 және 67,9%).

Түркістан облысы бөлек тұрғыда, ол жақтың респонденттері әйелдерде ең көп құқықтары мен мүмкіндіктері жұмыс саласында деп есептейді (75,3%), екінші орында қоғамдық өмір (73,7%), үшінші орында – саясат (66,8%). Түркістан облысының респонденттері үшін әйелдердің отбасыдағы құқықтары мен мүмкіндіктері саны бойынша тек төртінші орында тұр – 64,7%.

Басқа аймақтарда, жалпы сипаттаманы сақтап отырғаны болмаса, кейбір бөлектерінде едәуір айырмашылықтары бар. Мысалы, әйелдерде саясатта құқықтары мен мүмкіндіктері жеткілікті немесе одан жоғары деп есептейтін респонденттердің бөлігі Ақмола 81,6%, Алматы облыстарында 81,6%, ал Астана мен Алматы қалаларында сәйкесінше 50,0 % және 50,5 % құрайды.

28-КЕСТЕ. «КЕЛЕСІ САЛАЛАРДА ӘЙЕЛДЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ ДЕҢГЕЙІН БАҒАЛАП БЕРІНІЗШІ»

«Құқықтары мен мүмкіндіктері тым көп» және «Құқықтары мен мүмкіндіктері жеткілікті» жауаптардың саны, аймақтарға бөлгенде, %

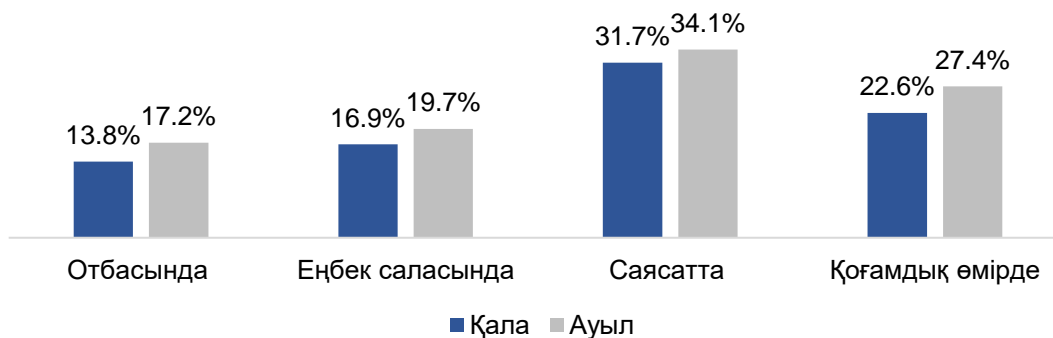
Аймақ	Отбасында	Еңбек саласында	Қоғамдық өмірде	Саясатта
Астана қ.	84,7	74,7	62,1	50,0
Алматы қ.	80,5	80,0	68,4	50,5
Шымкент қ.	82,1	81,6	84,7	78,4
Абай облысы	82,6	81,1	74,2	67,9
Ақмола облысы	86,8	84,2	82,1	81,6
Алматы облысы	90,5	88,4	82,6	77,9
Ақтөбе облысы	83,2	81,1	66,8	52,6
Атырау облысы	74,2	76,3	74,7	72,1
Шығыс Қазақстан облысы	93,2	86,8	80,0	72,6
Жамбыл облысы	83,7	82,1	75,8	67,9

Жетісу облысы	87,4	77,9	73,2	56,8
Батыс Қазақстан облысы	92,6	75,3	62,6	58,9
Қарағанды облысы	85,3	80,5	68,4	58,4
Қостанай облысы	91,1	81,6	78,4	65,8
Қызылорда облысы	83,2	73,7	71,1	68,4
Маңғыстау облысы	87,9	86,3	73,7	62,1
Ұлытау облысы	90,5	85,3	70,5	53,2
Павлодар облысы	82,6	81,6	73,2	66,8
Солтүстік Қазақстан облысы	70,5	82,6	73,7	67,9
Түркістан облысы	64,7	75,3	73,7	66,8

Әйелдердің құқықтары аз немесе жеткіліксіз деп санайтын ауыл тұрғындарының үлесі барлық салалардағы қала тұрғындарының үлесінен біршама жоғары.

5-ДИАГРАММА. «ӘЙЕЛДЕРДІҢ КЕЛЕСІ САЛАЛАРДАҒЫ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН МҮМКІНДІКТЕР ДӘРЕЖЕСІН БАҒАЛАҢЫЗ»

есеп айырысу түрі бойынша «мүмкіндіктер аз» және «мүмкіндіктер жоқ» жауаптарының қосындысы¹⁰

Әйелдердің құқықтары көп немесе аз болатын салалардың арақатынасы этникалық жағынан ұқсас – барлық топтар отбасында, содан кейін еңбек саласында, қоғамдық өмірде және саясатта ең аз құқықтар мен мүмкіндіктерге ие.

Гендерлік кемсітушілік. 58,1% респондент әйел гендерлік кемсітушілікке ешқашан ұшырамаған. Гендерлік негізде құқықтарының бұзылуына өте сирек ұшырағандар – 10,6%, сирек – 16,0%, жиі – 8,4%, өте жиі – 2,2%.

29-КЕСТЕ. «ӘЙЕЛ РЕТІНДЕ ҚҰҚЫҚТАРЫҢЫЗ ҚАНШАЛЫҚТЫ ЖИІ БҰЗЫЛАДЫ? ӨТЕ ЖИІ, ЖИІ, СИРЕК, ӨТЕ СИРЕК ПЕ, ӘЛДЕ ЕШҚАШАН БҰЗЫЛҒАН ЕМЕС ПЕ?»

Бұл сұраққа тек әйелдер жауап береді – 2007 респондент (52,8%)

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Өте жиі	45	2,2
Жиі	168	8,4
Сирек	321	16,0
Өте сирек	212	10,6
Ешқашан	1167	58,1
Жауап беруден бас тарту	38	1,9
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	56	2,8
Барлығы	2007	100,0

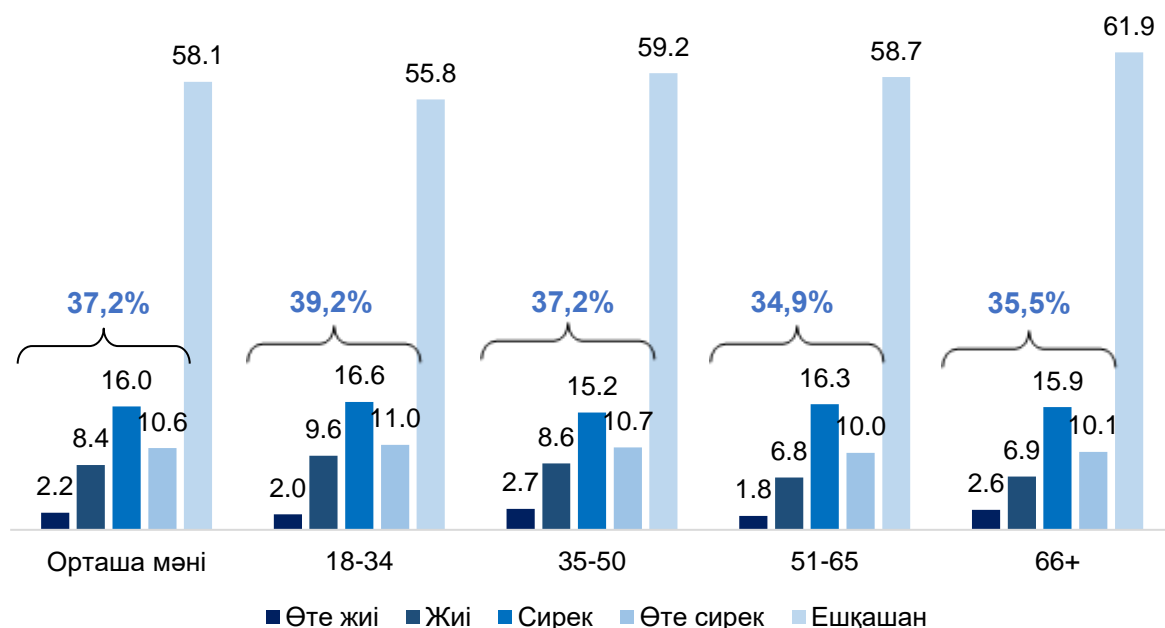
¹⁰ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Елді мекен» бойынша - қала – 2344 респ., ауыл – 1456 респ.

Ең жас топтағы әйелдер (18 жастан 34 жасқа дейін) өз құқықтарының бұзылғаны туралы жиі айтты. 39,2% респондент кемсітушілік тәжірибесі бар екенін айтты («өте сирек» пен «өте жиі» арасында әртүрлі жиілікте). 35 пен 50 жас аралығындағы топта бұл көрсеткіш 37,2%, 51 мен 65 жас аралығындағы топта – 34,9%, 66 және одан жоғары топта – 35,5% құрады.

6-ДИАГРАММА. «ӘЙЕЛ РЕТІНДЕ ҚҰҚЫҚТАРЫҢЫЗ ҚАНШАЛЫҚТЫ ЖИІ БҰЗЫЛАДЫ?»

Сызықтық үлестіру және жас топтары бойынша¹¹, %

Гендерлік кемсітушілікке тап болған ерлер саны әйелдерге қарағанда төмен. Сонымен, 78,2% респонденттің жынысына байланысты ешқашан құқықтары бұзылған емес, өте сирек – 7,2%, сирек – 7,4%, жиі – 2,9%, өте жиі – 1,7%.

30-КЕСТЕ. «ЕРКЕК РЕТІНДЕ ҚҰҚЫҚТАРЫҢЫЗ ҚАНШАЛЫҚТЫ ЖИІ БҰЗЫЛАДЫ? ӨТЕ ЖИІ, ЖИІ, СИРЕК, ӨТЕ СИРЕК ПЕ, ӘЛДЕ ЕШҚАШАН БҰЗЫЛҒАН ЕМЕС ПЕ?»

Бұл сұрақтарға тек ер адамдар жауап береді – 1793 респондент (47,2%)

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Өте жиі	30	1,7
Жиі	52	2,9
Сирек	133	7,4
Өте сирек	129	7,2
Ешқашан	1402	78,2
Жауап беруден бас тарту	23	1,3
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	24	1,3
Барлығы	1793	100,0

Гендерлік кемсітушілік тәжірибесі туралы мәлімдеген әйелдердің 9,1% бөлігі отбасылық зорлық-зомбылықты, 7,4% – жұмысқа орналасу және жалпы жұмыс

¹¹ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. Жасы бойынша: 18-34 жас – 1419 респ., 35-50 жас – 1249 респ., 51-65 жас – 797 респ., 66 жастан жоғары – 335 респ.

кезінде құқықтардың бұзылуын, 4,3% – пікірлері ескерілмегенін, құрметтелмегенін немесе әлсіз деп саналғанын айтты. Сонымен қатар, әйелдердің көпшілігі жауап беруден бас тартты немесе қиналды, барлығы 66,5%.

31-КЕСТЕ. «ЕГЕР ӘЙЕЛ БОЛҒАНДЫҚТАН ҚҰҚЫҚТАРЫҢЫЗ БҰЗЫЛҒАН БОЛСА, НАҚТЫ ҚАНДАЙ БҰЗУШЫЛЫҚ БОЛҒАНЫН АЙТА АЛАСЫЗ БА?»

Бұл сұраққа құқықтары бұзылған респонденттер ғана жауап береді - 746 респондент (37,2%)

Жауап нұсқалары (респонденттердің сөзінен жазылды)	Саны	Пайызы*
Отбасылық зорлық-зомбылық	68	9,1
Жұмысқа қабылдау кезінде /Декретке кетеді деп қорқып жұмысқа қабылдамады	55	7,4
Жұмыста мансап сатысында қозғалуға рұқсат етілмеді		
Тең емес жалақы /еңбек құқығын бұзу		
Пікір ескерілмейді / құрметтелмейді, әлсіз деп саналады	32	4,3
Жиі қорлау	16	2,1
Еркектерге бағыну / таңдау әрқашан еркектерге байланысты	13	1,8
Әйел ер адамнан төмен мәртебеге ие		
Жеке құқықтары бұзылды	12	1,5
Әйелдердің құқығы әрқашан бұзылып келеді		
Сенімсіздік, сатқындық	11	1,5
Ештеңеге рұқсат етілмейді, көптеген тыйымдар	9	1,2
Күйеуі жұмысқа шығуға рұқсат бермеді / күнделікті өмірде әйелдердің құқықтары бұзылады / жұмыс пен отбасы арасындағы таңдау / иесінің басшысына қатысты бәрі оған жазылып, оған тиесілі болуы керек, мен жұмыс істеймін бе, жоқ па және отбасына жақсы табыс әкелемін	8	1,0
Ерлердің құдалауы	7	0,9
Жыныстық құдалауға ұшырады		
Қазақ дәстүріне байланысты үйленді	7	0,9
Бизнесте	5	0,7
Оқуға қабылдау кезінде	2	0,3
Күйеуінің туыстарының қорлауы	2	0,3
Негізінен жұмыста, тіпті жас кезімде де оқуда болғаным есімде	2	0,3
Киім таңдауда	1	0,1
Декретте отырған жоқпын, күйеуім отырды	1	0,1
Көп нәрселер	6	0,8
Жауап беруден бас тарту	273	36,6
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	223	29,9

*Бұл сома 100%-ға тең емес, өйткені респонденттер бірнеше жауап нұсқаларын атап өтуі мүмкін

Әйелдер құқығын ілгерілету үшін арнайы науқандардың қажеттілігі.

Сауалнамаға қатысқан әйелдердің жартысынан көбі (54,1%) Қазақстанда әйелдердің құқықтарын ілгерілету және мүмкіндіктері үшін арнайы науқандар, қоғамдық қозғалыстар, бағдарламалар, сондай-ақ саяси фракциялар немесе партиялар қажет деп санайды. Тағы 32,4% бұл шаралардың барлығы қажет емес деп санайды.

32-КЕСТЕ. «ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ҚАЗАҚСТАНДА ӘЙЕЛДЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ІЛГЕРІЛЕТУ ЖӘНЕ МҮМКІНДІКТЕРІ ҮШІН АРНАЙЫ НАУҚАНДАР, ҚОҒАМДЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАР, БАҒДАРЛАМАЛАР, СОНДАЙ-АҚ САЯСИ ФРАКЦИЯЛАР НЕМЕСЕ ПАРТИЯЛАР ҚАЖЕТ ПЕ?»

<i>Жауап нұсқалары</i>	<i>Саны</i>	<i>Пайызы</i>
Иә, керек	1086	54,1
Жоқ, керек емес	650	32,4
Жауап беруден бас тарту	84	4,2
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	187	9,3
Барлығы	2007	100,0

Аймақтар бойынша жасалған талдау көрсеткендей, аймақтардың көпшілік бөлігінде респонденттер осындай шараларды қолдайды. Ел бойынша орта есеппен көрсеткіші 54,1% болса да, ең жоғарғы көрсеткіштер Павлодар облысында («Иә, керек» – 76,5%), Маңғыстау облысында (66,3%), Атырау облысында (60,2%), Астана қаласында (64,9%), Алматы қаласында (61,2%). Абай облысының респонденттері осындай іс-шаралар керек не керек емес екені туралы пікірлері 42,3 % теңелді.

Екі аумақтарда жоғарыда аталған шараларды қолдайтындар, қолдамайтындардан көп болып шықты. Шымкент қаласында «Иә, керек» деп 34,3 % респонденттер таңдады, 39,8 % «Жоқ, керек емес» деп жауап берді. Шығыс Қазақстан облысында сәйкесінше осы көрсеткіштер 30,0% және 44,0% құрады.

33-КЕСТЕ. «СІЗ ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ҚАЗАҚСТАН ӘЙЕЛДЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІН КӨТЕРУ ҮШІН, АРНАЙЫ КОМПАНИЯЛАР, ҚОҒАМДЫҚ БІРЛІСТІКТЕР, БАҒДАРЛАМАЛАР, СОНДАЙ-АҚ ФРАКЦИЯЛАР МЕН ПАРТИЯЛАР ҚАЖЕТ ПЕ?»

аймақтар бойынша, %

Аймақ	Иә, керек	Жоқ, керек емес
Астана қ.	64,9	26,8
Алматы қ.	61,2	25,5
Шымкент қ.	34,3	39,8
Абай облысы	42,3	42,3
Ақмола облысы	44,4	40,4
Алматы облысы	66,0	34,0
Ақтөбе облысы	48,5	30,1
Атырау облысы	60,2	12,9
Шығыс Қазақстан облысы	30,0	44,0
Жамбыл облысы	50,5	46,7
Жетісу облысы	53,6	26,8
Батыс Қазақстан облысы	55,9	23,5
Қарағанды облысы	48,1	31,7
Қостанай облысы	52,9	41,3
Қызылорда облысы	64,7	32,4
Маңғыстау облысы	66,3	18,4
Ұлытау облысы	50,5	41,4
Павлодар облысы	76,5	15,7
Солтүстік Қазақстан облысы	52,0	38,2
Түркістан облысы	62,2	32,7

Жоғары және кәсіптік білімі бар әйел респонденттер орта білімі бар респонденттерге қарағанда мұндай шаралар қажет деп санайды. Жоғары білімі

бар қазақстандықтар арасында оң жауаптардың үлесі 58,7%, аяқталмаған жоғары білімі барлар – 52,4%, кәсіптік-техникалық білім – 54,0%, орта білімділер – 42,6%.

34-КЕСТЕ. «ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ҚАЗАҚСТАНДА ӘЙЕЛДЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ІЛГЕРІЛЕТУ ЖӘНЕ МҮМКІНДІКТЕРІ ҮШІН АРНАЙЫ НАУҚАНДАР, ҚОҒАМДЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАР, БАҒДАРЛАМАЛАР, СОНДАЙ-АҚ САЯСИ ФРАКЦИЯЛАР НЕМЕСЕ ПАРТИЯЛАР ҚАЖЕТ ПЕ?»

білім деңгейі бойынша¹²

Жауап нұсқалары	Орта мектеп	Кәсіптік-техникалық	Аяқталмаған жоғары	Жоғары	Жауап беруден бас тарту
Иә, керек	42,6	54,0	52,4	58,7	12,5
Жоқ, керек емес	42,2	34,5	29,5	28,2	25,0
Жауап беруден бас тарту	3,1	2,5	6,7	4,9	50,0
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	12,1	9,0	11,4	8,2	12,5

1.4 Білім беру

Қазақстандықтардың басым бөлігі (76,9%) әйелдер мен ерлер оқу орындарына түсу кезінде бірдей жағдайда болады деп есептейді. Тек 15,3% шарттар тең емес деп санайды. Бұған сенімді ерлер үлесі әйелдердің үлесінен біршама жоғары, сәйкесінше 78,1% және 75,8%.

35-КЕСТЕ. «ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ОҚУ ОРНЫНА ТҮСУ КЕЗІНДЕ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕРЛЕР МЕН ӘЙЕЛДЕРГЕ ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР БІРДЕЙ МЕ?»

Орташа мәні және жынысы бойынша¹³

Жауап нұсқалары	Орташа мәні		Жынысы	
	Саны	Пайызы	Ерлер	Әйелдер
Иә	2923	76,9	78,1	75,8
Жоқ	581	15,3	13,7	16,7
Жауап беруден бас тарту	127	3,3	3,9	2,8
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	169	4,5	4,3	4,6

Бұл ретте 38,2% респондент әйелдердің оқуға түспегені жөн деп санайтын ЖОО мамандықтары бар екендігімен келісті. Респонденттердің жартысы (50,4%) мұндай мамандықтар жоқ деп санайды.

36-КЕСТЕ. «ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ЖОО-ДА ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚЫЗДАРҒА/ӘЙЕЛДЕРГЕ ЛАЙЫҚ ЕМЕС МАМАНДЫҚТАР БАР МА?»

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Иә, бар	1450	38,2
Ондай мамандықтар жоқ	1917	50,4
Жауап беруден бас тарту	126	3,3
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	307	8,1
Барлығы	3800	100,0

¹² Жалпы іріктеме - 3800 респондент. Білім деңгейі бойынша: орта мектеп - 527 респ., кәсіптік-техникалық – 1477 респ., аяқталмаған жоғары – 405 респ., жоғары – 1376 респ., жауап беруден бас тарту – 15 респ.

¹³ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Жынысы» бойынша: ерлер - 1793 респ., әйелдер - 2007 респ.

Жалпы әйелдер мен ерлер нақты «ерлердің» мамандықтарын бөлу мәселесінде азды-көпті бірауыздан келісті. Сонымен, жоғары оқу орындарында қыздарға жақсы мамандықтар бар, 38,8% ерлер және 37,6% әйелдер келіседі.

37-КЕСТЕ. «ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ЖОО-ДА ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚЫЗДАРҒА/ӘЙЕЛДЕРГЕ ЛАЙЫҚ ЕМЕС МАМАНДЫҚТАР БАР МА?»

жынысы бойынша¹⁴, %

Жауап нұсқалары	Ерлер	Әйелдер
Иә, бар	38,8	37,6
Ондай мамандықтар жоқ	49,3	51,5
Жауап беруден бас тарту	3,3	3,3
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	8,6	7,6

Ересек топтағы респонденттердің жауаптары басқалардан ерекшеленеді. Онда көпшілігі ерлер мен әйелдердің жоғары оқу орнына түсу кезінде тең мүмкіндіктері бар деп санайды, ал қыздарға түспеу жақсы мамандықтар бар деп ойлайтындар аз, STEM салаларындағы білім әйелдерге сәйкес келмейді деп келісетіндер аз.

Ауыл тұрғындарының 56,5% үлесі жоғары оқу орындарында қыздарға лайық емес мамандықтар жоқ деп санайды, ал қала тұрғындарында бұл көрсеткіш – 46,7% құрады.

38-КЕСТЕ. «ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ЖОО-ДА ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚЫЗДАРҒА/ӘЙЕЛДЕРГЕ ЛАЙЫҚ ЕМЕС МАМАНДЫҚТАР БАР МА?»

жас топтары¹⁵ және елді мекен түрі бойынша¹⁶

Жауап нұсқалары	Жасы				Елді мекен түрі	
	18-34	35-50	51-65	66+	Қала	Ауыл
Иә, бар	38,1	38,9	38,5	34,9	40,0	35,2
Ондай мамандықтар жоқ	51,6	48,9	49,3	54,0	46,7	56,5
Жауап беруден бас тарту	2,5	4,6	3,4	1,8	3,9	2,4
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	7,8	7,6	8,8	9,3	9,4	5,9

Жоғары және аяқталмаған жоғары білімі бар респонденттер басқаларға қарағанда әйелдерге қарағанда еркектерге қолайлы мамандықтар бар деп санайды. Жоғары білімі бар қазақстандықтардың арасында оң жауаптардың үлесі 41,7%, аяқталмаған жоғары – 37,0%, кәсіптік-техникалық – 36,6%, орта білімі барлар – 34,7% құрады.

39-КЕСТЕ. «ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ЖОО-ДА ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚЫЗДАРҒА/ӘЙЕЛДЕРГЕ ЛАЙЫҚ ЕМЕС МАМАНДЫҚТАР БАР МА?»

білім деңгейі бойынша¹⁷

Жауап нұсқалары	Орта мектеп	Кәсіптік-техникалық	Аяқталмаған жоғары	Жоғары	Жауап беруден бас тарту
Иә, бар	34,7	36,6	37,0	41,7	20,0

¹⁴ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Жынысы» бойынша: ерлер - 1793 респ., әйелдер - 2007 респ.

¹⁵ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. Жасы бойынша: 18-34 жас – 1419 респ., 35-50 жас – 1249 респ., 51-65 жас – 797 респ., 66 жасан жоғары – 335 респ.

¹⁶ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Елді мекен» бойынша - қала – 2344 респ., ауыл – 1456 респ.

¹⁷ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. Білім деңгейі бойынша: орта мектеп - 527 респ., кәсіптік-техникалық – 1477 респ., аяқталмаған жоғары – 405 респ., жоғары – 1376 респ., жауап беруден бас тарту – 15 респ.

Ондай мамандықтар жоқ	52,9	52,9	50,4	46,9	53,3
Жауап беруден бас тарту	4,0	2,8	5,2	3,0	13,3
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	8,3	7,8	7,4	8,4	13,3

Респонденттердің жартысынан көбі (54,3%) STEM (жаратылыстану ғылымдары, технологиялар, инженерия, математика) саласындағы білім әйелдерге жарамсыз екендігімен толық немесе ішінара келіседі. Тағы 38,4% бұл мәлімдемемен келіспейді.

40-кесте. «ҚОҒАМНЫҢ КЕЙБІР БӨЛІКТЕРІНДЕ ҒЫЛЫМ, ТЕХНОЛОГИЯ, ИНЖЕНЕРИЯ ЖӘНЕ МАТЕМАТИКА (STEM) БІЛІМІ «ӘЙЕЛДЕРГЕ ЛАЙЫҚ ЕМЕС» ДЕГЕН ПІКІР БАР, СІЗ БҰЛ ПІКІРМЕН КЕЛІСЕСІЗ БЕ?»

<i>Жауап нұсқалары</i>	<i>Саны</i>	<i>Пайызы</i>
Иә, келісемін	789	20,8
Біршама келісемін	1273	33,5
Жоқ, келіспеймін	1461	38,4
Жауап беруден бас тарту	76	2,0
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	201	5,3
Барлығы	3800	100,0

Жаратылыстану ғылымдары, технология, инженерия және математика саласындағы білім беру мәселесінде де ұқсас үлестер бар. Әйелдердің 53,5% бөлігі мұндай білім әйелдерге сәйкес келмейтініне толық немесе ішінара келіседі. 55,2% ерлер онымен келіседі.

41-кесте. «ҚОҒАМНЫҢ КЕЙБІР БӨЛІКТЕРІНДЕ ҒЫЛЫМ, ТЕХНОЛОГИЯ, ИНЖЕНЕРИЯ ЖӘНЕ МАТЕМАТИКА (STEM) БІЛІМІ «ӘЙЕЛДЕРГЕ ЛАЙЫҚ ЕМЕС» ДЕГЕН ПІКІР БАР, СІЗ БҰЛ ПІКІРМЕН КЕЛІСЕСІЗ БЕ?»

жынысы бойынша¹⁸, %

<i>Жауап нұсқалары</i>	<i>Ерлер</i>	<i>Әйелдер</i>
Иә, келісемін	21,8	19,9
Біршама келісемін	33,4	33,6
Жоқ, келіспеймін	36,4	40,3
Жауап беруден бас тарту	2,5	1,5
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	6,0	4,6

STEM біліміне келетін болсақ, қала тұрғындарының 57,2% бөлігі қыздарға сәйкес келмейтіндігімен толық немесе ішінара келіседі, ал 49,6% ауыл тұрғындары келіседі.

42-КЕСТЕ. «ҚОҒАМНЫҢ КЕЙБІР БӨЛІКТЕРІНДЕ ҒЫЛЫМ, ТЕХНОЛОГИЯ, ИНЖЕНЕРИЯ ЖӘНЕ МАТЕМАТИКА (STEM) БІЛІМІ «ӘЙЕЛДЕРГЕ ЛАЙЫҚ ЕМЕС» ДЕГЕН ПІКІР БАР, СІЗ БҰЛ ПІКІРМЕН КЕЛІСЕСІЗ БЕ?»

елді мекен түрі бойынша¹⁹, %

<i>Жауап нұсқалары</i>	<i>Қала</i>	<i>Ауыл</i>
Иә, келісемін	21,5	19,6

¹⁸ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Жынысы» бойынша: ерлер - 1793 респ., әйелдер - 2007 респ.

¹⁹ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Елді мекен» бойынша - қала - 2344 респ., ауыл - 1456 респ.

Біршама келісемін	35,7	30,0
Жоқ, келіспеймін	35,5	43,1
Жауап беруден бас тарту	2,5	1,2
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	4,8	6,0

55,2% - жоғарғы білімді, 53,4% - кәсіби-орта білімді, 53,1% - орта білімді респонденттер әйелдерге ғылымдар, технологиялар, инженерия және математика саласындағы білімдер белгілі бір дәрежеде оларға лайық емес екенімен келіседі.

43-кесте. «ҚОҒАМНЫҢ КЕЙБІР БӨЛІКТЕРІНДЕ ҒЫЛЫМ, ТЕХНОЛОГИЯ, ИНЖЕНЕРИЯ ЖӘНЕ МАТЕМАТИКА (STEM) БІЛІМІ «ӘЙЕЛДЕРГЕ ЛАЙЫҚ ЕМЕС» ДЕГЕН ПІКІР БАР, СІЗ БҰЛ ПІКІРМЕН КЕЛІСЕСІЗ БЕ?»

білім деңгейі бойынша²⁰

Жауап нұсқалары	Толық орта мектеп	Кәсіптік-техникалық	Аяқталмаған жоғары	Жоғары,	Жауап беруден бас тарту
Иә, келісемін	18,2	20,0	22,2	22,3	6,7
Біршама келісемін	34,9	33,4	34,3	32,8	26,7
Жоқ, келіспеймін	37,2	39,8	36,0	38,2	33,3
Жауап беруден бас тарту	3,0	1,5	2,0	2,1	6,7
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	6,6	5,3	5,4	4,5	26,7

Қазақстанның 20 аймағының 15-де респонденттердің көпшілігі STEM мамандықтары әйелдерге келмейтіні тұжырыммен келіседі. Оның ішінде, Атырау мен Қостанай облыстарының екеуінде осы мәлімдемемен келісіп отырған респонденттердің саны, түгелдей немесе жартылай осы мәліметке келісетін не келіспейтін бөлігінің тек 1,1% құрайды. Тағы да бес аймақта, бұл мәлімдемемен келіспейтін қарсы пікір білдіретін респонденттер саны келісетіндерден жоғары. Бұл Ақмола облысы (келісетіндер 39,5%, келіспейтін 45,8% қарсы), Шығыс Қазақстан облысы (39,5% - 47,4%-ға қарсы), Павлодар облысы (41,1% - 52,1%-ға қарсы), Абай облысы (41,1% - 52,6%-ға қарсы) және Алматы облысы (18,9% - 81,1%-ға қарсы).

44 КЕСТЕ. «ҚОҒАМНЫҢ КЕЙБІР БӨЛІГІНДЕ ҒЫЛЫМ, ТЕХНОЛОГИЯ, ИНЖЕНЕРИЯ ЖӘНЕ МАТЕМАТИКА (STEM) САЛАСЫНДАҒЫ БІЛІМДЕР ӘЙЕЛДЕРГЕ КЕЛМЕЙДІ ДЕГЕН ПІКІР ҚАЛЫПТАСҚАН, СІЗ ОСЫ ПІКІРМЕН КЕЛІСЕСІЗ БЕ?»

аймақ бойынша, %

Аймақ	Иә, келісемін	Белгілі бір дәрежеде келісемін	Жоқ, келіспеймін	Жауап беруден бас тартамын
Астана қ.	20,5	43,2	33,7	-
Алматы қ.	28,4	31,1	36,3	0,5
Шымкент қ.	26,3	37,4	23,2	8,4
Абай облысы	14,7	26,3	52,6	1,6
Ақмола облысы	18,4	21,1	45,8	0,5
Алматы облысы	4,2	14,7	81,1	-
Ақтөбе облысы	20,5	33,7	36,8	3,7
Атырау облысы	22,1	20,0	41,1	3,7
Шығыс Қазақстан облысы	17,9	21,6	47,4	8,4

²⁰ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. Білім бойынша: толық емес орта мектеп - 95 респ., Толық орта мектеп - 432 респ., кәсіптік-техникалық - 1477 респ., аяқталмаған жоғары - 405 респ., жоғары - 1376 респ., жауап беруден бас тарту - 15 респ.

Жамбыл облысы	33,2	41,6	22,6	-
Жетісу облысы	14,7	35,3	42,1	1,6
Батыс Қазақстан облысы	22,6	44,2	26,3	1,1
Қарағанды облысы	14,2	53,2	23,2	0,5
Қостанай облысы	18,4	30,5	47,9	1,1
Қызылорда облысы	41,6	34,7	15,8	2,1
Маңғыстау облысы	31,1	42,6	19,5	1,1
Ұлытау облысы	22,6	36,8	35,8	1,1
Павлодар облысы	11,6	29,5	52,1	2,6
Солтүстік Қазақстан облысы	13,7	38,9	38,4	2,1
Түркістан облысы	18,4	33,7	47,4	-

1.5 Жұмыс

Жұмысқа қабылдау кезіндегі жағдай. Қазақстандықтардың көпшілігі (65,4%) жұмысқа орналасу процесінде әйелдер мен ерлер тең жағдайда болады деп санайды. 27,6% респонденттің пікірінше, жағдай тең емес. Бұл ретте жұмысқа орналасу шарттары екі жыныстың өкілдері үшін бірдей деген сеніммен бөлісетін ерлер үлесі 68,9%, әйелдер үлесі – 62,3%.

45-КЕСТЕ. «ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ЖҰМЫСҚА ҚАБЫЛДАУ КЕЗІНДЕ ҚАЗАҚСТАНДА ЕРЛЕР МЕН ӘЙЕЛДЕР ТЕҢ ЖАҒДАЙДА БОЛАДЫ МА?»

Орташа мәні және жынысы бойынша²¹

Жауап нұсқалары	Орташа мәні		Жынысы	
	Саны	Пайызы	Ерлер	Әйелдер
Иә	2485	65,4	68,9	62,3
Жоқ	1049	27,6	23,8	31,0
Жауап беруден бас тарту	116	3,1	3,6	2,6
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	150	3,9	3,8	4,1
Барлығы	3800	100,0	100,0	100,0

Алматы (85,3%), Батыс Қазақстан (84,7%), Ұлытау (80,5%), Жамбыл (77,4%), Ақмола (72,6%) және Түркістан облыстарының (72,6%) респонденттері жұмысқа орналасу жағдайлары әйелдер мен ерлер үшін бірдей екендігіне барынша сенімді.

Шығыс Қазақстан (60,0%), Жетісу (55,3%), Қарағанды облыстары (47,4%), Астана (46,3%), Шымкент (43,7%) қалаларындағы респонденттер аз сенімді.

Оның ішінде тек, Астана қаласында әйелдер мен ерлер тең емес жағдайда деп есептейтің респонденттердің саны 52,6%, керісінше екеніне сенімді адамдар санынан асып түседі 46,3%.

46-КЕСТЕ. «СІЗ ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ЖҰМЫСҚА ҚАБЫЛДАУ АЛДЫНДА ӘЙЕЛДЕР МЕН ЕРЛЕР ТЕҢ ЖАҒДАЙДА БОЛАМА?»

аймақ бойынша, %

Аймақ	Иә, келісемін	Белгілі бір дәрежеде келісемін
Астана қ.	46,3	52,6
Алматы қ.	61,6	30,0
Шымкент қ.	43,7	39,5
Абай облысы	61,1	26,8
Ақмола облысы	72,6	21,6

²¹ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Жынысы» бойынша: ерлер - 1793 респ., әйелдер - 2007 респ.

Алматы облысы	85,3	14,7
Ақтөбе облысы	60,5	27,9
Атырау облысы	61,1	21,1
Шығыс Қазақстан облысы	60,0	26,8
Жамбыл облысы	77,4	22,1
Жетісу облысы	55,3	37,4
Батыс Қазақстан облысы	84,7	11,1
Қарағанды облысы	47,4	44,2
Қостанай облысы	65,3	29,5
Қызылорда облысы	64,7	28,9
Маңғыстау облысы	70,0	27,9
Ұлытау облысы	80,5	17,4
Павлодар облысы	66,3	22,6
Солтүстік Қазақстан облысы	71,6	23,7
Түркістан облысы	72,6	26,3

Жас ерекшеліктер топтары бойынша жауаптар негізіндегі талдау көрсеткендей, 18-34, 35-50, 51-65 жас топтарында нәтижелер салыстырмалы түрде ұқсас – әйелдер мен ерлер жұмысқа орналасу сатысында бірдей жағдайда, сәйкесінше 65,0%, 64,3%, 65,7% құрады. Бірақ, 66 жастан асқан топ ерекшеленеді, онда «иә» жауабы 70,1% құрады.

Ауыл тұрғындары арасында 70,5% респондент жұмысқа орналасу жағдайында бірдей деп санайды, ал қала тұрғындары арасында бұл көрсеткіш – 62,2% бұл тұжырыммен келіседі.

47-КЕСТЕ. «ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ЖҰМЫСҚА ҚАБЫЛДАУ КЕЗІНДЕ ҚАЗАҚСТАНДА ЕРЛЕР МЕН ӘЙЕЛДЕР ТЕҢ ЖАҒДАЙДА БОЛАДЫ МА?»
жас топтары²², елді мекен түрі бойынша²³

Жауап нұсқалары	Жасы				Елді мекен түрі	
	18-34	35-50	51-65	66+	Қала	Ауыл
Иә	65,0	64,3	65,7	70,1	62,2	70,5
Жоқ	28,0	27,8	27,9	24,5	29,9	24,0
Жауап беруден бас тарту	3,1	4,1	2,1	1,2	3,9	1,7
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	3,8	3,8	4,3	4,2	4,1	3,8

Мамандықтарды гендерлік негізде бөлу және еңбекақы төлеу. Қазақстанда мамандықтар «ерлер» және «әйелдер» мамандығы болып бөлінеді деген пікірмен 56,1% респондент келіспейді. Бұл мәселе бойынша ерлер мен әйелдердің пікірлері сәйкес келеді: ерлер арасында ерекше мамандықтардың болуымен келіспейтіндер үлесі 55,0%, әйелдер арасында 57,1% құрайды. 32,7% респондент осындай бөлудің бар екенін айтты, ерлер арасында – 33,1%, әйелдер арасында – 32,3%.

48-КЕСТЕ. ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ҚАЗАҚСТАН МАМАНДЫҚТАР «ЕРЛЕРДІКІ» ЖӘНЕ «ӘЙЕЛДЕРДІКІ» ДЕП БӨЛІНЕДІ МЕ?
Орташа мәні және жынысы бойынша²⁴

Жауап нұсқалары	Орташа мәні	Жынысы
-----------------	-------------	--------

²² Жалпы іріктеме - 3800 респондент. Жасы бойынша: 18-34 жас – 1419 респ., 35-50 жас – 1249 респ., 51-65 жас – 797 респ., 66 жастан жоғары – 335 респ.

²³ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Елді мекен» бойынша - қала – 2344 респ., ауыл – 1456 респ.

²⁴ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Жынысы» бойынша: ерлер - 1793 респ., әйелдер - 2007 респ.

	<i>Саны</i>	<i>Пайызы</i>	<i>Ерлер</i>	<i>Әйелдер</i>
Иә	1242	32,7	33,1	32,3
Жоқ	2132	56,1	55,0	57,1
Жауап беруден бас тарту	141	3,7	3,7	3,7
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	285	7,5	8,2	6,9
Барлығы	3800	100,0	100,0	100,0

Ауыл тұрғындарының 63,7% бөлігі кәсіптердің ерлер мен әйелдерге бөлінуін мойындамайды, қала тұрғындары арасында бұл көрсеткіштер төмен 51,4%.

Мұндай бөлінудің болуын жоғары білімі бар 37,8% респондент, аяқталмаған жоғары білімі бар 33,1% респондент, кәсіптік-техникалық білімі бар 28,4% респондент, орта білімі бар 31,5% респондент айтты.

49-КЕСТЕ. ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ҚАЗАҚСТАН МАМАНДЫҚТАР «ЕРЛЕРДІКІ» ЖӘНЕ «ӘЙЕЛДЕРДІКІ» ДЕП БӨЛІНЕДІ МЕ?

Елді мекен түрі бойынша²⁵, білім деңгейі бойынша²⁶

<i>Жауап нұсқалары</i>	<i>Елді мекен түрі</i>		<i>Білім деңгейі</i>				
	<i>Қала</i>	<i>Ауыл</i>	<i>Орта мектеп</i>	<i>Кәсіптік-техникалық</i>	<i>Аяқталмаған жоғары</i>	<i>Жоғары, ғылыми дәреже</i>	<i>Жауап беруден бас тарту</i>
Иә	35,0	28,9	31,5	28,4	33,1	37,8	20,0
Жоқ	51,4	63,7	55,4	60,2	56,3	52,0	46,7
Жауап беруден бас тарту	4,5	2,4	4,9	3,0	3,5	3,9	13,3
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	9,1	4,9	8,2	8,4	7,2	6,3	20,0

Респонденттердің басым бөлігі (69,9%) Қазақстанда ерлер мен әйелдердің бірдей кәсіби міндеттерді, бірдей жұмыс көлемін орындауы бірдей төленеді деп есептейді.

50-КЕСТЕ. «ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ҚАЗАҚСТАНДА БІРДЕЙ КӘСІБИ МІНДЕТТЕР АТҚАРАТЫН ЕРЛЕР МЕН ӘЙЕЛДЕР, ЖҰМЫС КӨЛЕМІ БІРДЕЙ БОЛҒАН ЖАҒДАЙДА, ЖАЛАҚЫНЫ ТЕНДЕЙ АЛАДЫ МА?»

<i>Жауап нұсқалары</i>	<i>Саны</i>	<i>Пайызы</i>
Иә	2655	69,9
Жоқ	796	20,9
Жауап беруден бас тарту	110	2,9
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	239	6,3
Барлығы	3800	100,0

Сонымен қатар, жұмыс бірдей төленбейді деп санайтын әйелдер үлесі 22,5% құрайды, ал ерлер – 19,2%. Олардың ішінде ерлер де, әйелдер де ерлер жұмысы жақсы төленеді деп – 75,6% бұл тұжырымдаманы қолдады.

Ауыл тұрғындарының 72,7% үлесі ерлер мен әйелдердің бірдей жұмысы бірдей төленеді деп санайды, ал қала тұрғындары арасында бұл үлес 68,1% құрайды.

²⁵ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Елді мекен» бойынша - қала – 2344 респ., ауыл – 1456 респ.

²⁶ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. Білім деңгейі бойынша: орта мектеп - 527 респ., кәсіптік-техникалық – 1477 респ., аяқталмаған жоғары – 405 респ., жоғары – 1376 респ., жауап беруден бас тарту – 15 респ.

51-КЕСТЕ. «ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ҚАЗАҚСТАНДА БІРДЕЙ КӘСІБИ МІНДЕТТЕР АТҚАРАТЫН ЕРЛЕР МЕН ӘЙЕЛДЕР, ЖҰМЫС КӨЛЕМІ БІРДЕЙ БОЛҒАН ЖАҒДАЙДА, ЖАЛАҚЫНЫ ТЕҢДЕЙ АЛАДЫ МА?»

жынысы бойынша²⁷ және елді мекен түрі бойынша²⁸, %

Жауап нұсқалары	Жынысы		Елді мекен түрі	
	Ерлер	Әйелдер	Қала	Ауыл
Иә	71,2	68,7	68,1	72,7
Жоқ	19,2	22,5	22,7	18,2
Жауап беруден бас тарту	3,1	2,7	3,2	2,5
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	6,6	6,0	6,1	6,7

Ерлер мен әйелдер үшін бірдей жұмыс бірдей төленетінімен жоғары білімі бар 71,1% респондент, аяқталмаған жоғары білімі бар 69,6% респондент, кәсіптік-техникалық білімі бар 71,5%, орта білімі бар 62,6% респондент келіседі.

52-КЕСТЕ. «ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ҚАЗАҚСТАНДА БІРДЕЙ КӘСІБИ МІНДЕТТЕР АТҚАРАТЫН ЕРЛЕР МЕН ӘЙЕЛДЕР, ЖҰМЫС КӨЛЕМІ БІРДЕЙ БОЛҒАН ЖАҒДАЙДА, ЖАЛАҚЫНЫ ТЕҢДЕЙ АЛАДЫ МА?»

білім деңгейі бойынша²⁹

Жауап нұсқалары	Орта мектеп	Кәсіптік-техникалық	Аяқталмаған жоғары	Жоғары, ғылыми дәреже	Жауап беруден бас тарту
Иә	62,6	71,5	69,6	71,1	53,3
Жоқ	24,9	20,6	20,0	20,0	26,7
Жауап беруден бас тарту	4,0	2,0	3,2	3,2	13,3
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	8,5	5,8	7,2	5,7	6,7

20,9% респондент мәлімдемемен келіспейді, олардың 76,3% үлесі ер адамдар көбірек алады, ал 13,2% – әйелдер көбірек айлық алады деп санайды.

53-КЕСТЕ. «ЕГЕР «ЖОҚ» ДЕСЕҢІЗ, ОНДА КІМГЕ КӨБІРЕК ТӨЛЕНЕДІ, ЕРЛЕРГЕ МЕ, ӘЛДЕ ӘЙЕЛДЕРГЕ МЕ?»

бұл сұраққа Қазақстанда ерлер мен әйелдердің бірдей кәсіби міндеттерді орындауы, бірдей жұмыс көлемі бірдей төленбейді деп есептейтін респонденттер ғана жауап береді – 796 респондент (20,9%)

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Ер	607	76,3
Әйел	105	13,2
Жауап беруден бас тарту	46	5,8
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	38	4,8
Барлығы	796	100,0

Ауыл тұрғындарының көпшілігі әйелдер көп алады деп санайды – 16,6%, ал қалада респонденттердің тек 11,5% бөлігі осылай санайды. Респонденттердің көпшілігі ер адамдар көбірек алады деп санайды – ауылда 75,1% және қалада – 76,8%.

²⁷ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Жынысы» бойынша: ерлер - 1793 респ., әйелдер - 2007 респ.

²⁸ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Елді мекен» бойынша - қала - 2344 респ., ауыл - 1456 респ.

²⁹ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. Білім деңгейі бойынша: орта мектеп - 527 респ., кәсіптік-техникалық - 1477 респ., аяқталмаған жоғары - 405 респ., жоғары - 1376 респ., жауап беруден бас тарту - 15 респ.

54-КЕСТЕ. «ЕГЕР «ЖОҚ» ДЕСЕҢІЗ, ОНДА КІМГЕ КӨБІРЕК ТӨЛЕНЕДІ, ЕРЛЕРГЕ МЕ, ӘЛДЕ ӘЙЕЛДЕРГЕ МЕ?»

бұл сұраққа Қазақстанда ерлер мен әйелдердің бірдей кәсіби міндеттерді орындауы, бірдей жұмыс көлемі бірдей төленбейді деп есептейтін респонденттер ғана жауап береді – 796 респондент (20,9%)

жынысы³⁰ және елді мекен түрі бойынша³¹, %

Жауап нұсқалары	Жынысы		Елді мекен түрі	
	Ерлер	Әйелдер	Қала	Ауыл
Ер	75,6	76,8	76,8	75,1
Әйел	13,4	13,1	11,5	16,6
Жауап беруден бас тарту	5,5	6,0	6,2	4,9
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	5,5	4,2	5,5	3,4

Әйелдің өз кірістерін басқару құқығы. Қазақстандықтардың басым көпшілігі (92,5%) әйелдің өз табысын өз бетінше басқаруға құқығы бар деп санайды. Алайда олардың тек 50,3% – әйелдің өз табысын толығымен басқара алатындығын айтады, тағы 42,2% – күйеуінің немесе ата-анасының пікірін ескеру керек деп санайды. Тағы 5,8% – әйел өз табысын күйеуіне немесе ата-анасына (өзінің немесе күйеуінің) беруі керек деп сенеді.

55-КЕСТЕ. «ӘЙЕЛДЕРДЕ ТАБЫСЫН ӨЗ БЕТІНШЕ ЖҰМСАУ ҚҰҚЫҒЫ БАР МА?»

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Иә, ол табысына өзі билік етуі керек	1913	50,3
Иә, бірақ ата-анасының пікірін ескеруі керек	1197	31,5
Иә, бірақ күйеуінің пікірін ескеруі керек	407	10,7
Жоқ, егер ол тұрмыста болмаса, табысын ата-анасына беруі керек	121	3,2
Жоқ, егер ол тұрмыста болса, табысын күйеуіне немесе оның ата-анасына беруі керек	98	2,6
басқа жауаптар (респонденттердің сөзінен жазылды)		
Табыс ортақ болуы керек	11	0,3
Тек балаларына жұмсай алады	2	0,1
Әр отбасында жағдай әртүрлі	8	0,2
Жауап беруден бас тарту	8	0,2
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	35	0,9
Барлығы	3800	100,0

«Иә, өз табысын өзі басқаруы керек» (толығымен) нұсқасы ерлер арасында тек 38,2%, 61,2% әйелдер арасында айтылды.

Ерлер жартысынан көбі (52,5% (10,8+41,7) әйелдің өз табысын басқаруға құқығы бар деп санайды, бірақ ата-анасының немесе күйеуінің пікірін ескеруі керек, ал әйелдер арасында респонденттердің үштен бірі ғана (33,1% 10,7+22,4) осылай жауап берді.

Кейбір аймақтарда «Иә, өз табысын өзі басқаруы керек» деген жауапты таңдаған респонденттердің бөлігі, орта есеппен жоғары. Бұл, мәселен Қарағанды облысында (63,7%), Астана қаласында (63,2%), Қостанай (61,6%), Солтүстік Қазақстан (61,6%), Ақмола (61,1%) облыстарында. Бұл жауап аз танымал болған

³⁰ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Жынысы» бойынша: ерлер - 1793 респ., әйелдер - 2007 респ.

³¹ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Елді мекен» бойынша - қала – 2344 респ., ауыл – 1456 респ.

аймақтар - бұл Шымкент (23,7%), Жамбыл (30,5%), Маңғыстау (34,7%), Ұлытау (41,6%), Қызылорда (43,2%) облыстары.

56-КЕСТЕ. «ӘЙЕЛ ӨЗ ТАБЫСЫН ӨЗІ БАСҚАРУ ҚҰҚЫҒЫНА ИЕ МА?»
аймақ бойынша, %.

Аймақ	Иә, өз табысын өзі басқару керек	Иә, бірақ өзінің ата-анасының пікірін ескеру қажет	Иә, бірақ күйеуінің пікірін ескеру қажет	Жоқ, ол бойдақ болса, өз табысын ата-анасына беру қажет	Жоқ, ол тұрмыста болса, ол өз табысын күйеуіне немесе оның ата-анасына беру қажет
Астана қ.	63,2	2,6	30,0	1,6	1,1
Алматы қ.	49,5	8,4	34,7	3,2	2,1
Шымкент қ.	23,7	30,0	27,4	11,6	7,4
Абай облысы	45,3	9,5	41,6	2,1	0,5
Ақмола облысы	61,1	2,1	32,1	1,1	-
Алматы облысы	51,6	10,0	35,8	1,6	1,1
Ақтөбе облысы	54,7	12,1	27,9	1,6	2,1
Атырау облысы	57,9	10,5	26,3	2,1	-
Шығыс Қазақстан облысы	52,1	13,2	26,3	4,7	2,6
Жамбыл облысы	30,5	17,4	44,2	5,8	2,1
Жетісу облысы	55,3	16,3	24,2	0,5	1,6
Батыс Қазақстан облысы	51,6	7,4	25,8	5,3	2,6
Қарағанды облысы	63,7	3,7	31,6	0,5	-
Қостанай облысы	61,6	5,8	29,5	2,1	1,1
Қызылорда облысы	43,2	18,9	28,4	3,2	5,3
Маңғыстау облысы	34,7	7,9	41,1	4,2	9,5
Ұлытау облысы	41,6	7,9	37,4	5,3	5,8
Павлодар облысы	51,1	8,9	31,1	2,6	3,7
Солтүстік Қазақстан облысы	61,6	7,4	29,5	0,5	0,5
Түркістан облысы	53,2	14,2	25,3	4,2	2,6

Жауаптардың таралуын талдау бұл жағдайда ауылдар мен қалалардың тұрғындары ынтымақтасатынын көрсетеді. Негізгі нұсқалардағы айырмашылық пайыздардың оннан бір бөлігін құрайды және жалпы негізгі үлестіріммен сәйкес келеді.

57-КЕСТЕ. ӘЙЕЛДЕРДЕ ТАБЫСЫН ӨЗ БЕТІНШЕ ЖҰМСАУ ҚҰҚЫҒЫ БАР МА?
жынысы бойынша³², елді мекен түрі бойынша³³

Жауап нұсқалары	Жынысы		Елді мекен түрі	
	Ерлер	Әйелдер	Қала	Ауыл
Иә, ол табысына өзі билік етуі керек	38,2	61,2	50,4	50,2
Иә, бірақ ата-анасының пікірін ескеруі керек	10,8	10,7	10,8	10,6
Иә, бірақ күйеуінің пікірін ескеруі керек	41,7	22,4	31,2	32,0
Жоқ, егер ол тұрмыста болмаса, табысын ата-анасына беруі керек	3,6	2,8	2,9	3,6
Жоқ, егер ол тұрмыста болса, табысын күйеуіне немесе оның ата-анасына беруі керек	3,4	1,8	2,7	2,3
Табыс ортақ болуы керек	0,3	0,2	0,4	0,1

³² Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Жынысы» бойынша: ерлер - 1793 респ., әйелдер - 2007 респ.

³³ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Елді мекен» бойынша - қала - 2344 респ., ауыл - 1456 респ.

Тек балаларына жұмсай алады	-	0,1	0,1	-
Әр отбасында жағдай әртүрлі	0,2	0,2	0,3	0,1
Жауап беруден бас тарту	0,2	0,2	0,2	0,3
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	1,6	0,3	1,1	0,7

Жоғары білімі бар респонденттер басқалардан гөрі әйелдің тапқан ақшасын өзі басқаруы керек деп санайды – 53,6%. Басқа топтарда бұл нұсқа: аяқталмаған жоғары білімі бар топта – 48,9%, кәсіптік-техникалық топта – 50,4%, орта топта – 43,1% құрады.

58-КЕСТЕ. «ӘЙЕЛДЕРДЕ ТАБЫСЫН ӨЗ БЕТІНШЕ ЖҰМСАУ ҚҰҚЫҒЫ БАР МА?»

білім деңгейі бойынша³⁴

Жауап нұсқалары	Орта мектеп	Кәсіптік-техникалық	Аяқталмаған жоғары	Жоғары, ғылыми дәреже	Жауап беруден бас тарту
Иә, ол табысына өзі билік етуі керек	43,1	50,4	48,9	53,6	46,7
Иә, бірақ ата-анасының пікірін ескеруі керек	13,3	9,4	16,3	9,5	6,7
Иә, бірақ күйеуінің пікірін ескеруі керек	33,4	34,1	24,9	29,9	33,3
Жоқ, егер ол тұрмыста болмаса, табысын ата-анасына беруі керек	4,2	2,8	3,5	3,1	-
Жоқ, егер ол тұрмыста болса, табысын күйеуіне немесе оның ата-анасына беруі керек	4,6	1,5	4,9	2,3	-
Табыс ортақ болуы керек	0,2	0,1	0,7	0,4	-
Тек балаларына жұмсай алады	-	0,1	-	0,1	-
Әр отбасында жағдай әртүрлі	0,2	0,3	-	0,2	-
Жауап беруден бас тарту	0,4	0,3	-	0,1	6,7
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	0,8	1,1	0,7	0,8	6,7

Әйелдердің саяси немесе экономикалық қатысуын арттыру шаралары және еңбек жағдайлары. 52,1% респондент мемлекет әйелдердің саяси немесе экономикалық қатысуын арттыру үшін арнайы шаралар әзірлеуі керек деп санайды. Осыған сәйкес әйелдердің үлесі ерлерге қарағанда біршама жоғары, 57,6%/45,9%.

59-КЕСТЕ. «ЕГЕР МҰНДАЙ АЛШАҚТЫҚ БАР БОЛСА, МЕМЛЕКЕТ ӘЙЕЛДЕРДІҢ САЯСИ НЕМЕСЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАТЫСУЫН АРТТЫРУ ҮШІН АРНАЙЫ ШАРАЛАР ӘЗІРЛЕУІ КЕРЕК ДЕП ОЙЛАЙСЫЗ БА?»

Орташа мәні және жынысы бойынша³⁵

Жауап нұсқалары	Орташа мәні		Жынысы	
	Саны	Пайызы	Ерлер	Әйелдер
Иә	1980	52,1	45,9	57,6
Жоқ	1120	29,5	34,6	24,9

³⁴ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. Білім деңгейі бойынша: орта мектеп - 527 респ., кәсіптік-техникалық – 1477 респ., аяқталмаған жоғары – 405 респ., жоғары – 1376 респ., жауап беруден бас тарту – 15 респ.

³⁵ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Жынысы» бойынша: ерлер - 1793 респ., әйелдер - 2007 респ.

Жауап беруден бас тарту	210	5,5	5,4	5,7
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	490	12,9	14,1	11,8
Барлығы	3800	100,0	100,0	100,0

Арнайы шаралар қажет деген мәлімдемелермен келісетіндердің саны Алматы (80,0%), Қарағанды (71,1%), Астана қ. (64,7%), Солтүстік Қазақстан (60,0%) және Қостанай (58,9%) облыстарында көп. Ең аз – Қызылорда (44,2%), Ақмола (42,6%), Жетісу (42,1%), Шымкент қ. (34,7%) және Шығыс Қазақстан облыстарында (34,2%) тіркелді.

Кейбір аймақтарда осы сұраққа жауап беруден қиналған және бас тартқан респонденттер саны көп екенін атап айту қажет. Мысалы, Түркістан облысында «Жауап беруден бас тартамын» және «Білмеймін, жауап беруге қиналамын» деген жауаптардың саны 2,6%, Алматы облысында - 0,5% құрады, ал Батыс Қазақстан облысында - 39,5% және Шымкент қаласында – 44,2% құрады.

60-КЕСТЕ. «СІЗ ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, МЕМЛЕКЕТ ӘЙЕЛДЕРДІҢ САЯСИ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАТЫСУЫ БОЙЫНША АРНАЙЫ ШАРАЛАР ӘЗІРЛЕУ ҚАЖЕТ ПА, БҰНДАЙ АЛШЫҚТЫҚ БОЛҒАН ЖАҒДАЙДА?

аймақтар бойынша, %

Аймақ	Иә	Жоқ	Жауап беруден бас тартты	Білмеймін, жауап беруден бастартамын
Астана қ.	64,7	28,4	0,5	6,3
Алматы қ.	57,9	26,8	4,2	11,1
Шымкент қ.	34,7	21,1	29,5	14,7
Абай облысы	47,9	28,9	5,8	17,4
Ақмола облысы	42,6	33,2	1,6	22,6
Алматы облысы	80,0	19,5	0,5	-
Ақтөбе облысы	49,5	21,1	12,1	17,4
Атырау облысы	46,8	20,0	8,4	24,7
Шығыс Қазақстан облысы	34,2	44,2	8,4	13,2
Жамбыл облысы	49,5	39,5	2,6	8,4
Жетісу облысы	42,1	35,3	3,7	18,9
Батыс Қазақстан облысы	47,4	13,2	8,4	31,1
Қарағанды облысы	71,1	14,7	1,1	13,2
Қостанай облысы	58,9	28,4	2,1	10,5
Қызылорда облысы	44,2	49,5	4,7	1,6
Маңғыстау облысы	58,4	26,3	1,6	13,7
Ұлытау облысы	49,5	34,7	3,7	12,1
Павлодар облысы	50,0	32,1	6,3	11,6
Солтүстік Қазақстан облысы	60,0	27,9	4,7	7,4
Түркістан облысы	52,6	44,7	0,5	2,1

Жоғары және кәсіптік-техникалық білімі бар респонденттер арасында мұндай шараларды жақтаушылардың үлесі басқа топтарға қарағанда жоғары, тиісінше 53,5% және 53,8%. Мұндай респонденттердің аяқталмаған жоғары білімі бар топта 48,4%, толық орта білімі бар топта – 48,6%.

61-КЕСТЕ. «ЕГЕР МҰНДАЙ АЛШАҚТЫҚ БАР БОЛСА, МЕМЛЕКЕТ ӘЙЕЛДЕРДІҢ САЯСИ НЕМЕСЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАТЫСУЫН АРТТЫРУ ҮШІН АРНАЙЫ ШАРАЛАР ӘЗІРЛЕУІ КЕРЕК ДЕП ОЙЛАЙСЫЗ БА?»

білім деңгейі бойынша³⁶

Жауап нұсқалары	Орта мектеп	Кәсіптік-техникалық	Аяқталмаған жоғары	Жоғары, ғылыми дәреже	Жауап беруден бас тарту
Иә	47,2	53,8	48,4	53,5	33,3
Жоқ	31,3	30,0	30,1	28,1	20,0
Жауап беруден бас тарту	6,6	4,0	7,4	6,0	20,0
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	14,8	12,3	14,1	12,4	26,7

Респонденттердің көпшілігі (78,1%) мемлекет немесе жұмыс берушілер қызметкерлерге, ерлер мен әйелдерге жұмысты отбасылық міндеттермен (икемді жұмыс кестесі, әлеуметтік пакет, күтушіні жалдауға арналған жұмыс ақысы, емізетін аналарға арналған түскі уақытта қосымша сағаттар және т.б.) үйлестіре алатындай ыңғайлы жұмыс жағдайларын жасауы керек деп келіседі. 13,5% респондент мұндай шаралар қажет емес деп санайды.

62-КЕСТЕ. СІЗ МЕМЛЕКЕТ НЕМЕСЕ ЖҰМЫС БЕРУШІЛЕР ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРГЕ, ЕРЛЕР МЕН ӘЙЕЛДЕРГЕ ЖҰМЫСТЫ ОТБАСЫЛЫҚ МІНДЕТТЕРМЕН (ИКЕМДІ ЖҰМЫС КЕСТЕСІ, ӘЛЕУМЕТТІК ПАКЕТ, КҮТУШІНІ ЖАЛДАУҒА АРНАЛҒАН ЖӘРДЕМАҚЫ, БАЛА ЕМІЗЕТІН АНАЛАРҒА АРНАЛҒАН ТҮСКІ УАҚЫТТА ҚОСЫМША САҒАТТАР, Т.Б.) БІРІКТІРЕ АЛАТЫНДАЙ ҰҢҒАЙЛЫ ЖҰМЫС ЖАҒДАЙЛАРЫН ЖАСАУЫ КЕРЕК ДЕГЕНМЕН КЕЛІСЕСІЗ БЕ?

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Иә	2969	78,1
Жоқ	514	13,5
Жауап беруден бас тарту	133	3,5
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	184	4,9
Барлығы	3800	100,0

Респонденттердің көпшілік бөлігі мемлекет немесе жұмыс беруші ыңғайлы жұмыс жағдайларын жасауы қажет дегенімен келіседі, бұл Алматы (95,8%), Қостанай (90,0%), Маңғыстау (87,9%), Қарағанды (87,4%) және Солтүстік Қазақстан (86,8%) облыстарында тіркелген. Одан шамалы аз – Шымкент қаласында (57,4%), Қызылорда (61,6%), Батыс Қазақстан (67,4%), Шығыс Қазақстан (68,9%) және Ақтөбе (70,5%) облыстарында тіркелген.

³⁶ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. Білім деңгейі бойынша: орта мектеп - 527 респ., кәсіптік-техникалық - 1477 респ., аяқталмаған жоғары - 405 респ., жоғары - 1376 респ., жауап беруден бас тарту - 15 респ.

63-КЕСТЕ. «СІЗ МЕМЛЕКЕТ НЕМЕСЕ ЖҰМЫС БЕРУШІЛЕР ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРГЕ, ЕРЛЕР МЕН ӘЙЕЛДЕРГЕ ЖҰМЫСТЫ ОТБАСЫЛЫҚ МІНДЕТТЕРМЕН (ИКЕМДІ ЖҰМЫС КЕСТЕСІ, ӘЛЕУМЕТТІК ПАКЕТ, КҮТУШІНІ ЖАЛДАУҒА АРНАЛҒАН ЖӘРДЕМАҚЫ, БАЛА ЕМІЗЕТІН АНАЛАРҒА АРНАЛҒАН ТҮСКІ УАҚЫТТА ҚОСЫМША САҒАТТАР, Т.Б.) БІРІКТИРЕ АЛАТЫНДАЙ БИҒАЙЛЫ ЖҰМЫС ЖАҒДАЙЛАРЫН ЖАСАУЫ КЕРЕК ДЕГЕНМЕН КЕЛІСЕСІЗ БЕ?»

аймақтар бойынша, %

Аймақ	Иә	Жоқ	Жауап беруден бас тарту	Білмеймін, жауап беруге қиналамын
Астана қ.	84,2	14,2	0,5	1,1
Алматы қ.	83,2	8,4	6,3	2,1
Шымкент қ.	57,4	22,1	16,3	4,2
Абай облысы	73,7	14,2	4,2	7,9
Ақмола облысы	85,8	6,8	0,5	6,8
Алматы облысы	95,8	2,6	0,5	1,1
Ақтөбе облысы	70,5	17,4	9,5	2,6
Атырау облысы	72,6	11,1	7,4	8,9
Шығыс Қазақстан облысы	68,9	18,9	6,8	5,3
Жамбыл облысы	70,5	22,6	1,6	5,3
Жетісу облысы	83,2	13,7	0,0	3,2
Батыс Қазақстан облысы	67,4	6,3	2,6	23,7
Қарағанды облысы	87,4	8,9	1,1	2,6
Қостанай облысы	90,0	8,9	0,5	0,5
Қызылорда облысы	61,6	28,4	5,8	4,2
Маңғыстау облысы	87,9	8,9	0,5	2,6
Ұлытау облысы	80,5	11,1	1,1	7,4
Павлодар облысы	78,4	15,3	3,2	3,2
Солтүстік Қазақстан облысы	86,8	9,5	0,5	3,2
Түркістан облысы	76,8	21,1	1,1	1,1

Бұл ретте мемлекет не жұмыс берушілер жұмыскерлерге қолайлы еңбек жағдайларын қамтамасыз етуі тиіс деп есептейтін әйелдер ерлерге қарағанда 4 пайызға артық: 80,0%/76,0%.

Жоғары білімі бар топта 77,8%, аяқталмаған жоғары білімі бар – 77,0%, кәсіптік-техникалық білімі бар – 80,6%, орта білімі бар – 74,0% респондент жайлы жұмыс жағдайларын жасау қажеттігін қолдайды.

64-КЕСТЕ. «СІЗ МЕМЛЕКЕТ НЕМЕСЕ ЖҰМЫС БЕРУШІЛЕР ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРГЕ, ЕРЛЕР МЕН ӘЙЕЛДЕРГЕ ЖҰМЫСТЫ ОТБАСЫЛЫҚ МІНДЕТТЕРМЕН (ИКЕМДІ ЖҰМЫС КЕСТЕСІ, ӘЛЕУМЕТТІК ПАКЕТ, КҮТУШІНІ ЖАЛДАУҒА АРНАЛҒАН ЖӘРДЕМАҚЫ, БАЛА ЕМІЗЕТІН АНАЛАРҒА АРНАЛҒАН ТҮСКІ УАҚЫТТА ҚОСЫМША САҒАТТАР, Т.Б.) БІРІКТИРЕ АЛАТЫНДАЙ БИҒАЙЛЫ ЖҰМЫС ЖАҒДАЙЛАРЫН ЖАСАУЫ КЕРЕК ДЕГЕНМЕН КЕЛІСЕСІЗ БЕ?»

жынысы бойынша³⁷, білім деңгейі бойынша³⁸

Жауап нұсқалары	Жынысы		Білімі				
	Ер	Әйел	Орта мектеп	Кәсіптік-техникалық	Аяқталмаған жоғары	Жоғары, ғылыми дәреже	Жауап беруден бас тарту
Иә	76,0	80,0	74,0	80,6	77,0	77,8	33,3

³⁷ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Жынысы» бойынша: ерлер - 1793 респ., әйелдер - 2007 респ.

³⁸ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. Білім деңгейі бойынша: орта мектеп - 527 респ., кәсіптік-техникалық - 1477 респ., аяқталмаған жоғары - 405 респ., жоғары - 1376 респ., жауап беруден бас тарту - 15 респ.

Жоқ	15,3	12,0	17,1	12,0	14,6	13,2	46,7
Жауап беруден бас тарту	3,2	3,8	3,4	2,7	3,2	4,4	6,7
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	5,5	4,2	5,5	4,7	5,2	4,6	13,3

Жыныстық құдалау. Сауалнамаға қатысқан қазақстандықтардың 62,2% бөлігі әйелдер жұмыста құдалау, жыныстық құдалау жағдайларымен кезігеді деп санайды. 22,1% бұл пікірмен келіспейді. Бұл ретте жыныстық құдалау орын алады деп есептейтін ерлер үлесі 59,2%, әйелдер – 64,9% құрайды.

Ауыл тұрғындары арасында әйелдердің жыныстық құдалауға ұшырамайтынына сенімді респонденттер көп, 25,4% құрайды, ал қала тұрғындары арасында тек 20,0%. Бұл ретте әйелдер құдалауға ұшырайды деген пікірмен келісетін респонденттердің үлесі қалада және ауылда шамамен бірдей, тиісінше 61,9% және 62,6%.

65-КЕСТЕ. «ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ҚАЗАҚСТАНДА ӘЙЕЛДЕР ҚУДАЛАУ, ЖЫНЫСТЫҚ ҚУДАЛАУ ЖАҒДАЙЛАРЫНА ТАП БОЛА МА?»

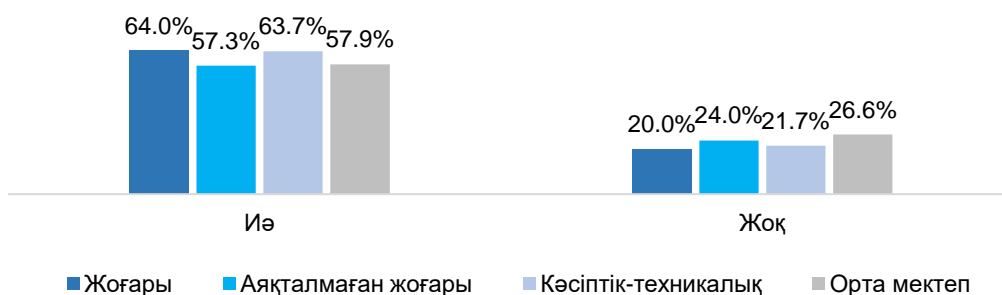
Орташа мәні, жынысы бойынша³⁹ және елді мекен түрі бойынша⁴⁰

Жауап нұсқалары	Орташа мәні		Жынысы		Елді мекен түрі	
	Саны	Пайызы	Ер	Әйел	Қала	Ауыл
Иә	2363	62,2	59,2	64,9	61,9	62,6
Жоқ	838	22,1	23,4	20,9	20,0	25,4
Жауап беруден бас тарту	190	5,0	5,0	5,0	6,0	3,4
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	409	10,7	12,4	9,3	12,1	8,6
Барлығы	3800	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Жоғары және кәсіптік-техникалық білімі бар топтарда әйелдер жыныстық құдалау жағдайларына тап болады деп санайтын респонденттердің үлесі басқаларға қарағанда жоғары, тиісінше 64,0% және 63,7%. Аяқталмаған жоғары білімі бар топта бұл көрсеткіш 57,3%, толық орта білімі бар топта – 59,0% құрады.

7-ДИАГРАММА. «ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ҚАЗАҚСТАНДА ӘЙЕЛДЕР ҚУДАЛАУ, ЖЫНЫСТЫҚ ҚУДАЛАУ ЖАҒДАЙЛАРЫНА ТАП БОЛА МА?»

білім деңгейі бойынша⁴¹

³⁹ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Жынысы» бойынша: ерлер - 1793 респ., әйелдер - 2007 респ.

⁴⁰ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Елді мекен» бойынша - қала - 2344 респ., ауыл - 1456 респ.

⁴¹ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. Білім деңгейі бойынша: орта мектеп - 527 респ., кәсіптік-техникалық - 1477 респ., аяқталмаған жоғары - 405 респ., жоғары - 1376 респ., жауап беруден бас тарту - 15 респ.

Қазақстанда жыныстық құдалау проблемасы өзекті деп санайтын респонденттердің саны әйелдер құдалауға тап болмайды деп ойлайтындарға қарағанда жоғары. Алайда респонденттердің үлесі айтарлықтай ерекшеленеді. Мәселен, орташа мәні 62,2% болғанда, респонденттердің ең көп үлесі осы пікірмен келісетін өңірлер: Алматы облысы (95,3%), Астана қ. (80,5%), Жамбыл облысы (74,7%), Жетісу (73,7%), Маңғыстау (71,1%). Қазақстан бойынша көрсеткіштері төмен келесі аймақтарда: Қызылорда облысында (52,6%), Ақтөбе облысында (50,0%), Абай облысында (40,5%), Шығыс Қазақстан облысында (40,0%), Шымкент қаласында (32,6%).

66-КЕСТЕ. «СІЗ ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ҚАЗАҚСТАНДА ӘЙЕЛДЕР ҚУДАЛАУ, ЖЫНЫСТЫҚ ҚУДАЛАУ ЖАҒДАЙЛАРЫМЕН КЕЗДЕСЕМЕ?»

аймақтар бойынша, %

Аймақ	Иә	Жоқ	Жауап беруден бас тарту	Білмеймін, жауап беруге қиналамын
Астана қ.	80,5	8,4	2,1	8,9
Алматы қ.	64,7	15,8	4,7	14,7
Шымкент қ.	32,6	31,6	23,2	12,6
Абай облысы	40,5	35,3	6,3	17,9
Ақмола облысы	67,9	12,6	0,5	18,9
Алматы облысы	95,3	4,2	0,5	0,0
Ақтөбе облысы	50,0	30,0	9,5	10,5
Атырау облысы	67,4	11,1	8,4	13,2
Шығыс Қазақстан облысы	40,0	34,2	10,5	15,3
Жамбыл облысы	74,7	22,1	1,1	2,1
Жетісу облысы	73,7	15,8	1,1	9,5
Батыс Қазақстан облысы	52,6	27,9	3,7	15,8
Қарағанды облысы	63,2	7,9	7,4	21,6
Қостанай облысы	70,5	20,5	1,6	7,4
Қызылорда облысы	52,6	40,0	4,7	2,6
Маңғыстау облысы	71,1	20,5	,5	7,9
Ұлытау облысы	65,8	24,7	1,6	7,9
Павлодар облысы	59,5	22,6	9,5	8,4
Солтүстік Қазақстан облысы	58,9	19,5	2,6	18,9
Түркістан облысы	62,1	36,3	0,5	1,1

1.6 Отбасы, репродуктивтілік, контрацепция

Күйеуінің/серігінің әйелге қатысты құқықтары. Күйеуінің/серігінің жұбайына/серігісіне қатысты құқықтары бойынша 79,9% респондент ер адамның ешбір жағдайда қорлау, азаптау, қорқытуға құқығы жоқ деп санайды. Респонденттер жыныстық қатынасқа мәжбүрлеуге – 79,8% және тәндік зорлық-зомбылыққа 78,8% респондент теріс көзқараста. Респонденттердің жартысынан көбі (58,0%) ер адам ешбір жағдайда әйеліне/серігіне өз көзқарастары мен сенімдерін күштеп таңбауы керек деп санайды.

Респонденттердің жартысынан азы (47,1%) ер адам ешқандай жағдайда қаржылық есепшоттарды, кірістер мен шығыстарды, әйелі/серіктесінің шығындарын бақыламауы керек деп санайды. Қазақстандықтардың тек 35,8% бөлігі ер адам әйелінің/серіктесінің сыртқы келбетін, киімін, одан да азын (35,5%) бақыламауы керек, ол ешбір жағдайда әйелінің/серіктесінің туыстарымен,

достарымен немесе әріптестерімен қарым-қатынасын, кездесулерін бақыламауы тиіс деп санайды.

67-КЕСТЕ. «ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, КҮЙЕУІ/СЕРІКТЕСІ ТӨМЕНДЕГІ ӘРЕКЕТТЕРГЕ ҚҰҚЫЛЫ МА»

Жауап нұсқалары	Иә, әрине, бұған толықтай құқылы	Жағдайға байланысты	Жоқ, ешбір жағдайда құқылы емес	Білмеймін, жауап беруге қиналамын
Әйелінің/серіктесінің туыстарымен, достарымен, әріптестерімен қарым-қатынасын, кездесулерін бақылау	22,8	40,1	35,5	1,6
Үнемі әйелі / серіктесі опасыздық жасады деп күдіктену	19,4	42,8	35,8	2,0
Әйелінің/серіктесінің сыртқы түрін, киімін бақылау	8,4	31,4	58,0	2,2
Әйеліне/серіктесіне өз көзқарастары мен сенімдерін күштеп таңу	12,3	38,1	47,1	2,5
Әйелінің/серіктесінің қаржылық шоттарын, кірістері мен шығыстарын, шығындарын бақылау	4,1	13,9	78,8	3,2
Әйеліне/серіктесіне тәндік зорлық-зомбылық жасау	4,1	12,3	79,8	3,8
Әйелін/серіктесін оның келісімінсіз жыныстық қатынасқа мәжбүрлеу	4,0	12,6	79,9	3,5

Әр түрлі аймақтарда респонденттер ерлердің әйелдерге қатысты бірдей әрекеттеріне қатысты пікірлері екіге бөлінді. Мысалы, **ер адам өзінің әйелінің/серіктесінің қарым-қатынасын бақылауға толыққанды құқығы бар** деп есептейтін респонденттердің бөлігі Шымкент қаласында – 34,2%, Түркістан облысында – 32,6%, Ақтөбе облысында – 32,6%, Алматы облысында – 32,1%, Ұлытау облысында – 30,5%. Осындай жауаптардың ең аз көрсеткіші Маңғыстау облысында – 15,8%, Астана қаласында – 15,3%, Ақмола облысында – 13,7%, Солтүстік Қазақстан облысында – 8,9%, Атырау облысында – 6,8%. Жалпы ел бойынша орта көрсеткіш 22,8% құрайды.

Еліміздің орта көрсеткіші 19,4% бола отырып, **ерлер әйелдің сыртқы түрін бақылау толыққанды құқығына ие** деп 31,1% Ұлытау облысының респонденттері мойындайды, 30,0% Алматы облысында, 28,4% Ақтөбе облысында, 26,8% Алматы қаласында, 25,3% Түркістан облысында. Осы жауапты ең аз таңдаған респонденттердің саны Абай (14,2%), Ақмола (12,1%), Солтүстік Қазақстан (11,6%), Атырау (6,3%) облыстарында, сондай-ақ Шымкент (4,7%) қаласында.

Әйеліне/серіктесіне өз көзқарастары мен сенімдерін күштеп таңуды қарастыратын жауапты таңдап алған респонденттердің бөлігі Алматы облысында (22,1%), Ұлытау (15,8%), Ақтөбе (14,2%), Шығыс Қазақстан (13,7%) облыстарында және Шымкент (11,1%) қаласында жоғары. Осы жауапты Қарағанды (5,3%), Ақмола (4,7%), Батыс Қазақстан (3,7%), Солтүстік Қазақстан (3,7%) және Атырау (2,6%) облыстарында ең аз таңдаған. Реттік таңдау бойынша орта көрсеткіш 8,4% құрады.

Ер адам әйелінің/серіктесінің қаржылық шоттарын, кірістері мен шығыстарын, шығындарын бақылауға толыққанды құқығы бар деп есептейтін респонденттердің бөлігі Шымкент қаласында (22,6%), Ұлытау облысында (20,0%), Ақтөбе облысында (17,9%), Қостанай облысында (17,4%) және Жамбыл (15,8%) облысында. Осы жауап бойынша ең төмен көрсеткіштер Ақмола (8,4%),

Қызылорда (8,4%), Маңғыстау (6,3%), Атырау (4,2%) және Солтүстік Қазақстан (2,6%) облыстарында. Реттік таңдау бойынша орта көрсеткіш 12,3% құрады.

Әйеліне/серіктесіне тәндік зорлық-зомбылық жасау жалпы қазақстандықтардың арасында жоғары деңгейдегі мақылдауды туғызбайды, алайда бөлек аймақтарда респонденттері ер адам зорлық-зомбылық жасауға толық құқығы бар деп есептеу салыстырмалы жоғары. Орта есеппен 4,1% құраған бөлігінде, Түркістан облысында 6,3%-ға тең, Абай облысында – 7,9%, Ақтөбе – 8,9%, Шығыс Қазақстан – 9,5%, Шымкент қаласында –15,3%. «Жоқ, ешбір жағдайда емес» жауабын таңдау бөлігінің орта есебі 78,8 % болғаныменен Түркістан облысында ол 72,1%, Қызылорда облысында – 70,5%, Шығыс Қазақстан облысында – 61,6%, ал Шымкент қаласында – 39,5% көрсеткішін құрайды.

68-КЕСТЕ. «СІЗДІҢ ОЙЫНЫЗША, КҮЙЕУІН/СЕРІКТЕСІ ӘЙЕЛІНЕ/СЕРІКТЕСІНЕ ҚАТЫСТЫ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ ҚОЛАНА АЛАМА?»

аймақ бойынша, %

Аймақ	Иә, әрине, оған толық құқығы бар	Жағдайға байланысты	Жоқ, ешбір жағдайда болмайды	Білмеймін, жауап беруге қиналамын
Астана қ.	0,5	8,9	90,5	-
Алматы қ.	2,1	8,4	85,8	3,7
Шымкент қ.	15,3	38,9	39,5	6,3
Абай облысы	7,9	10,5	77,9	3,7
Ақмола облысы	1,1	9,5	85,3	4,2
Алматы облысы	3,7	10,0	86,3	-
Ақтөбе облысы	8,9	10,0	78,4	2,6
Атырау облысы	0,5	18,4	76,8	4,2
Шығыс Қазақстан облысы	9,5	27,4	61,6	1,6
Жамбыл облысы	2,6	12,6	83,2	1,6
Жетісу облысы	4,2	13,2	82,1	0,5
Батыс Қазақстан облысы	1,1	12,6	79,5	6,8
Қарағанды облысы	1,1	9,5	86,8	2,6
Қостанай облысы	4,2	12,6	82,6	0,5
Қызылорда облысы	5,3	20,5	70,5	3,7
Маңғыстау облысы	3,7	11,1	83,7	1,6
Ұлытау облысы	-	14,2	77,9	7,9
Павлодар облысы	3,2	7,9	85,8	3,2
Солтүстік Қазақстан облысы	0,5	6,8	90,0	2,6
Түркістан облысы	6,3	14,7	72,1	6,8

Әйелінің/серіктесінің келісімінсіз жыныстық қатынасқа мәжбүрлеуге толық құқығы бар деген жауаптың орта бөлігі 4,1% Шымкент қ. респонденттері таңдаған (12,6%), Ақтөбе (10,0%), Шығыс Қазақстан (8,4%), Түркістан (7,4%) және Қостанай (6,3%) облыстарының респонденттері арасында едәуір танымалдыққа ие.

69-КЕСТЕ. «СІЗДІҢ ПІКІРІНІЗШЕ, КҮЙЕУІ/СЕРІКТЕСІ ӘЙЕЛІН/СЕРІКТЕСІН ОНЫҢ КЕЛІСІМІНСІЗ ЖЫНЫСТЫҚ ҚАТЫНАСҚА МӘЖБҮРЛЕУГЕ ҚҰҚЫҒЫ БАР МА?»

аймақтар бойынша, %

Аймақ	Иә, әрине, толық құқығы бар	Жағдайға байланысты	Жоқ, ешбір жағдайда болмайды	Білмеймін, жауап беруге қиналамын
Астана қ.	2,1	6,3	91,6	-
Алматы қ.	2,1	9,5	83,2	5,3
Шымкент қ.	12,6	40,0	37,4	10,0
Абай облысы	5,8	11,6	78,9	3,7

Ақмола облысы	1,6	6,8	87,4	4,2
Алматы облысы	4,7	7,9	87,4	-
Ақтөбе облысы	10,0	12,1	74,7	3,2
Атырау облысы	0,5	16,8	77,9	4,7
Шығыс Қазақстан облысы	8,4	22,6	67,4	1,6
Жамбыл облысы	4,2	15,8	77,4	2,6
Жетісу облысы	3,2	6,8	88,9	1,1
Батыс Қазақстан облысы	0,5	8,9	82,6	7,9
Қарағанды облысы	1,1	5,3	91,6	2,1
Қостанай облысы	6,3	6,3	86,8	0,5
Қызылорда облысы	3,7	22,6	70,0	3,7
Маңғыстау облысы	5,3	10,0	83,7	1,1
Ұлытау облысы	-	7,9	83,2	8,9
Павлодар облысы	2,6	7,9	85,3	4,2
Солтүстік Қазақстан облысы	0,5	6,3	90,5	2,6
Түркістан облысы	7,4	14,7	70,5	7,4

Шығыс Қазақстан облысының 11,1% респонденттері, Шымкент қаласының 10,0%, Ақтөбе облысының 9,5%, Түркістан облысының 7,4%, Алматы облысының 6,8% респонденттері **ерлер әйелін/серіктесін қорлауға, абыройын түсіруге, қорқытуға және қауіп-қатерге төндіру толық құқығы бар** деген мәлімдемемен келіседі. Салыстыру үшін, дәл осындай көрсеткіш Атырау, Жетісу, Батыс Қазақстан, Ұлытау, Солтүстік Қазақстан облыстарында 0,5% құрайды. Астана қаласында бұл нұсқаны ешбір респондент таңдамаған.

70-КЕСТЕ. «СІЗДІҢ ПІКІРІНІЗШЕ, КҮЙЕУІ/СЕРІКТЕСІ ӘЙЕЛІН/СЕРІКТЕСІН ҚОРҒАУҒА, АБЫРОЙЫН ТҮСІРУГЕ, ҚОРҚЫТУҒА, ҚАУІП-ҚАТЕРГЕ ТӨНДІРУ ҚҰҚЫҒЫ БАР МА?»

аймақтар бойынша, %

Аймақ	Иә, әрине, толық құқығы бар	Жағдайға байланысты	Жоқ, ешбір жағдайда болмайды	Білмеймін, жауап беруге қиналамын
Астана қ.	-	7,9	91,6	0,5
Алматы қ.	2,1	5,8	87,4	4,7
Шымкент қ.	10,0	45,3	37,4	7,4
Абай облысы	6,3	10,5	79,5	3,7
Ақмола облысы	1,1	8,9	86,3	3,7
Алматы облысы	6,8	7,4	85,8	-
Ақтөбе облысы	9,5	9,5	78,4	2,6
Атырау облысы	0,5	16,8	78,4	4,2
Шығыс Қазақстан облысы	11,1	17,9	69,5	1,6
Жамбыл облысы	5,3	12,6	80,5	1,6
Жетісу облысы	0,5	18,4	81,1	-
Батыс Қазақстан облысы	0,5	9,5	82,1	7,9
Қарағанды облысы	2,1	4,2	91,1	2,6
Қостанай облысы	3,7	8,4	87,4	0,5
Қызылорда облысы	3,2	23,2	68,9	4,7
Маңғыстау облысы	4,7	10,0	83,7	1,6
Ұлытау облысы	0,5	7,4	82,1	10,0
Павлодар облысы	4,2	5,8	86,8	3,2
Солтүстік Қазақстан облысы	0,5	6,3	90,5	2,6
Түркістан облысы	7,4	16,3	69,5	6,8

Ерлер мен әйелдер ер адамның әйелге қатысты кейбір ықтимал әрекеттеріне басқаша қарайды. Мәселен, 29,1% респондент ер адамның әйелдің қарым-қатынасын бақылауға толық құқығы бар деп санайды, ал әйелдер арасында бұл көрсеткіш 17,1% құрайды. Тағы бір мысал, әйелдің сыртқы келбетін, киімін бақылау. 26,1% ерлердің пікірінше, ерлер әйелдің сыртқы келбетін бақылауға толық құқылы деп санайды, ал әйелдер арасында 13,4% осылай ойлайды. Екі жағдайда да, ер адамның бақылауға құқығы жоқ деп санайтын әйелдер әлдеқайда көп, сәйкесінше 46,4% және 45,9%.

Кейбір сұрақтарға жауап бере отыра ерлер мен әйелдер ынтымақтастығын білдірді. Сонымен, ерлер мен әйелдердің көпшілігі қорлауды, қорқытуды, әйелді жыныстық қатынасқа мәжбүрлеуді, тәндік зорлық-зомбылықты дұрыс емес деп санайды. Осы жағдайлардың барлығында мұндай әрекеттерді мүлдем қабылдамайтын әйелдердің үлесі біршама жоғары.

71-КЕСТЕ. «ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, КҮЙЕУІ/СЕРІКТЕСІ ТӨМЕНДЕГІ ӘРЕКЕТТЕРГЕ ҚҰҚЫЛЫ МА»

жынысы бойынша⁴²

Жауап нұсқалары	Иә, әрине, бұған толықтай құқылы		Жағдайға байланысты		Жоқ, ешбір жағдайда құқылы емес		Білмеймін, жауап беруге қиналамын	
	Ерлер	Әйелдер	Ерлер	Әйелдер	Ерлер	Әйелдер	Ерлер	Әйелдер
Әйелінің/серіктесінің туыстарымен, достарымен, әріптестерімен қарым-қатынасын, кездесулерін бақылау	29,1	17,1	23,3	46,4	23,3	46,4	1,8	1,4
Үнемі әйелі / серіктесі опасыздық жасады деп күдіктену	26,1	13,4	47,5	38,7	24,4	45,9	2,1	2,0
Әйелінің/серіктесінің сыртқы түрін, киімін бақылау	11,2	5,9	38,2	25,3	48,1	66,8	2,5	2,0
Әйеліне/серіктесіне өз көзқарастары мен сенімдерін күштеп таңу	16,1	8,8	45,2	31,7	35,9	57,1	2,7	2,3
Әйелінің/серіктесінің қаржылық шоттарын, кірістері мен шығыстарын, шығындарын бақылау	4,1	4,1	16,5	11,6	76,0	81,3	3,4	3,0
Әйеліне/серіктесіне тәндік зорлық-зомбылық жасау	4,1	4,1	14,4	10,5	77,6	81,8	3,9	3,6
Әйелін/серіктесін оның келісімінсіз жыныстық қатынасқа мәжбүрлеу	4,2	3,8	14,5	10,9	77,5	82,1	3,8	3,2

Ауыл тұрғындары арасында 52,2% респонденттің пікірінше, ерлер тарапынан жұбайының қаржысын бақылауы дұрыс емес, ал қала тұрғындары арасында бұл көрсеткіш 44,0% құрады. Елді мекен түрі бойынша ауыл тұрғындары

⁴² Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Жынысы» бойынша: ерлер - 1793 респ., әйелдер - 2007 респ.

ерлердің әйелін/серіктесін бақылауы мен мәжбүрлеуіне теріс көзқарастың жиілігі байқалады.

72-КЕСТЕ. «ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, КҮЙЕУІ/СЕРІКТЕСІ ТӨМЕНДЕГІ ӘРЕКЕТТЕРГЕ ҚҰҚЫЛЫ МА...»

елді мекен түрі бойынша⁴³, %

Жауап нұсқалары	Толық құқылы, қала	Толық құқылы, ауыл	Құқығы жоқ, қала	Құқығы жоқ, ауыл
Әйелінің/серіктесінің туыстарымен, достарымен, әріптестерімен қарым-қатынасын, кездесулерін бақылау	22,8	22,7	35,0	36,3
Үнемі әйелі / серіктесі опасыздық жасады деп күдіктену	20,1	18,3	34,4	37,9
Әйелінің/серіктесінің сыртқы түрін, киімін бақылау	8,5	8,2	56,9	59,8
Әйеліне/серіктесіне өз көзқарастары мен сенімдерін күштеп таңу	14,0	9,4	44,0	52,2
Әйелінің/серіктесінің қаржылық шоттарын, кірістері мен шығыстарын, шығындарын бақылау	4,7	3,0	77,5	80,9
Әйеліне/серіктесіне тәндік зорлық-зомбылық жасау	4,7	3,2	78,5	81,9
Әйелін/серіктесін оның келісімінсіз жыныстық қатынасқа мәжбүрлеу	4,7	3,0	79,1	81,2

Басқа топтармен салыстырғанда, ең үлкен жас ерекшелігі бойынша тобтың өкілдері жоғарыда аталған көптеген әрекеттерге теріс көзқарас білдірді.

Мысалы, әйелге қатысты тәндік зорлық-зомбылықты қолдану 18 жастан 34 жасқа дейінгі топ өкілдерінің 77,7%, 35 жастан 50 жасқа дейінгі топ өкілдерінің 77,3%, 51 жастан 60 жасқа дейінгі топтағы 83,6% және 66 жастан асқан 84,5% респондент мүлдем қолайсыз деп санайды.

66 жастан асқан респонденттер үшін басқалардан ерекшеленбейтін жалғыз сала – экономикалық зорлық-зомбылық. Барлық жас топтары өкілдерінің жартысынан көбі, соның ішінде ең үлкені, ер адамның әйелінің/серіктесінің қаржысын бақылауға толық құқығы бар немесе жағдайға байланысты мұндай құқықты мүмкін деп санайды.

73-КЕСТЕ. КҮЙЕУІ/СЕРІКТЕСІ ЕШБІР ЖАҒДАЙДА ҚҰҚЫЛЫ ЕМЕС...,

жас топтары⁴⁴, %

Жауап нұсқалары	18-34	35-50	51-65	66+
Әйелінің/серіктесінің туыстарымен, достарымен, әріптестерімен қарым-қатынасын, кездесулерін бақылау	34,3	35,2	36,5	39,1

⁴³ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Елді мекен» бойынша - қала – 2344 респ., ауыл – 1456 респ.

⁴⁴ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. Жасы бойынша: 18-34 жас – 1419 респ., 35-50 жас – 1249 респ., 51-65 жас – 797 респ., 66 жастан жоғары – 335 респ.

Үнемі әйелі / серіктесі опасыздық жасады деп күдіктену	34,7	35,0	36,3	41,5
Әйелінің/серіктесінің сыртқы түрін, киімін бақылау	58,4	55,8	58,2	64,2
Әйеліне/серіктесіне өз көзқарастары мен сенімдерін күштеп таңу	48,3	45,2	48,3	46,3
Әйелінің/серіктесінің қаржылық шоттарын, кірістері мен шығыстарын, шығындарын бақылау	77,7	77,3	80,8	84,5
Әйеліне/серіктесіне тәндік зорлық-зомбылық жасау	78,9	77,4	83,6	83,6
Әйелін/серіктесін оның келісімінсіз жыныстық қатынасқа мәжбүрлеу	78,5	78,1	83,6	83,6

Жоғары және кәсіптік-техникалық білімі бар респонденттер орта есеппен басқа топтарға қарағанда әйелдерге немесе серіктестерге қатысты тәндік, жыныстық, психологиялық, эмоционалдық және экономикалық зорлық-зомбылықты қолдануына, сондай-ақ әйелді бақылауына немесе оған зорлық-зомбылық пен мәжбүрлеуге жол береді. Мысалы, жоғары білімі бар 19,8%, аяқталмаған жоғары білімі бар 27,7%, кәсіптік-техникалық білімі бар 21,4% және орта білімі бар 30,1% респонденттің пікірінше, «ер адамдар әйелінің/серіктесінің қарым-қатынасын бақылауға құқылы».

74-КЕСТЕ. «КҮЙЕУІ/СЕРІКТЕСІ ҚҰҚЫЛЫ...»

білім деңгейі бойынша⁴⁵, %

	Жоғары	Аяқталмаған жоғары	Кәсіптік-техникалық	Толық орта
Әйелінің/серіктесінің туыстарымен, достарымен, әріптестерімен қарым-қатынасын, кездесулерін бақылау	19,8	27,4	21,4	30,4
Үнемі әйелі / серіктесі опасыздық жасады деп күдіктену	16,9	19,8	19,0	26,6
Әйелінің/серіктесінің сыртқы түрін, киімін бақылау	6,3	11,4	7,9	12,3
Әйеліне/серіктесіне өз көзқарастары мен сенімдерін күштеп таңу	10,5	13,3	10,6	20,3
Әйелінің/серіктесінің қаржылық шоттарын, кірістері мен шығыстарын, шығындарын бақылау	3,2	7,4	2,7	7,8
Әйеліне/серіктесіне тәндік зорлық-зомбылық жасау	3,3	6,7	2,8	8
Әйелін/серіктесін оның келісімінсіз жыныстық қатынасқа мәжбүрлеу	3,6	5,9	2,7	7

Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін қылмыстық жаза. Сауалнамаға қатысқан қазақстандықтардың көпшілігі (63,9%) Қазақстанда отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық жасағаны үшін қылмыстық жазаны енгізу сөзсіз маңызды және шұғыл деп санайды. Тағы 18,5% мұнымен келіседі, бірақ дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарға сәйкес бәрін ойластыру керек. 9,0% мұндай

⁴⁵ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. Білім деңгейі бойынша: орта мектеп - 527 респ., кәсіптік-техникалық - 1477 респ., аяқталмаған жоғары - 405 респ., жоғары - 1376 респ., жауап беруден бас тарту - 15 респ.

қажеттілік жоқ деп санайды, тағы 6,7% респондент отбасылық қатынастарға араласуға жол бермейді.

75-КЕСТЕ. «ҚАЗАҚСТАНДА ОТБАСЫЛЫҚ-ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ ЖАСАҒАНЫ ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАЗАНЫ ЕНГІЗУ МАҢЫЗДЫ ЖӘНЕ ШҰҒЫЛ ДЕП САНАЙСЫЗ БА?»

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Иә, әрине	2430	63,9
Иә, бірақ барлығын салт-дәстүрімізге сай ойластыру керек	703	18,5
Оның қажеті жоқ	341	9,0
Жоқ, отбасылық қатынастарға кірісуге болмайды	256	6,7
Жауап беруден бас тарту	27	0,7
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	43	1,2
Барлығы	3800	100,0

Бұл ретте 71,3% әйелдер және 55,7% ерлер қылмыстық жазаны енгізуді маңызды және шұғыл деп санайды. «Иә, бірақ біз бәрін біздің дәстүрлеріміз бен әдет-ғұрыптарымызға сәйкес ойластыруымыз керек» нұсқасын 22,3% ерлер және 15,1% әйелдер таңдады.

Аймақтар бойынша жасалған талдау мәліметтері көрсеткендей, Ақмола (87,4%), Қарағанды (81,6%), Ұлытау (76,8%), Абай (76,3%) және Солтүстік Қазақстан (76,3%) облыстарының респонденттері тұрмыстық зорлық-зомбылық жасағаны үшін қылмыстық жазаны енгізу маңызды және кезек күттірмейтін мәселе деп есептейді.

«Иә, әрине» деген жауапты аз таңдап алған респонденттердің саны Шығыс Қазақстан (57,9%), Ақтөбе (55,8%), Қызылорда (52,6%), Жамбыл (44,2%) облыстарында және Шымкент (24,2%) қаласында.

«Бұндай қажеттілік керек емес» және «Жоқ, отбасылық қатынасқа араласуға болмайды» деген жауап саны ішінде бірінші орында Шымкент қаласы (46,3%), Жамбыл (32,1%) және Шығыс Қазақстан облыстары (30,1%).

76-КЕСТЕ. «ҚАЗАҚСТАНДА ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ ЖАСАҒАНЫ ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАЗАНЫ ЕНГІЗУ МАҢЫЗДЫ ЖӘНЕ КЕЗЕК КҮТТІРМЕЙТІН МӘСЕЛЕ ДЕП ЕСЕПТЕЙСІЗБЕ?»

аймақтар бойынша, %

Аймақ	Иә, әрине	Иә, бірақ біз бәрін өз дәстүріміз бен әдет-ғұрыптарымызға сай ойластыруымыз керек	Жоқ, ондай қажеттілік жоқ	Жоқ, отбасылық қатынасқа араласуға болмайды	Жауап беруден бас тарту	Білмеймін, жауап беруге қиналамын
Астана қ.	59,5	31,1	4,7	3,7	0,5	0,5
Алматы қ.	66,8	21,6	4,2	5,8	0,5	1,1
Шымкент қ.	24,2	25,8	19,5	26,8	2,6	1,1
Абай облысы	76,3	10,0	6,8	3,2	3,2	0,5
Ақмола облысы	87,4	3,7	2,1	3,7	-	3,2
Алматы облысы	58,9	32,6	1,1	7,4	-	-
Ақтөбе облысы	55,8	25,8	4,7	10,5	0,5	2,6
Атырау облысы	67,9	17,9	7,9	4,7	0,5	1,1
Шығыс Қазақстан облысы	57,9	7,9	18,9	11,1	1,6	2,6
Жамбыл облысы	44,2	23,2	23,7	8,4	-	0,5

Жетісу облысы	62,1	18,9	8,9	5,3	0,5	4,2
Батыс Қазақстан облысы	60,5	21,1	7,9	7,4	1,6	1,6
Қарағанды облысы	81,6	12,1	3,7	1,6	0,5	0,5
Қостанай облысы	65,3	25,3	4,7	4,7	-	-
Қызылорда облысы	52,6	28,9	11,6	6,3	0,5	-
Маңғыстау облысы	63,2	20,5	10,5	4,7	0,5	0,5
Ұлытау облысы	76,8	6,8	11,1	4,7	-	0,5
Павлодар облысы	67,9	11,1	8,9	10,0	1,1	1,1
Солтүстік Қазақстан облысы	76,3	13,2	6,8	2,6	-	1,1
Түркістан облысы	73,7	12,6	11,6	2,1	-	-

35 пен 50 жас аралығындағы респонденттер арасында қылмыстық жазаны енгізу маңызды және шұғыл деп санайтындардың үлесі төмен - 60,6%.

77-КЕСТЕ. «ҚАЗАҚСТАНДА ОТБАСЫЛЫҚ-ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ ЖАСАҒАНЫ ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАЗАНЫ ЕНГІЗУ МАҢЫЗДЫ ЖӘНЕ ШҰҒЫЛ ДЕП САНАЙСЫЗ БА?»

жынысы бойынша⁴⁶ және жас топтары⁴⁷

Жауап нұсқалары	Жынысы		Жасы			
	Ерлер	Әйелдер	18-34	35-50	51-65	66+
Иә, әрине	55,7	71,3	64,9	60,6	66,4	66,6
Иә, бірақ барлығын салт-дәстүрімізге сай ойластыру керек	22,3	15,1	17,8	20,5	16,7	18,5
Оның қажеті жоқ	11,1	7,1	8,5	10,6	8,0	7,2
Жоқ, отбасылық қатынастарға кірісуге болмайды	8,2	5,4	6,9	6,6	7,0	6,0
Жауап беруден бас тарту	0,9	0,5	0,6	0,8	1,0	-
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	1,7	0,6	1,3	1,0	0,9	1,8

Ауыл тұрғындары арасында қылмыстық жазаны енгізу 67,4%, қала тұрғындары арасында 61,8% респондент үшін маңызды және шұғыл болып саналады.

Жоғары (66,4%) және кәсіптік-техникалық білімі (65,5%) бар топтардың респонденттері басқаларға қарағанда қылмыстық жазаны енгізуді маңызды және шұғыл деп санайды. Аяқталмаған жоғары білімі бар топта бұл көрсеткіш 58,3%, орта білімі бар топта – 58,3% құрады.

⁴⁶ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Жынысы» бойынша: ерлер - 1793 респ., әйелдер - 2007 респ.

⁴⁷ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. Жасы бойынша: 18-34 жас – 1419 респ., 35-50 жас – 1249 респ., 51-65 жас – 797 респ., 66 жасан жоғары – 335 респ.

78-кесте. «ҚАЗАҚСТАНДА ОТБАСЫЛЫҚ-ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ ЖАСАҒАНЫ ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАЗАНЫ ЕНГІЗУ МАҢЫЗДЫ ЖӘНЕ ШҰҒЫЛ ДЕП САНАЙСЫЗ БА?»

елді мекен түрі бойынша⁴⁸ және білім деңгейі бойынша⁴⁹

Жауап нұсқалары	Елді мекен түрі		Білімі				
	Қала	Ауыл	Орта мектеп	Кәсіптік-техникалық	Аяқталмаған жоғары	Жоғары, ғылыми дәреже	Жауап беруден бас тарту
Иә, әрине	61,8	67,4	58,3	65,5	58,3	66,4	40,0
Иә, бірақ барлығын салт-дәстүрімізге сай ойластыру керек	18,6	18,3	21,3	17,3	18,5	18,6	33,3
Оның қажеті жоқ	9,9	7,4	9,5	9,1	11,1	7,9	20,0
Жоқ, отбасылық қатынастарға кірісуге болмайды	7,6	5,3	8,2	6,2	9,6	5,9	6,7
Жауап беруден бас тарту	0,8	0,5	1,1	0,5	1,0	0,7	-
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	1,2	1,1	1,7	1,4	1,5	0,5	-

Отбасындағы басшылық. Респонденттердің көпшілігінің пікірінше, отбасы басшысы ер адам болуы керек – 64,9%. 4,4% респондент үйде әйел басшы болуы керек деген пікірді ұстанады. 28,7% отбасының басында екі жұп та теңдей болуы керек деп санайды.

79-кесте. «ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ОТБАСЫНДА КІМ БАСТЫ БОЛУЫ КЕРЕК?»

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Еркек	2468	64,9
Әйел	168	4,4
Екеуі де	1089	28,7
Ақшаны кім тапса, сол	1	-
Жынысына емес, адамға байланысты	1	-
Әр үйде әрқалай	6	0,2
Жауап беруден бас тарту	28	0,8
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	39	1,0
Барлығы	3800	100,0

Еркек отбасында басты болуы керек деген жақтаушылардың саны, аймақтар бойынша Қарағанды облысында 47,9%, Абай облысында 51,1%, Астана қаласында 86,3%-дейін және Алматы қаласында 90,0% айтарлықтар өзгешелігі бар. Орта есебі 4,4% бола отырып, әйелдердің отбасындағы басшылықта жақтаушылары көпшіл болғаныменен Қарағанды (18,9%), Шығыс Қазақстан (9,5%), сондай-ақ Қызылорда (9,5%) облыстарында айтарлықтай жоғары.

«Екеуі де» деген жауапты таңдап алған респонденттердің бөлігі, Абай (42,6%), Қостанай (41,6%), Ақтөбе (38,9%), Солтүстік Қазақстан (36,9%) және Маңғыстау (35,3%) облыстарында едәуір жоғары.

⁴⁸ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Елді мекен» бойынша - қала – 2344 респ., ауыл – 1456 респ.

⁴⁹ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. Білім деңгейі бойынша: орта мектеп - 527 респ., кәсіптік-техникалық – 1477 респ., аяқталмаған жоғары – 405 респ., жоғары – 1376 респ., жауап беруден бас тарту – 15 респ.

80-КЕСТЕ. «СІЗДІҢ ПІКІРІНІЗШЕ ОТБАСЫДА КІМ БАСТЫ БОЛУЫ ҚАЖЕТ?»

аймақтар бойынша, %

Аймақ	Еркек	Әйел	Екеуі де	Жауап беруден бас тарту	Білмеймін жауап беруге қиналамын
Астана қ.	86,3	0,5	12,1	-	0,5
Алматы қ.	68,4	1,6	28,9	-	0,5
Шымкент қ.	75,3	2,6	21,6	0,5	-
Абай облысы	51,1	2,1	42,6	1,1	2,1
Ақмола облысы	67,4	2,6	28,4	-	1,6
Алматы облысы	90,0	6,8	3,2	-	-
Ақтөбе облысы	54,2	1,6	38,9	3,7	1,1
Атырау облысы	56,8	2,6	33,7	2,1	4,7
Шығыс Қазақстан облысы	62,6	9,5	19,5	4,2	4,2
Жамбыл облысы	76,3	5,8	17,4	-	0,5
Жетісу облысы	60,0	5,8	33,7	0,5	-
Батыс Қазақстан облысы	61,6	2,1	35,3	-	1,1
Қарағанды облысы	47,9	18,9	30,5	0,5	1,1
Қостанай облысы	54,7	3,7	41,6	-	-
Қызылорда облысы	58,4	9,5	31,1	0,5	-
Маңғыстау облысы	60,5	4,2	35,3	-	-
Ұлытау облысы	72,1	1,6	25,3	0,5	0,5
Павлодар облысы	67,9	2,6	27,9	-	1,6
Солтүстік Қазақстан облысы	57,9	3,2	36,8	1,1	1,1
Түркістан облысы	69,5	1,1	29,5	-	-

Әйелдер арасында отбасындағы ерлер көшбасшылығын жақтаушылар ерлерге қарағанда едәуір аз, алайда әйел респонденттердің көпшілігі (54,3%) ер адам отбасының басшысы болуы керек деп санайды, ал ерлер арасында бұл көрсеткіш 76,9% құрады. 6,3% респондент отбасын әйел басқаруы керек деп санайды, 37,7% респондент екеуінің тең жағдайда болуын жақтайды. Ерлер арасында бұл нұсқаларды сәйкесінше 2,3% және 18,6% таңдады.

81-КЕСТЕ. ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ОТБАСЫНДА КІМ БАСТЫ БОЛУЫ КЕРЕК?

жынысы бойынша⁵⁰

Жауап нұсқалары	Ерлер	Әйелдер
Еркек	76,9	54,3
Әйел	2,3	6,3
Екеуі де	18,6	37,7
Ақшаны кім тапса, сол	0,1	-
Жынысына емес, адамға байланысты	0,1	-
Әр үйде әрқалай	0,2	0,1
Жауап беруден бас тарту	0,6	0,8
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	1,2	0,8

Жоғары білімі бар респонденттердің көпшілігі (62,4%) отбасы басшысы ер адам болуы керек деген нұсқаны таңдады, үштен бірі (30,4%) серіктестердің тең құқығын жақтады. Аяқталмаған жоғары білімі бар респонденттер арасында бұл көрсеткіштер тиісінше 62,0% және 31,1%, кәсіптік-техникалық – 67,7% және 27,1%, орта білімі – 66,4% және 26,6% құрайды.

⁵⁰ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Жынысы» бойынша: ерлер - 1793 респ., әйелдер - 2007 респ.

82-КЕСТЕ. ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ОТБАСЫНДА КІМ БАСТЫ БОЛУЫ КЕРЕК?

білім деңгейі бойынша⁵¹

Жауап нұсқалары	Орта мектеп	Кәсіптік-техникалық	Аяқталмаған жоғары	Жоғары, ғылыми дәреже	Жауап беруден бас тарту
Еркек	66,4	67,7	62,0	62,4	53,3
Әйел	4,7	3,6	5,2	4,9	13,3
Екеуі де	26,6	27,1	31,1	30,4	26,7
Ақшаны кім тапса, сол	-	0,1	-	-	-
Жынысына емес, адамға байланысты	-	-	-	0,1	-
Әр үйде әрқалай	-	0,1	0,2	0,3	-
Жауап беруден бас тарту	1,1	0,5	0,2	0,9	6,7
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	1,1	0,9	1,2	1,1	-

Некеге тұру жасы және бала туу мәселелері. 24,9% респонденттің айтуынша, «25 жас» ер адам үшін ең оңтайлы неке жасы. Басқа таралған нұсқалар – 30 жас (11,7%), 27 жас (7,5%), 23 жас (6,7%). Осылайша, ер адамның некеге тұруының орташа оңтайлы жасы – 26 жас. Жалпы, 76,2% респондент ер адам 30 жасқа дейін үйленуі керек деп санайды.

Әйел үшін оңтайлы неке жасының ең көп таралған нұсқасы 20 жас, 19,1% респондент осылай деді. Басқа жиі кездесетін нұсқалардың ішінде: 25 жас – 14,8%, 23 жас – 10,9%, 22 жас – 9,8%. Сауалнамаға сәйкес, әйел үшін некеге тұрудың орташа оңтайлы жасы – 22 жас. Бұл ретте, 75,4% респонденттің айтуынша, әйел 25 жасқа дейін некеге тұруы керек.

83-КЕСТЕ. «ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ЕРКЕК ПЕН ӘЙЕЛ ҚАЙ ЖАСТА НЕКЕГЕ ТҰРУЫ КЕРЕК?»

Жауап нұсқалары	Ерлердің орта жасы =26 жас		Әйелдердің орташа жасы =22 жас	
	Саны	Пайызы	Саны	Пайызы
18	48	1,3	273	7,2
19	25	0,7	108	2,8
20	217	5,7	727	19,1
21	65	1,7	280	7,4
22	96	2,5	373	9,8
23	253	6,7	415	10,9
24	128	3,4	130	3,4
25	946	24,9	562	14,8
26	179	4,7	64	1,7
27	284	7,5	42	1,1
28	157	4,1	21	0,6
29	51	1,3	4	0,1
30	446	11,7	66	1,7
31	12	0,3	-	-
32	15	0,4	3	0,1

⁵¹ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. Білім деңгейі бойынша: орта мектеп - 527 респ., кәсіптік-техникалық – 1477 респ., аяқталмаған жоғары – 405 респ., жоғары – 1376 респ., жауап беруден бас тарту – 15 респ.

33	7	0,2	1	-
34	8	0,2	2	0,1
35	54	1,4	4	0,1
36	1	-	-	-
37	1	-	-	-
38	1	-	-	-
39	1	-	1	-
40	11	0,3	-	-
Институт бітірген соң	-	-	1	-
Айырмашылығы жоқ	64	1,7	46	1,2
Ерлер/Әйелдер некеге тұруға міндетті емес	304	8,0	284	7,5
Жауап беруге қиналамын	426	11,3	393	10,4
Барлығы	3800	100,0	3800	100,0

Респонденттер әйелдің бірінші бала туу үшін оңтайлы жасы – 25 жас деп санайды, 15,4%. Сауалнама нәтижесі бойынша бірінші бала туу орташа жасы – 23 жасты құрайды.

84-КЕСТЕ. ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ӘЙЕЛДЕР БІРІНШІ БАЛАСЫН НЕШЕ ЖАСТА ТУҒАНЫ ЖӨН?

Орташа жасы=23

<i>Жауап нұсқалары</i>	<i>Саны</i>	<i>Пайызы</i>
18	74	1,9
19	98	2,6
20	428	11,3
21	267	7,0
22	371	9,8
23	397	10,4
24	256	6,7
25	586	15,4
26	141	3,7
27	95	2,5
28	29	0,8
29	10	0,3
30	67	1,8
31	5	0,1
32	1	-
33	13	0,3
35	12	0,3
36	2	0,1
40	5	0,1
45	1	-
Қалаған кезде	67	1,8
Әйел бала тууға міндетті емес	314	8,3
Жауап беруге қиналамын	561	14,8
Барлығы	3800	100,0

Әйелдің қанша бала туатыны туралы түпкілікті шешімді кім қабылдауы керек деген сұраққа жауап бергендердің көпшілігі (53,4%) бұл мәселені еркек пен әйел бірлесіп шешуі керек деп санайды. 21,3% – тек әйелдің өзі шешуі керек, ал 8,6% – ер адамның шешуі керек деп санайды.

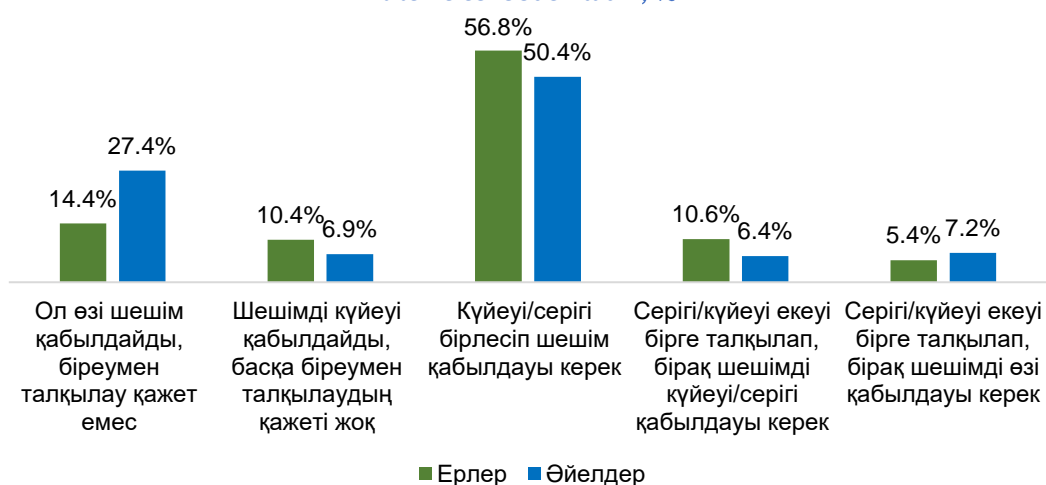
85-КЕСТЕ. «ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ӘЙЕЛДІҢ НЕШЕ БАЛА ТУАТЫНЫНА ҚАТЫСТЫ СОҒЫ ШЕШІМДІ КІМ ҚАБЫЛДАУЫ КЕРЕК?»

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Ол өзі шешім қабылдайды, біреумен талқылау қажет емес	808	21,3
Шешімді күйеуі қабылдайды, басқа біреумен талқылаудың қажеті жоқ	326	8,6
Күйеуі/серігі бірлесіп шешім қабылдауы керек	2030	53,4
Серігі/күйеуі екеуі бірге талқылап, бірақ шешімді күйеуі/серігі қабылдауы керек	319	8,4
Серігі/күйеуі екеуі бірге талқылап, бірақ шешімді өзі қабылдауы керек	241	6,3
Күйеуінің ата-анасы шешуі керек	11	0,3
Әйелдің денсаулығына байланысты	2	0,1
Бәрі Алланың/Құдайдың қолында. Қанша баламыз болатынын бір Алла біледі	22	0,6
Жауап беруден бас тарту	3	0,1
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	38	0,9
Барлығы	3800	100,0

Бұл ретте әйелдің өзі шешуі керек деп есептейтін әйел респонденттердің үлесі ер респонденттердің үлесінен едәуір жоғары – 27,4%/14,4%.

8-ДИАГРАММА. ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ӘЙЕЛДІҢ НЕШЕ БАЛА ТУАТЫНЫНА ҚАТЫСТЫ СОҒЫ ШЕШІМДІ КІМ ҚАБЫЛДАУЫ КЕРЕК?

жынысы бойынша⁵², %

Бұл сұрақта қала мен ауыл тұрғындары арасында айтарлықтай айырмашылық бар. Егер қала тұрғындары арасында 18,0% респондент «ол өзі шешім қабылдайды, біреумен талқылау қажет емес» деген нұсқаны таңдаса, онда ауыл тұрғындарында бұл көрсеткіш – 26,4%.

86-КЕСТЕ. «ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ӘЙЕЛДІҢ НЕШЕ БАЛА ТУАТЫНЫНА ҚАТЫСТЫ СОҒЫ ШЕШІМДІ КІМ ҚАБЫЛДАУЫ КЕРЕК?»

Елді мекен түрі бойынша⁵³

Жауап нұсқалары	Қала	Ауыл
Ол өзі шешім қабылдайды, біреумен талқылау қажет емес	18,0	26,4

⁵² Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Жынысы» бойынша: ерлер - 1793 респ., әйелдер - 2007 респ.

⁵³ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Елді мекен» бойынша - қала – 2344 респ., ауыл – 1456 респ.

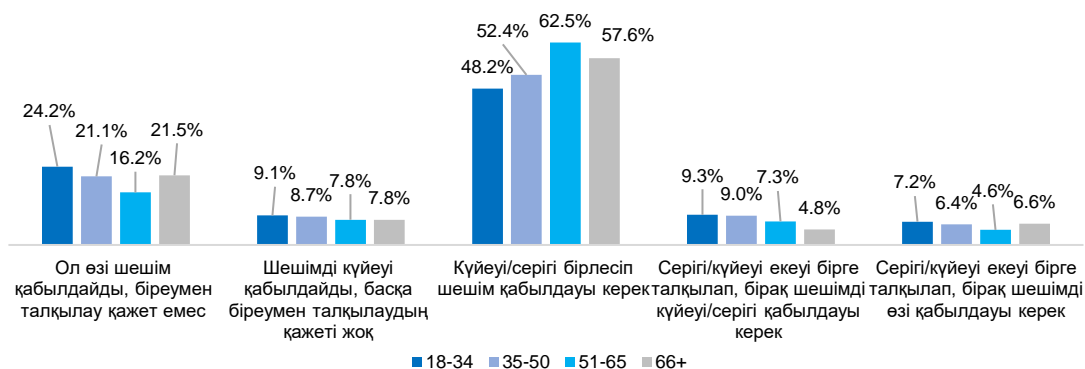

Шешімді күйеуі қабылдайды, басқа біреумен талқылаудың қажеті жоқ	8,8	8,2
Күйеуі/серігі бірлесіп шешім қабылдауы керек	54,3	52,0
Серігі/күйеуі екеуі бірге талқылап, бірақ шешімді күйеуі/серігі қабылдауы керек	9,7	6,3
Серігі/күйеуі екеуі бірге талқылап, бірақ шешімді өзі қабылдауы керек	7,3	4,9
Күйеуінің ата-анасы шешуі керек	0,3	0,3
Әйелдің денсаулығына байланысты	-	0,1
Бәрі Алланың/Құдайдың қолында. Қанша баламыз болатынын бір Алла біледі	0,3	1,1
Жауап беруден бас тарту	-	0,1
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	1,3	0,5

Жас топтарының ішінде 18-ден 34 жасқа дейінгі ең жас топ көзге түседі, онда бір мезгілде респонденттердің ең көп үлесі қанша бала туатынын әйелдің өзі шешуі керек деп санайды (24,2%) және басқа топтармен салыстырғанда респонденттердің ең үлкен үлесі шешімді күйеуі қабылдау керек деп санайды (9,1%).

Барлық жас топтарында респонденттердің көпшілігі «күйеуі/серігі бірлесіп шешім қабылдауы керек» нұсқасын таңдады. Алайда, егер 66 жастан асқан топта бұл көрсеткіш 57,6% болса, 51-65 жастағы топта – 62,5%, 35-50 жаста – 52,4%, 18-34 жас тобында 48,2% болды.

9-ДИАГРАММА. ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ӘЙЕЛДІҢ НЕШЕ БАЛА ТУАТЫНЫНА ҚАТЫСТЫ СОҒҒЫ ШЕШІМДІ КІМ ҚАБЫЛДАУЫ КЕРЕК?
жас топтары⁵⁴, %

Қажетсіз жүктіліктің алдын алу әйелдің жауапкершілігі деген пікірмен 42,3% респондент келіседі (дәлірегі, келіседі), 49,5% респондент келіспейді (дәлірегі, келіспейді).

87-КЕСТЕ. «ҚАЖЕТСІЗ ЖҮКТІЛІКТІҢ АЛДЫН АЛУ ӘЙЕЛДІҢ ЖАУАПКЕРШІЛІГІ ДЕГЕН ПІКІРМЕН КЕЛІСЕСІЗ БЕ? СІЗ МҰНЫМЕН ТОЛЫҚ КЕЛІСЕСІЗ, ДӘЛІРЕГІ, КЕЛІСЕСІЗ, ДӘЛІРЕГІ, КЕЛІСПЕЙСІЗ НЕМЕСЕ МҮЛДЕМ КЕЛІСПЕЙСІЗ БЕ?»

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Толық келісемін	683	18,0
Дәлірегі, келісемін	924	24,3

⁵⁴ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. Жасы бойынша: 18-34 жас – 1419 респ., 35-50 жас – 1249 респ., 51-65 жас – 797 респ., 66 жастан жоғары – 335 респ.

Дәлірегі, келіспеймін	991	26,1
Мүлдем келіспеймін	889	23,4
Жауап беруден бас тарту	63	1,7
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	250	6,5
Барлығы	3800	100,0

Бұл ретте пікірмен тек 19,2% әйел толық келіседі, 26,6% – толық келіспейді. Ер адамдар арасында 16,6% толығымен келіседі, 19,8% – мүлдем келіспейді.

88-кесте. ҚАЗЕТСІЗ ЖҮКТІЛІКТІҢ АЛДЫН АЛУ ӘЙЕЛДІҢ ЖАУАПКЕРШІЛІГІ ДЕГЕН ПІКІРМЕН КЕЛІСЕСІЗ БЕ? СІЗ МҰНЫМЕН ТОЛЫҚ КЕЛІСЕСІЗ, ДӘЛІРЕГІ, КЕЛІСЕСІЗ, ДӘЛІРЕГІ, КЕЛІСПЕЙСІЗ НЕМЕСЕ МҮЛДЕМ КЕЛІСПЕЙСІЗ БЕ

жынысы бойынша⁵⁵

Жауап нұсқалары	Ерлер	Әйелдер
Толық келісемін	16,6	19,2
Дәлірегі, келісемін	25,1	23,6
Дәлірегі, келіспеймін	28,4	24,0
Мүлдем келіспеймін	19,8	26,6
Жауап беруден бас тарту	1,7	1,6
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	8,4	4,9

1.7 Қоғамдық пікірдегі ерлер мен әйелдердің рөлдері

Респондент ұсынған пікірлер жиынтығы Қазақстанда бар гендерлік стереотиптерді суреттеуге мүмкіндік береді.

Бірінші орында, «әйелдің жұмысы мен табысы болуы керек» деген тұжырым бар, 79%. Нақтырақ 82,5% әйел (оның ішінде 43,0% – толық келіседі) және 75,0% – келіседі (оның тек 31,4% бөлігі толық келіседі). Елді мекеннің жасы мен типі бойынша жауаптарды талдау көрсеткендей, барлық жастағы топтардың респонденттері, қала тұрғындары немесе ауыл тұрғындары бұл мәселеде бірауыздан келіседі.

Респонденттерді қолдау деңгейі бойынша екінші орында «толық келісемін» және «дәлірегі, келісемін» деген жауап болса «ер адам өз отбасын толық қамтамасыз етуі керек» нұсқасы бойынша – 75,5% құрайды.

Респонденттер қолданған кейбір танымал мәлімдемелер бір-біріне сәйкес келмейді. Мысалы, «әйелдің жұмысы мен табысы болуы керек» (79,0%) және «әйелдің басты міндеті – отбасының жайлылығын құру, балаларының тәрбиесі, дамуы және денсаулығы, ол жұмыс істемеуі керек» (60,3%) және «үй шаруашылығын жүргізу ақылы жұмыс сияқты маңызды іс» (61,0%).

Әйелдер мен ерлер арасында әртүрлі стереотиптер әртүрлі қолдау/қолдамау деңгейіне ие. Кейде айырмашылықты өте үлкен деп сипаттауға болады. Сонымен, «әйел күйеуінің ата-анасы мен туыстарына қамқорлық жасауы керек, бұл оның міндеті» деген тұжырыммен 61,7% ерлер және 42,7% әйелдер келіседі.

89-КЕСТЕ. «РЕСПОНДЕНТТЕР КЕЛІСУГЕ БЕЙІМ ЕҢ ЖАҚСЫ 10 МӘЛІМДЕМЕ ЖАЛПЫ «ТОЛЫҚ КЕЛІСЕМІН» ЖӘНЕ «ДӘЛІРЕГІ, КЕЛІСЕМІН» НҰСҚАЛАРЫ»

Орташа мәні және жынысы бойынша⁵⁶, %

⁵⁵ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Жынысы» бойынша: ерлер - 1793 респ., әйелдер - 2007 респ.

⁵⁶ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Жынысы» бойынша: ерлер - 1793 респ., әйелдер - 2007 респ.

№	Пікір	Орташа мәні	Жынысы	
			Әйелдер	Ерлер
1	Әйелдің жұмысы мен өз ақшасы болуы керек	79,0	82,5	75,0
2	Ерлер отбасын толық қамтамасыз етуі керек	75,5	73,8	77,4
3	Үй шаруашылығын жүргізу ақылы жұмыс сияқты маңызды іс	61,0	63,0	58,7
4	Әйелдің басты міндеті - отбасының жайлылығын қалыптастыру, ол жұмыс істемеуі керек	60,3	53,6	67,9
5	Әйелдер ұжымында дау-дамай көбірек	56,9	50,2	64,4
6	Мектептегі қыздар кесте тігумен, тамақ дайындаумен, ал ұлдар техниканы жөндеумен және токарлық станоктармен айналысуы керек	56,8	51,6	62,5
7	Ерлер мен әйелдер үй міндеттерін тең бөлуі керек (үй жинау, тамақ дайындау, киімді жуу және үтіктеу және т.б.)	56,6	62,5	50,0
8	Ер адам әйелге қарағанда бизнес көшбасшысы, мемлекеттік қызметкер, саяси көшбасшы рөліне жақсырақ сәйкес келеді	55,0	46,6	64,4
9	Кішкентай кезінен бастап қыздарға тамақ дайындауды үйрету керек, кішкентай балаларға ана болуға және үй шаруасындағы әйелдің міндеттеріне дайындалу үшін қарау керек. Ұлдарға бұл қажет емес	54,4	49,0	60,6
10	Әйел күйеуінің ата-анасы мен туыстарына қамқорлық жасауы керек, бұл оның міндеті	51,7	42,7	61,7

Әр жыныс үшін 10 мәлімдемені бөлек салыстыра отырып (аймақтарды есептемегенде, тек үздік ондықтағы мәлімдеме табу фактісі бойынша), біз әйелдер мен ерлер тізімдері 70% сәйкес келетінін анықтадық.

Әйелдердің **ең танымал** 10 мәлімдемесіне келесі пікірлер кірген жоқ:

- «Ер адам әйелге қарағанда бизнес көшбасшысы, мемлекеттік қызметкер, саяси көшбасшы рөліне жақсырақ» (тізімде ерлер тобында №4, әйелдер тобында №12);
- «Әйел күйеуінің ата-анасы мен туыстарына қамқорлық жасауы керек, бұл оның міндеті» (тізімде ерлер тобында №7, әйелдер тобында №15);
- «Кішкентай кезінен бастап қыздарға тамақ дайындауды үйрету керек, кішкентай балаларға ана болуға және үй шаруасындағы әйелдің міндеттеріне дайындалу үшін қарау керек. Ұлдарға бұл қажет емес» (тізімде ерлер тобында №8, әйелдер тобында №11).

Ерлер арасындағы **ең танымал емес** 10 мәлімдемеде арасында келесі мәлімдемелер болған жоқ:

- «Қыздарды басқа қалаға немесе шетелге оқуға жіберуге болмайды» (әйелдер тобында №9, ерлер тобында №12);
- «Барлық отбасылық мүлік күйеуіне берілуі керек, өйткені ол отбасының иесі» (әйелдер тобында №10, ерлер тобында № 20).

Осылайша, жалпы алғанда, қоғамдық пікір векторы, жынысына байланысты үлестердегі кейбір айырмашылықтарға қарамастан, респонденттердің көпшілігі үшін біртұтас деп сипатталуы мүмкін деп айтуға болады.

Мансап туралы пікірлер блогына қатысты айтар болсақ, **«Ер адам әйелге қарағанда бизнес көшбасшысы, мемлекеттік қызметкер, саяси көшбасшы**

рөліне жақсырақ сәйкес келеді» деген пікірмен 36,0% ерлер мен 19,2% әйелдер толық келіседі.

«Қазақстанда әйел адам президент және премьер-министр бола алмайды» деген пікірмен 26,4% ерлер және 13,5% әйелдер толық келіседі. Жоғары білімі бар респонденттер басқалармен салыстырғанда көбінесе қоғамдағы әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерін және гендерлік стереотиптерді азырақ қолдайды.

90-КЕСТЕ. «КӨП ТАРАЛҒАН 10 ПІКІР («ТОЛЫҚ КЕЛІСЕМІН» ЖӘНЕ «ДӘЛІРЕГІ, КЕЛІСЕМІН» НҰСҚАЛАРЫНЫҢ ЖИЫНТЫҒЫ)»

білім деңгейі бойынша⁵⁷, %

№	Пікір	Жоғары	Аяқталмаған жоғары	Кәсіптік-техникалық	Орта
1	Әйелдің жұмысы мен өз ақшасы болуы керек	81,7	78,5	77,5	76,7
2	Ерлер отбасын толық қамтамасыз етуі керек	74,8	73,8	76,5	76,5
3	Үй шаруашылығын жүргізу ақылы жұмыс сияқты маңызды іс	60,9	60,2	60,6	63,0
4	Әйелдің басты міндеті - отбасының жайлылығын қалыптастыру, ол жұмыс істемеуі керек	54,2	57,8	64,4	66,6
5	Әйелдер ұжымында дау-дамай көбірек	56,1	52,6	57,4	60,5
6	Мектептегі қыздар кесте тігумен, тамақ дайындаумен, ал ұлдар техниканы жөндеумен және токарлық станоктармен айналысуы керек	55,5	55,1	57,6	59,0
7	Ерлер мен әйелдер үй міндеттерін тең бөлуі керек (үй жинау, тамақ дайындау, киімді жуу және үтіктеу және т.б.)	57,6	57,0	55,2	58,3
8	Ер адам әйелге қарағанда бизнес көшбасшысы, мемлекеттік қызметкер, саяси көшбасшы рөліне жақсырақ сәйкес келеді	50,2	54,3	57,3	60,7
9	Кішкентай кезінен бастап қыздарға тамақ дайындауды үйрету керек, кішкентай балаларға ана болуға және үй шаруасындағы әйелдің міндеттеріне дайындалу үшін қарау керек. Ұлдарға бұл қажет емес	50,4	53,3	56,5	60,3

⁵⁷ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. Білім деңгейі бойынша: орта мектеп - 527 респ., кәсіптік-техникалық - 1477 респ., аяқталмаған жоғары - 405 респ., жоғары - 1376 респ., жауап беруден бас тарту - 15 респ.

10	Әйел күйеуінің ата-анасы мен туыстарына қамқорлық жасауы керек, бұл оның міндеті	48,0	54,6	51,8	59,0
----	--	------	------	------	------

Әйелдердің саяси белсенділігіне дайындығы. Сауалнамаға қатысқан ерлердің жартысына жуығы (48,6%) әйелдерінің саяси және әлеуметтік белсенді болуына дайын, ал 38,9% респондент бұған дайын емес.

Әйелдерін саяси және әлеуметтік белсенді көруге дайын емес ер адамдардың 20,3% бөлігі мұны әйел бірінші кезекте отбасымен айналысуы керек деп түсіндіреді. 13,8% респондент бұған дайын емес.

91-КЕСТЕ. «ӘЙЕЛІҢІЗДІҢ САЯСИ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК БЕЛСЕНДІ БОЛУЫНА ДАЙЫНСЫЗ БА?»

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Иә	872	48,6
Жоқ	698	38,9
Жауап беруден бас тарту	53	3,0
Білмеймін, жауап беруге қиналамын	170	9,5
Барлығы	1793	100,0

92-КЕСТЕ. «ЕГЕР ӘЙЕЛІҢІЗДІҢ САЯСИ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК БЕЛСЕНДІ БОЛУЫНА ДАЙЫН БОЛМАСАҢЫЗ, ОНЫҢ СЕБЕБІ НЕДЕ?»

бұл сұраққа әйелдерінің саяси және қоғамдық белсенділігіне дайын емес респонденттер ғана жауап береді – 698 респондент (38,9%)

Жауап нұсқалары (респонденттердің сөзінен жазылды)	Саны	Пайызы
Мен қарсымын, бұған дайын емеспін	96	13,8
Әйел үйде отырып үй шаруасымен айналысуы керек	143	20,3
Бұл әйелдік емес	42	6,0
Менің әйелім көпшілік алдында болғанын қаламаймын	32	4,6
Бұл тым көп уақытты алады	19	2,7
Жасы бірдей емес, денсаулық мүмкіндік бермейді	9	1,3
Менің жұбайым саясатқа араласпауы керек	4	0,6
Саясатқа араласқанды ұнатпаймын	3	0,4
Дәстүрлер мен әдет ғұрыптар мүмкіндік бермейді және біздің қоғам бұған дайын емес	3	0,3
Мен мұның мағынасын көре алмаймын	3	0,3
Саясаткерлердің жүктемесі үлкен, алғыссыз жұмыс	2	0,2
Оның білімі саясат үшін жеткіліксіз, дағдылары мен қабілеттері аз	2	0,2
Проблемалар болуы мүмкін	1	0,1
Онсыз да саясаттағы әйелдер жеткілікті	1	0,1
Мен өзім осы бағытта жүремін	1	0,1
Мен өзім қамтамасыз етемін	1	0,1
Жауап беруден бас тарту	177	25,8
Жауап беруге қиналамын	158	23,0
Барлығы	698	100,0

Әйелдері саяси және қоғамдық белсенділікті танытуға дайын еркектер бұл Алматы (81,7%), Қостанай (70,9%), Ақтөбе (64,4%), Қарағанды (62,8%) және Солтүстік Қазақстан облыстары (62,5%) аймақтарында дайын болып келеді. Одан төмен «Иә» деген жауап берген келесі аймақтарда: Астана қ. (36,6%), Маңғыстау

облысы (35,9%), Шығыс Қазақстан облысы (30,0%), Батыс Қазақстан облысы (23,9%) және Жамбыл облысы (18,1%).

93-КЕСТЕ. «СІЗДІҢ ӘЙЕЛІҢІЗ САЯСИ ЖӘНЕ ҚОҒАМ БЕЛСЕНДІСІ БОЛАТЫНЫНА ДАЙЫНСЫЗБА?»

аймақтар бойынша, %

Аймақ	Иә	Жоқ	Жауап беруден бас тартамын	Білмеймін, жауап беруге қиналамын
Астана қ.	36,6	36,6	1,1	25,8
Алматы қ.	45,7	32,6	5,4	16,3
Шымкент қ.	47,6	37,8	13,4	1,2
Абай облысы	53,8	37,6	3,2	5,4
Ақмола облысы	46,2	29,7	-	24,2
Алматы облысы	81,7	18,3	-	-
Ақтөбе облысы	64,4	29,9	3,4	2,3
Атырау облысы	42,3	44,3	5,2	8,2
Шығыс Қазақстан облысы	30,0	44,4	8,9	16,7
Жамбыл облысы	18,1	78,3	1,2	2,4
Жетісу облысы	41,9	51,6	-	6,5
Батыс Қазақстан облысы	23,9	37,5	8,0	30,7
Қарағанды облысы	62,8	24,4	2,3	10,5
Қостанай облысы	70,9	27,9	-	1,2
Қызылорда облысы	50,0	44,3	3,4	2,3
Маңғыстау облысы	35,9	50,0	1,1	13,0
Ұлытау облысы	58,2	35,2	-	6,6
Павлодар облысы	46,6	38,6	1,1	13,6
Солтүстік Қазақстан облысы	62,5	34,1	2,3	1,1
Түркістан облысы	53,3	46,7	-	-

Сонымен қатар, көптеген аймақтарда әйелдерінің белсенді болуына дайын емес ерлердің көпшілігі өздерінің қалаусыздығын ешқандай жолмен түсіндірмейді. «Жауап беруден бас тартамын», «Жауап беруге қиналамын» жауаптардың саны Қызылорда облысында 66,7%, Ақтөбе облысында – 73,1%, Атырау облысында – 97,7%. Себебін көрсеткен респонденттердің арасында «Әйелдер үйде отырып, тұрмыстық істермен айналысу қажет» деген жауап ең танымал болды. Бұл жауап мағынасы жағынан «Әйелдер отбасымен, балалармен айналысу керек» және «Әйелдердің мақсаты отбасылық ошақты сақтау» жауаптарымен салыстырғанда он үш аймақтың ішінде бірінші орын тұр (Қарағанды (42,9%), Алматы (41,2%), Ұлытау (34,4%), Шығыс Қазақстан (30,0%), Қостанай (29,2%), Абай (25,7%), Жамбыл (24,6%), Батыс Қазақстан (21,2%), Солтүстік Қазақстан (20,0%), Павлодар (17,6%), Қызылорда (15,4%), Ақтөбе (15,3%), Жетісу (14,6%) облыстары), екінші орында (Түркістан (14,0%), Маңғыстау (13,0%) облыстары, Алматы қаласы (10,0%)) үш аймақ және үшінші орында (Шымкент қ. (9,7%) және Ақмола облысы (3,7%) екі аймақ.

Осыған қоса, «Мен бұған дайын емеспін, мен қарсымын» деген жалпы жауаптар танымал болған (бірінші орында Алматы қ. (30,0%), Түркістан облысы (23,3%), Шымкент қ. (22,6%), Маңғыстау облысы (19,6%), Ақмола облысы (14,8%) және Астана қ. (14,7%)) және «Бұл әйелдің ісі емес» жауабы (бірінші орын Атырау облысы (2,3%)). Осы соңғы аймақта жауап беруден бас тартамын және жауап

беруге қиын деген жауап берген респонденттердің саны 97,7% құрағаның ескеру қажет.

Әйелдердің жоғары табысына көзқарас. 69,2% респондент әйелдердің күйеуінен көп ақша тапқанын қалыпты санайды (жалпы «иә, қалыпты» және «дәлірегі, қалыпты» нұсқалары). 27,4% – мұны қалыпты емес немесе дәлірегі, қалыпты емес деп санайды.

94-КЕСТЕ. СІЗДІҢ ОЙЫҢЫЗША, ӘЙЕЛІ КҮЙЕУІНЕН КӨП АҚША ТАПҚАНЫ ҚАЛЫПТЫ ЖАҒДАЙ МА?

Жауап нұсқалары	Саны	Пайызы
Иә, қалыпты	655	36,5
Дәлірегі, қалыпты	587	32,7
Дәлірегі, қалыпты емес	332	18,5
Қалыпты емес	159	8,9
Жауап беруден бас тарту	12	0,7
Жауап беруге қиналамын	48	2,7
Барлығы	1793	100,0

Орта білімі бар респонденттер арасында басқа топтармен салыстырғанда әйелдің жоғары табыс алу мүмкіндігіне теріс көзқарас таныту деңгейі ең жоғары.

Өз кезегінде, кәсіптік-техникалық білімі бар топтағы 74,8% респондент «иә, қалыпты» нұсқасын таңдады. Аяқталмаған жоғары білімі бар респонденттер арасында бұл нұсқалар 65,5% – б, жоғары білімі 67,4% - респондент тарапынан қолдау тапты.

95-КЕСТЕ. СІЗДІҢ ОЙЫҢЫЗША, ӘЙЕЛІ КҮЙЕУІНЕН КӨП АҚША ТАПҚАНЫ ҚАЛЫПТЫ ЖАҒДАЙ МА?

білім деңгейі бойынша⁵⁸, %

Жауап нұсқалары	Орта мектеп	Кәсіптік-техникалық	Аяқталмаған жоғары	Жоғары, ғылыми дәреже	Жауап беруден бас тарту
Иә, қалыпты	61,3	74,8	65,6%	67,4	28,6
Қалыпты емес	35,1	23,1	28,7	28,9	42,9
Жауап беруден бас тарту	0,7	-	1,5	1,3	-
Жауап беруге қиналамын	3,0	2,1	4,1	2,5	28,6

1.8 Ақпарат көздері

Сұхбаттасқан қазақстандықтардың пікірінше, қазақстандық қоғамда гендерлік теңдік жайлы көзқарасты қалыптастыруға әсер ететін ақпараттың негізгі көзі – интернет, бұл 78,2% респонденттің таңдауы. Алғашқы бестіктегі ақпарат көздері келесідей орындарда орналасқан: теледидар (36,0%), достар мен таныстар (23,9%), баспа құралдары (17,9%), отбасы және ата-аналар (17,5%).

Егде жастағы топтар **интернетке** сәл азырақ сенімділік береді: 18-34 жас тобында 79,8%, 35-50 жаста 78,8%, 51-65 жаста 75,8% және 66 және одан жоғары топта 75,5%.

Баспалық БАҚ гендерлік теңдік туралы көзқарасқа әсер ететін дереккөз ретінде ең кіші топта – 18,5%, 35-50 жас тобында 19,6%, 51-65 жас аралығындағы топта 16,4% және ең үлкен топта – 13,1%.

⁵⁸ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. Білім деңгейі бойынша: орта мектеп - 527 респ., кәсіптік-техникалық – 1477 респ., аяқталмаған жоғары – 405 респ., жоғары – 1376 респ., жауап беруден бас тарту – 15 респ.

Аға буын отандастардан кіші жастар **теледидардың** тиімділігін 33,5%, ал 35-50 жас аралығындағы топта бұл көрсеткіш 36,3%, 51-65 жас аралығындағы жастар 39,1%, 66 және одан жоғары жастағы адамдар 37,3% құрады.

96-КЕСТЕ. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМДА ГЕНДЕРЛІК ТЕҢДІККЕ ҚАТЫСТЫ КӨЗҚАРАС ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ҚАНДАЙ АҚПАРАТ КӨЗДЕРІ КӨБІРЕК ӘСЕР ЕТЕДІ ДЕП ОЙЛАЙСЫЗ?

Орташа мәні және жас топтары⁵⁹, %

Жауап нұсқалары	Орташа мәні		Жасы			
	Саны	Пайызы*	18-34	35-50	51-65	66+
Интернет-көздер	2973	78,2	79,8	78,8	75,8	75,5
Баспалық БАҚ	1367	36,0	18,5	19,6	16,4	13,1
Радио	908	23,9	6,8	6,1	7,2	7,2
Телевидение	682	17,9	33,5	36,3	39,1	37,3
Кітаптар	666	17,5	4,4	3,8	3,8	4,5
Мектеп, колледж	460	12,1	11,6	11,9	13,4	11,9
Достар мен таныстар	253	6,7	23,8	25,6	21,5	23,6
Университет	188	4,9	6,8	4,2	3,4	3,6
Отбасы, ата-анасы	155	4,1	18,5	17,5	16,9	14,9
Мешіт, шіркеу	48	1,3	1,0	1,8	1,3	0,6
Мұндай сөз білмеймін	76	2,0	1,6	2,6	1,8	1,8
Тәрбие	4	0,1	-	0,1	0,1	0,6
Америка мен Еуропа	1	-	-	-	-	0,3
Мұндай сөздер мен ұғымдар білмеймін	2	0,1	0,1	-	0,1	-
Жауап беруге қиналамын	81	2,1	2,1	1,3	3,1	3,0

*Бұл сома 100%-ға тең емес, өйткені респонденттер бірнеше жауап нұсқаларын атап өтуі мүмкін.

Елді мекен түрі бойынша ауыл тұрғындары мен қала тұрғындарының деректері негізінен ұқсас. Ауыл тұрғындары арасында «достар мен таныстар» (28,1%) нұсқасын таңдаған респонденттер көп екенін атап өтуге болады, ал қала тұрғындары арасында бұл нұсқаны 21,3% респондент ғана таңдады.

97-КЕСТЕ. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМДА ГЕНДЕРЛІК ТЕҢДІККЕ ҚАТЫСТЫ КӨЗҚАРАС ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ҚАНДАЙ АҚПАРАТ КӨЗДЕРІ КӨБІРЕК ӘСЕР ЕТЕДІ ДЕП ОЙЛАЙСЫЗ?

елді мекен түрі бойынша⁶⁰

Жауап нұсқалары	Қала	Ауыл
Интернет-көздер	78,7	77,5
Баспалық БАҚ	17,1	19,3
Радио	6,7	6,7
Телевидение	34,9	37,8
Кітаптар	4,1	4,1
Мектеп, колледж	13,2	10,4
Достар мен таныстар	21,3	28,1
Университет	5,0	4,8
Отбасы, ата-анасы	18,4	16,1
Мешіт, шіркеу	1,6	0,8
Мұндай сөз білмеймін	2,5	1,2
Тәрбие	0,1	0,1
Америка мен Еуропа	-	0,1

⁵⁹ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. Жасы бойынша: 18-34 жас – 1419 респ., 35-50 жас – 1249 респ., 51-65 жас – 797 респ., 66 жасан жоғары – 335 респ.

⁶⁰ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. «Елді мекен» бойынша - қала – 2344 респ., ауыл – 1456 респ.

Аталғанның барлығы	0,1	-
Жауап беруге қиналамын	1,7	2,8

Аймақтар бойынша Интернет негізгі ақпарат көзі ретінде барлық аймақтарда бірінші орында тұр, Қызылорда облысында 56,8%-дан бастап, Жетісу облысында - 62,6% және Солтүстік Қазақстан облысында 92,6%-ға дейін.

Теледидарды 14 аймақтардың респонденттері екінші орынға қойып отыр (Қарағанды, Қостанай, Маңғыстау, Жамбыл, Түркістан, Павлодар, Ақмола облыстарында, Алматы қ., Батыс Қазақстан, Қызылорда, Жетісу, Ақтөбе, Солтүстік Қазақстан және Абай облыстарында), үш аймақта (Шымкент қ., Ұлытау және Шығыс Қазақстан облыстарында) ол үшінші орында тұр.

Сонымен қатар, ақпараттық көздерінің топ-3-не әр түрлі аймақтарда БАҚ басылымдары да кіреді (үш аймақта екінші орында, бес аймақта үшінші орында), достар мен таныстар (екі аймақта екінші орында, алты аймақта үшінші орында), отбасы мен ата-ана (бір аймақта екінші орында, төрт аймақта үшінші орында), мектеп немесе колледж (бір аймақта үшінші орында).

98-КЕСТЕ. «СІЗ ҚАЛАЙ ОЙЛАЙСЫЗ, ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМДА ГЕНДЕРЛІК ТЕНДІККЕ ҚАТЫСТЫ КӨЗҚАРАСТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ҚАНДАЙ АҚПАРАТ КӨЗДЕРІ КӨП ЫҚПАЛ ЕТЕДІ?»

Аймақтар бойынша топ-3 көздері, %

Аймақ	Интернет-көздері	БАҚ басылымдары	Теледидар	Мектеп, колледж	Достар мен таныстар	Отбасы, ата-ана
Астана қ.	86,3	6,8	33,7	26,3	42,6	30,0
Алматы қ.	80,0	16,3	36,3	12,6	29,5	28,9
Шымкент қ.	79,5	45,3	28,9	3,2	13,2	5,8
Абай облысы	79,5	11,6	29,5	5,3	13,2	22,1
Ақмола облысы	79,5	11,6	36,8	6,8	7,4	5,8
Алматы облысы	94,7	4,2	23,2	4,2	62,6	50,0
Ақтөбе облысы	68,9	13,2	31,6	7,4	14,7	6,8
Атырау облысы	76,8	20,5	18,9	5,8	19,5	13,7
Шығыс Қазақстан облысы	73,7	22,6	22,1	3,7	9,5	2,1
Жамбыл облысы	74,2	26,8	43,2	25,3	22,6	41,6
Жетісу облысы	62,6	5,3	32,6	11,6	24,7	10,5
Батыс Қазақстан облысы	75,3	30,0	36,3	12,6	25,8	8,4
Қарағанды облысы	87,4	9,5	63,2	33,2	26,3	19,5
Қостанай облысы	85,3	30,0	59,5	15,8	24,7	16,8
Қызылорда облысы	56,8	23,7	35,8	12,1	17,9	18,9
Маңғыстау облысы	85,3	7,9	53,2	12,1	45,3	13,7
Ұлытау облысы	73,2	15,8	24,2	13,7	23,2	24,7
Павлодар облысы	80,5	15,3	38,4	18,9	27,4	16,8
Солтүстік Қазақстан облысы	92,6	24,2	30,5	3,2	7,9	2,6
Түркістан облысы	72,6	18,4	41,6	8,4	20,0	11,6

Білім деңгейі бойынша интернет барлық топтарда бірінші орында тұр, алайда орта білімі бар респонденттер арасында оны 69,6% таңдады, ал басқа топтарда бұл үлес жоғары, аяқталмаған жоғары топта 78,5%, жоғары білімі бар топта 79,1% және кәсіби-техникалық білімі бар топта 80,7%.

Сонымен қатар, орта білімі бар топта «теледидар» нұсқасын таңдағандардың үлесі айтарлықтай жоғары – 38,7%. Салыстыру үшін, кәсіптік-техникалық білімі бар топта бұл көрсеткіш 36,5%, жоғары білімі бар топта – 36,1%, ал аяқталмаған жоғары білімі бар топта – 30,1%.

99-кесте. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМДА ГЕНДЕРЛІК ТЕҢДІККЕ ҚАТЫСТЫ КӨЗҚАРАС ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ҚАНДАЙ АҚПАРАТ КӨЗДЕРІ КӨБІРЕК ӘСЕР ЕТЕДІ ДЕП ОЙЛАЙСЫЗ?

білім деңгейі бойынша⁶¹

Жауап нұсқалары	Орта мектеп	Кәсіптік-техникалық	Аяқталмаған жоғары	Жоғары, ғылыми дәреже	Жауап беруден бас тарту
Интернет-көздер	69,6	80,7	78,5	79,1	53,3
Баспалық БАҚ	17,3	17,1	21,5	18,1	20,0
Радио	10,2	5,7	8,9	5,6	13,3
Телевидение	38,7	36,5	30,1	36,1	33,3
Кітаптар	4,0	2,8	5,4	5,2	-
Мектеп, колледж	10,4	11,1	14,3	13,2	6,7
Достар мен таныстар	21,1	25,6	24,2	23,0	26,7
Университет	4,7	3,8	8,4	5,3	0,0
Отбасы, ата-анасы	12,9	18,8	15,6	18,6	6,7
Мешіт, шіркеу	1,7	1,1	1,0	1,4	-
Мұндай сөз білмеймін	4,2	2,0	0,5	1,5	13,3
Тәрбие	-	0,2	-	0,1	-
Америка мен Еуропа	-	0,1	-	-	-
Аталғанның барлығы	0,2	-	-	0,1	-
Жауап беруге қиналамын	2,1	1,6	2,0	2,6	20,0

Қорытынды

1) **Қазақстандықтардың гендерлік теңдік және әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту саласындағы негізгі ұғымдар туралы білімі төмен деңгейде.** 33,5%-39,4% респондент «гендер», «гендерлік теңдік», «әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейту», «феминизм» сияқты негізгі ұғымдардың мағынасын түсінеді.

Жоғары білімі бар респонденттер негізгі ұғымдар туралы басқаларға қарағанда жақсы біледі деп күтілуде. Жас адамдар егде жастағы респонденттерге қарағанда гендерлік мәселелерді жақсы түсінеді деп саналады, қала тұрғындары ауылдық жерлермен салыстырғанда бұл мәселелер туралы көбірек естиді. Сауалнамаға қатысқан әйелдер еркектерге қарағанда «феминизм» терминінің мағынасын білетінін көбірек айтты.

2) Қазіргі уақытта **сандық зерттеу нәтижелері бойынша Қазақстандағы әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктері проблемасын қоғамдық қабылдаудағы жағдай екіұшты болып көрінеді.** Респонденттердің көпшілігі әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктері туралы тікелей сұраққа жауап ретінде әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктері жеткілікті немесе шамадан тыс деп есептеді. Алайда ерлер туралы осыған ұқсас сұраққа қатысты жауаптарда сызықтық бөлуде қазақстандық ерлердің құқықтары және мүмкіндіктерімен

⁶¹ Жалпы іріктеме - 3800 респондент. Білім бойынша: толық емес орта мектеп - 95 респ., Толық орта мектеп – 432 респ., кәсіптік-техникалық – 1477 респ., аяқталмаған жоғары – 405 респ., жоғары – 1376 респ., жауап беруден бас тарту – 15 респ.

қамтамасыз етілуіне неғұрлым үлкен сенімділік көрсетті (76,5%/89,7%, айырмашылық 13,2% құрайды).

Ең алдымен, әйелдердің өздері құқықтарына қысым жасалғанын сезінеді. Сауалнамаға қатысқан әйелдердің 26,6% бөлігі өздерінің құқықтары мен мүмкіндіктері аз немесе жеткіліксіз деп санайды.

Әйелдермен салыстырғанда, **ер адамдар гендерлік кемсітушілік ауқымын азайтып көрсетуге бейім.** Респондент ерлер елдегі әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктері тиісті деңгейде екеніне әлдеқайда сенімді. Тек 12,8% ерлер келіспейді. Бұл **ерлердің едәуір бөлігі негізінен әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктері мәселесіне қызығушылық танытпайтындығына** байланысты болуы мүмкін. Жынысына, гендерлік рөлдеріне және әлеуметтік көзқарастарына байланысты ер адамдар көбінесе әйелдерге қатысты проблемаларға тап болмайды. Сондай-ақ, ер адамдар неғұрлым патриархалды деп болжауға болады. Бұл ретте сауалнама кейбір мәселелер бойынша Қазақстанның еркектері мен әйелдері жалпы ынтымақтасатынын айқын көрсетеді.

Алынған нәтижелерге сәйкес, **Қазақстан әйелдерінің отбасында, содан кейін еңбек саласында, қоғамдық өмірде және, ең алдымен, саясатта ең көп құқықтары мен мүмкіндіктері бар.** Алайда, отбасында да әрбір бесінші қазақстандық әйел (20,1%) құқықтары мен мүмкіндіктерінің жетіспеушілігін сезінетінін атап өтеміз.

Сауалнама нәтижесі көрсеткендей, әйелдер гендерлік құқық бұзушылықтармен ерлерге қарағанда әлдеқайда жиі кездеседі – 37,2% сәйкесінше 19,2%.

3) **Жалпы білім беру саласында жағдай салыстырмалы түрде қолайлы болып көрінеді.** Респонденттердің көпшілігі, ерлер де, әйелдер де, жоғары оқу орындарына түсу кезінде гендерлік кедергілер жоқ деп санайды дегенмен, 15,3% респондент бұл тұжырыммен келіспейді.

Сонымен қатар, 38,2% респондент жоғары оқу орындарында қыздарға лайықты емес бірқатар мамандықтар бар деген пікірмен келіседі. Айта кетейік, бұл сеніммен бөлісетін респонденттердің үлесі жынысы бойынша да, этникалық жағынан да аса ерекшеленбейді, ал білім деңгейі бойынша ең жоғары үлес жоғары білімі бар топқа жатады. Сондай-ақ, **STEM саласындағы мамандықтар қыздарға лайық емес** деген пікірмен келіскен 54,3% респондентті қосуға болады. Бұл жағдайда респонденттің жынысы бойынша жауаптардағы айырмашылықтар минималды. Осылайша, қазақстандықтардың едәуір бөлігі **мамандықтарды «әйелдер» және «ерлер» мамандығы деп бөлетін гендерлік стереотип бар екенін**, сол арқылы білім беру және еңбек саласындағы көлденең гендерлік сегрегацияны қолдайтынын және бекітетінін мойындау керек.

4) **Жалпы еңбек саласындағы әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктері туралы пікірлер** жалпы қарама-қайшы көріністі қайталайды: сауалнама сұрақтарына жауап бере отырып, респонденттердің көпшілігі ерлер мен әйелдердің жұмысқа орналасу құқықтары мен мүмкіндіктері, сондай-ақ олардың жалақы деңгейі қолайлы деңгейде деп санайды.

Алайда сонымен бірге, **әрбір төртінші респондент жалдау шарттары бірдей емес деп санайды, әрбір алтыншы – ұқсас жұмысты жүзеге асыру үшін ер адамдар әйелдерден көбірек жалақы алады** деп белгілейді.

79,0% респондент әйелдердің жұмысы мен өз табысы болуы керек деп келіседі, бірақ тек 50,3% бөлігі өз табыстарын өз бетінше басқаруға құқылы деп санайды.

Мұның бәрі респонденттер тікелей немесе жанама түрде жүзеге асыратын еңбек саласындағы кедергілер мен гендерлік жалақы алшақтығының бар екендігін көрсетеді. Осыған байланысты, сауалнамаға қатысқандардың жартысынан көбі (52,1%) мемлекет әйелдердің саяси және/немесе экономикалық салаға қатысуын арттыру және олардың еңбек жағдайларын жақсарту бойынша шаралар қабылдауы керек деп санайды.

Назар аударатын маңызды мәселелердің бірі – 62,2% респонденттің (әйелдер арасында 64,9%) жұмыстағы жыныстық қудалау бар екенін айтуы.

5) **Жақын қарым-қатынас** туралы сұрақтар гендерлік зорлық-зомбылық деп сипаттауға болатын кейбір мінез-құлық мысалдарында ерлер мен әйелдерге қатысты айтарлықтай айырмашылықты анықтады. Мысалы, 26,1% ерлер серіктерінің сыртқы келбеті мен киіну тәсілін бақылауға толық құқығы бар деген пікірмен келісті. Дәл осылай санайтын әйелдердің үлесі екі есе аз – 13,4%.

Сауалнама нәтижелері респонденттердің едәуір бөлігі 59, 75-78-кестелерде келтірілген сұрақтарды бақылаушы мінез-құлық, экономикалық, психологиялық, эмоционалдық және жыныстық зорлық-зомбылықтың мысалдары ретінде қарастырмайтындығын көрсетеді. Сонымен бірге, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде тәндік зорлық-зомбылық, жыныстық қатынасқа мәжбүрлеу, қорлау және қорқыту сияқты әрекеттер туралы сөз болғанда, ерлер мен әйелдер мұндай әрекеттерді айыптауда ынтымақтасады.

Бұл ретте респонденттердің белгілі бір үлесі мұндай әрекеттерді кем дегенде айыптамайды, тіпті мақұлдамайды деуге болады. 4,1% ерлер және 4,1% әйелдер ер адамның әйелге қатысты тәндік зорлық-зомбылыққа толық құқығы бар деген пікірмен келісті. Егер мұнда «жағдайға байланысты» нұсқасын таңдаған тағы 16,5% ерлер және 11,6% әйелдерді қосатын болсақ, бұл автоматты түрде осындай жағдайларға жол беруді, содан кейін үлгіні ел халқына жобалауды білдіреді, онда біз Қазақстандағы **әрбір бесінші ер адамның (20,6%) және әрбір алтыншы әйелдің (15,7%) рұқсат ететінін және ескертулермен болса да, әйелдерге қатысты жыныстық серіктес тарапынан зорлық-зомбылықты қолдану ақталады.** Ұқсас жағдай және жыныстық қатынасқа мәжбүрлеу: 4,1% респондент ер адамның мұндай мәжбүрлеуге толық құқығы бар деп санайды, тағы 12,6% «жағдайға байланысты» нұсқасын таңдады. Сауалнамаға қатысқандардың тағы 4,0% үлесі жақын серіктестің әйелдерге қатысты қоқан-лоққы, қорлау және қорқыту қолдану мүмкіндігіне жол берді. Нәтижесінде **сауалнамаға қатысқан қазақстандықтардың 16,6% бөлігі әйелдерге қатысты жыныстық серіктес тарапынан психологиялық және эмоционалдық зорлық-зомбылықты қолдануға жол береді.**

Зорлық-зомбылықтың осы түрлеріне жол беру мен респонденттердің білім деңгейі арасындағы байланыс байқалады. Аяқталған жоғары немесе кәсіптік-техникалық білімі бар респонденттер, әдетте, ерлердің мұндай әрекеттерге «құқығын» аз дәрежеде қолдайды, ал аяқталмаған жоғары білімі бар респонденттер және орта білімі бар респонденттердің одан да көп үлесі серіктестердің әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықты жүзеге асыру мүмкіндігіне жиі жол береді.

Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін қылмыстық жазаны енгізу мәселесі әртүрлі топтар арасында, ең алдымен ерлер мен әйелдер арасында айтарлықтай қайшылықтарды анықтайды. Қылмыстық жазаны енгізу маңызды және шұғыл екенін білдіретін нұсқаны 55,7% ерлер және 71,3% әйелдер таңдады.

Бұл ретте «бәрін дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарға сәйкес ойластыру керек» деп есептейтін 22,3% ерлер және 15,1% әйелдер шын мәнінде отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықты жасырын ақтау жолын таңдады, өйткені Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексінің анықтамасы бойынша ешқандай әлеуетті тұжырымдары зорлық-зомбылыққа байланысты дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды және қандай әдет-ғұрыптарды ескере отырып, жазаны жеңілдете алмайды.

Қазақстандағы патриархалдық көзқарастардың айтарлықтай күшті екендігі респонденттердің отбасын басқаруға қатысты сұраққа жауаптары суреттейді. 76,9% ерлер және 54,3% әйелдердің айтуынша, отбасын ер адам басқаруы керек. Әйелдердің үстемдігін болжайтын нұсқаны 2,3% ерлер және 6,3% әйелдер таңдады. «Екі жынысты» таңдаған әйел респонденттердің үлесі 37,7% құрады, бұл ерлердің ұқсас үлесінен екі есе көп.

Әйелдердің жыныстық және репродуктивті құқықтары, атап айтқанда репродуктивті таңдау еркіндігі құқығы тақырыптары респонденттердің пікірлерінде айтарлықтай қайшылықтарды анықтады. Сауалнамаға қатысқан қазақстандықтардың көпшілігі (53,4%) әйелдің қанша баласы болуы керектігі туралы шешімді қабылдауға қатысты сұраққа «екі серіктес те бірге шешім қабылдауы керек» деп жауап берді. Осылайша, 10,4% респондент «күйеуі талқылаусыз шешім қабылдайды» нұсқасын таңдады, ал тағы 10,6% – «әйел және оның серіктесі/күйеуі бірге талқылауы керек, бірақ шешімді күйеуі/серіктесі қабылдауы керек» деген нұсқаны таңдады. Жалпы алғанда, бұл жауаптар 21,0% құрайды, бұл сауалнамаға қатысқан **әрбір бесінші ер адам әйелдердің репродуктивті таңдауына қатысты шешімді өздері емес, серіктестері қабылдауы керек деп санайды.** Әйел шешуі керек деп санайтын ерлер үлесі біршама аз, бірақ салыстырмалы – «әйел өзі шешім қабылдайды, талқылаусыз» және «әйел және оның серіктесі/күйеуі бірге талқылауы керек, бірақ әйел шешуі керек» нұсқалары ерлер арасында 19,8% құрайды.

б) **Әйелді балалар мен тұрмыстық өмірге жауапты «ошақтың ұйытқысы» ретінде көзқарас қазақстандық қоғамда әлі де күшті.** Әйелге бекітілген әлеуметтік рөл, кейбір ерекшеліктерді қоспағанда, оның жеке саладан шығуын қарастырмайды. «Сыртқы байланыстар», үйден тыс іс-шаралар, өкілдік функциялар, дәстүрлі қоғамдағы әлеуметтік көшбасшылық, әдетте, ер адамға жүктеледі.

Бұл факт респонденттердің әртүрлі салалардағы әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктері туралы сұрақтарына берген жауаптарымен жақсы суреттелген. Екі жыныстағы респонденттердің пікірінше, саясаттағы және қоғамдық өмірдегі әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктері ең аз, ал отбасында ең көп.

Сауалнамаға қатысқан әйелдердің жартысынан көбі (53,6%) және сауалнамаға қатысқан ерлердің үштен екісі (67,9%) «әйелдің басты міндеті – отбасының жайлылығын құру, балаларының тәрбиесі, дамуы және денсаулығы, ол жұмыс істемеуі керек» деген пікірмен келіседі.

Ер адамдар қоғамдағы гендерлік стереотиптерді жиі бөліседі. Дегенмен, олар әйелдер арасында да жиі кездеседі. «Әйелдің басты міндеті» туралы тезистен басқа, сауалнамаға қатысқан әйелдердің едәуір бөлігі ер адам өз отбасын толық қамтамасыз етуі керек (73,8%), STEM саласында білім қыздарға лайық емес (53,5%), қыздарға бала кезінен кесте тігуге және тамақ дайындауға, ал ұлдарға жұмыс істеуге үйрету керек (51,6%), ер адам әйелге қарағанда бизнес жетекшісі, мемлекеттік қызметкер, саяси көшбасшы рөліне жақсырақ сәйкес

келеді (46,6%), қыздарды ерте жастан бастап тамақ дайындауға, кіші балаларға қарауға үйрету керек, олар ана болуға және үй шаруасындағы әйелдің міндеттеріне дайындалуы керек, ұлдарға бұл керек емес (49,0%), ал ұлдарға ер адамның көпшілік алдында сезімін көрсетпеуі керек (41,6%) деп санайды.

Алайда, осы кең таралған гендерлік стереотиптерден басқа, ерлер мен әйелдердің жауаптарында тағы бір күшті құндылық векторы бар. Мысалы, респонденттердің көпшілігі әйелдің жұмысы мен табысы болуы керек дегенмен келісті (79,0%). Респонденттерде келіспеушіліктің едәуір деңгейі, мысалы, «басшы әйел өз ісінің маманы болса да, ұжымда құрметке ие емес», «әйелдер «үйдегіні түзге айтпауы керек» және зорлық-зомбылық жағдайында күйеуіне құқық қорғау органдарына (арыз) жүгінбеуі керек», «әйелді алып қашып, үй болғаннан ешкім зардап шеккен жоқ» деген сияқты мәлімдемелермен келіседі.

Стереотиптер туралы сұрақтарға жауаптар, біздің ойымызша, **салыстырмалы түрде жақында (XX ғасырдың екінші жартысына дейін) үстемдік еткен дәстүрлі қоғамның тарихи қалыптасқан схемалары қазіргі уақытта айтарлықтай өзгеру кезеңін бастан кешіріп жатқанын көрсетеді.** Осы тарихи схемалар аясында әйелдер мен ерлер әлеуметтік шартты, қатаң анықталған рөлдерді орындады, олар әдетте қиылыспады және оларға өмірді қолдау процесінде өз функцияларын орындауға мүмкіндік берді. XX ғасырдың жүйелі әлеуметтік инновациялары, мысалы, урбанизация деңгейінің жоғарылауы, кәсіптік білімнің қолжетімділігі, мемлекеттің ерлер мен әйелдердің құқықтарын теңестіру бойынша жалпы бағыты жағдайды өзгертуге мүмкіндік берді, бірақ теңестіру процесі әлі аяқталған жоқ.

Қазақстандық қоғамдағы ерлер мен әйелдердің әлеуметтік қолайлы рөлдері мен мінез-құлқы туралы гендерлік стереотиптер қазіргі уақытта бұлыңғыр және бұрыңғыдай нақты анықталмаған, бірақ олар әлі де өзекті.

Бұл ретте, көптеген қазақстандық әйелдерге, өздеріне берілген шектеулі функциялар шеңбері тарлық етеді, олар мұны ашық көрсетеді.

7) Қазақстанның еркектері көбінесе әйелдерді қоғамдық немесе саяси өмірдің белсенді қатысушылары ретінде қабылдауға дайын емес. «Әйеліңіздің саяси және қоғамдық белсенді болатынына дайынсыз ба?» деген сұраққа ерлердің жартысынан сәл аз бөлігі (48,6%) дайын екендерін айтты, ал 38,9% респондент «жоқ» деген жауапты таңдады. Бұл ретте 52,0% ерлердің пікірінше, Қазақстанда әйелдер президент және премьер-министр бола алмайды.

8) Сауалнама нәтижелері бойынша **қала тұрғындарының ауыл тұрғындарымен салыстырғанда гендерлік теңдікті аз қолдайтындығы парадоксалды** деуге болады. Шамасы, мұны қалалардағы халық, урбанизацияның қазіргі қарқынын ескере отырып, ауылдан сапалы түрде ерекшеленбейтінімен түсіндіруге болады, бірақ сонымен бірге өмір сүру қарқыны мен құнын, сондай-ақ бәсекелестікті, соның ішінде әйелдер мен ерлер арасындағы көптеген факторларға байланысты ыңғайсыздықты сезінеді. Ауылдық жерлерде өмір реттелген, тыныш және гендерлік теңдікке байланысты күн тәртібі аса өткір емес, сол себепті осы тұрғыда реакцияны тудырады.

9) Қазақстандықтардың пікірінше, гендерлік теңдікке қатысты көзқарасты қалыптастыруға интернет көздері мен теледидар әсер етеді. Әсер ету дәрежесі бойынша үшінші орында достар мен таныстар. Бұл ретте интернет сөзсіз көшбасшы болып табылады.

10) **Әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту процесінің негізгі ұғымдарын, мәні мен мақсаттарын халыққа жеткізуге бағытталған**

ауқымды түсіндіру жұмыстарын жүргізу қажет болып көрінеді. Бұл ретте респонденттердің едәуір бөлігінің көңіл-күйін ескере отырып, мұндай қызмет тұрақты негізде және қолжетімді, жұмсақ түрде жүзеге асырылуы тиіс. Сонымен қатар, **мұндай жұмыс ұзақ мерзімді, стратегиялық сипатта болуы керек** және балалармен жұмыс істеуге бағытталуы керек, бұл мемлекеттің осы процеске белсенді қатысуын талап етеді.

42,3% респондент «гендерлік теңдік» – бұл «батыс» енгізген ұғым және қазақтың әдет-ғұрыптары мен дәстүрлеріне сәйкес келмейді деп санайтынын ескерсек, қоғамға гендерлік теңдік тек қазақтың әдет-ғұрыптары мен дәстүрлеріне ғана емес, **ол кез келген дәстүрлі әдет-ғұрыптар мен дәстүрлерге сәйкес келмейтіні анық.** Тарихи тұрғыдан алғанда, әйелдердің құқықтарын теңестіру қоғам мен экономикадағы өзгерістерге жауап болып табылады. Қоғамға өмірдің өзгеріп қана қоймай, оның өзгергенін, жұмыс істейтін әйел, көшбасшылық лауазымдағы әйел, саясаттағы әйел «қауіп төндіретін болашақ» емес, қазіргі шындық екенін және гендерлік теңдік қазіргі заманның сын-тегеуріндеріне өзекті жауап екенін жеткізу қажет.

2-ТАРАУ. САРАПТАМАЛЫҚ СҰХБАТТАР НӘТИЖЕЛЕРІ

2.1 Ағымдағы жағдайды бағалау

Қазақстандағы гендерлік теңдік саласындағы ағымдағы жағдайды бағалауда көптеген сарапшылар елдегі **гендерлік теңдіктің біртекті еместігін** айтты. Сарапшылар осы саладағы белгілі бір жетістіктерге назар аударады, олар сонымен бірге бірқатар мәселелермен үйлеседі.

«Қазақстанда қандай да бір монолитті гендерлік теңдік немесе монолитті гендерлік теңсіздік бар деп айтуға болмайды. Бұл өте көп контексті бар үлкен ел және олардың әрқайсысының оған әсер ететін көптеген аспектілері бар. Егер біз елді жалпы қабылдайтын болсақ, бізде заңнама бар, бізде гендерлік теңдік туралы заң бар, яғни ол әйелдер мен ерлер құқықтарының теңдігі туралы деп аталады, онда Қазақстанның барлық тұрғындары мен азаматтары тең және әртүрлі аспектілері, оның ішінде жынысы бойынша кемсітуге болмайды»⁶² (Сарапшы, әйел, К.)

«Әртүрлі қажеттіліктері бар, әртүрлі артықшылықтары бар және әртүрлі әлеуметтік деңгейлері бар әртүрлі әйелдер бар. Яғни, біреуде бәрі жақсы болуы мүмкін, олар гендерлік теңсіздікті мүлдем сезбеуі мүмкін. Бірақ сонымен бірге гендерлік теңсіздікке өте осал әйелдер де бар». (Сарапшы, әйел, Д.)

«Негізгі бағыттар бойынша, менің ойымша, бүгінгі таңда негізгі құқықтар сақталады, бірақ көптеген салаларда біз ерлердің басымдығын көреміз. Бұл әйелдерді шешім қабылдау деңгейінде ілгерілетуге және олардың мүдделерін тұрмыстық деңгейде қорғауға қатысты, оларды тұрмыстық зорлық-зомбылықтан, жыныстық зорлық-зомбылықтан қорғау керек». (Сарапшы, әйел, Г.)

Дегенмен, сарапшылардың көпшілігі әйелдің мәртебесін, оның әлеуметтік рөлін, атқаратын функцияларына қоғамдық көзқараспен байланысты бірқатар мәселелерді айтуға бейім.

Атап айтқанда, еңбек саласындағы сарапшылар **әйелдерді жұмысқа қабылдау кезінде кемсітуді, еңбекақыдағы гендерлік алшақтықты, білім беру мен еңбек саласындағы гендерлік сегрегацияны, әйелдердің тәуелділігін** атап өтті.

«Менің ойымша, еңбек құқықтары саласындағы абсолютті теңсіздік бар, өйткені көптеген жұмыс берушілер әйелдерді жұмысқа алғысы келмейді, өйткені оларда әрқашан бірінші сұрақ туындайды: «Сіз жақын арада жүктілікті жоспарлайсыз ба?». (Сарапшы, еркек, В.)

«Сондай-ақ, Қазақстанда еңбекақы төлеуде гендерлік алшақтық бар екенін білеміз. Ол 20%-дан асады. Мен статистиканы қарадым, бірақ әр жылдары ол әртүрлі. Бұл шамамен 20-дан 30%. Яғни, бірдей позициялардағы бірдей жұмыс үшін әйелдер ерлерге қарағанда аз жалақы алады». (Сарапшы, әйел, К.)

⁶²Ерлер мен әйелдердің тең құқықтары мен тең мүмкіндіктерінің мемлекеттік кепілдіктері туралы". Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 8 желтоқсандағы № 223-IV Заңы

«Бұл да еңбек ақысын төлеу айырмашылығы Бізде әлі де бар. Әртүрлі салаларда әлі де бар, өйткені әлеуметтік салаларда көбірек әйелдер жұмыс істейді. Міне, осы әлеуметтік салалар, олар ең аз төленеді. Денсаулық сақтау саласында негізінен әйелдер жұмыс істейді». (Сарапшы, әйел, Ж.)

«Арақатынас өзгермейді... ол әр жылдары жай өседі, арақатынас артады, бірақ ешқандай жолмен азаймайды. Орташа алғанда, **ерлер мен әйелдердің жалақысының алшақтығы 33%**. Бұл негізгі макро көрсеткіш». (Сарапшы, әйел, М.)

«Бізде, мысалы, **әйелдердің мамандықтары бар, ерлердің мамандықтары бар, бізде тек белгілі бір мамандықтар әйелдерге жарамды** деген стереотиптер бар, мысалы, мұғалім, үлкен табыс әкелмейтін және қандай да бір мансаптық өсуге әкелмейтін кейбір мамандықтар, өйткені әйел үйде отыруы және отбасымен айналысуы керек, мысалы, ер адамдар бұл ретте таңдау еркіндігіне ие». (Сарапшы, әйел, Д.)

Сонымен қоса жоғарыдан қабылданатын бастамалар мен заңдар көбінесе өңірлерде, төменгі деңгейде жұмыс істемейтіні атап өтіледі.

«Бізде әйелдер білім ала алады, мамандықты еркін таңдай алады деп айтуға болады. Яғни, біздің мемлекетіміз зайырлы және әйелдер, мысалы, кім болғысы келетінін таңдауға құқылы. Бірақ **аймақтық, жергілікті деңгейде бұл әрдайым бола бермейді**». (Сарапшы, әйел, Д.)

Сарапшылар халықтың ең осал топтарын бөлек анықтайды. Атап айтқанда, бұл көп балалы аналар, жалғызбасты аналар, қандастар.

«Бұл декреттегі әйелдерді, көп балалы аналарды және жалғызбасты аналарды әлеуметтік қорғау. Мысалы, **декреттегі әйелдерге төленетін төлемдер өте аз**». (Сарапшы, әйел, Ж.)

«Тілдік тосқауыл, оларға қазақ тілінде қызмет көрсетілмейді. Олар естігісі келмейді. Бұл **әйелдер, қандастар, медициналық қызметтерге қол жеткізе алмайды, олар тілдік кедергіге байланысты, біліктілігіне байланысты, Қазақстанда жарамайтын дипломдарға байланысты жұмыс істемейді**». (Сарапшы, әйел, М.)

2.2 Қазақстандық қоғамдағы гендерлік рөлдер мен стереотиптер

Ерлер мен әйелдердің теңсіздігінің себептері ретінде сарапшылар көбінесе елде тарихи қалыптасқан патриархалдық **гендерлік қатынастар мен стереотиптер жүйесін атайды, олардың шеңберінде әйелдерге ең алдымен «ошақтың сақтаушысы» рөлі беріледі, оның негізгі функциясы – балалы болу және отбасын қолдау.**

«Әйел мәжбүр, **ол бала тууға міндетті**, көпшіліктің пікірінше, оны ата-анасы немесе күйеуінің ата-анасы мәжбүрлейді, өйткені ол оларға мұрагер әкелуге міндетті». (Сарапшы, еркек, В.)

«Әйелдер мен ерлер тарапынан **әйел отбасында, ас үйде, дамуда қандай да бір орын алуы керек** деген белгілі бір көзқарастар бар. Біздің қоғамда

гендерлік теңсіздікті құруға әсер ететін гендерлік стереотиптер бар». (Сарапшы, әйел, Г.)

«Әрине, бұл терең идеялар. Кейбір аспектілерді шартты түрде ерлер мен әйелдер деп бөлу туралы делік. Яғни, бұл көзқарастар, гендерлік стереотиптер ер адамдарға асыраушы болуды, ал әйелдерге үйге, отбасына, жақындарына күтім жасауға, ақысыз үй жұмысына көбірек көңіл бөлуді бұйырады. **Қазақстандағы әйелдер күніне төрт сағаттай жалақысы төленбейтін үй еңбегі мен күтім жасау еңбегіне жұмсайды** деген статистика бар. Ал ер адамдарда бұл көрсеткіш шамамен бір сағатты құрайды». (Сарапшы, әйел, К.)

Тиісінше, отбасына, үй жұмыстарына көбірек жеке уақыт бөлуге мәжбүр болған әйелдер көбінесе мансап тұрғысынан ер адамдармен бәсекелесе алмайды. Бұл **әйелдердің отбасына және/немесе серіктесіне экономикалық және психологиялық тәуелділігіне, олардың дербес шешім қабылдай алмауына** әкеледі. Сонымен қатар, әйелдерге қоғамдық күтулер жүктемесі көп артылады.

«Гендерлік теңдігі бар әйелдердің жеке мәселелерінің көпшілігі **әйелдердің дербес болмауынан** туындайды. Яғни, егер біз жеке мәселелер туралы айтатын болсақ, мәселе қандай тәртіпте болса да, бұл көбінесе **әйелдің шешім қабылдауға құқығы жоқ** екендігіне байланысты». (Сарапшы, әйел, Д.)

«Мұндай қорқынышты тенденция олардың **әлеуметтік тәуелді, серіктесіне қаржылық тәуелді екендігі туралы. Сондықтан бұл теңсіздік қайтадан пайда болады, оларда тіпті қозғалу еркіндігі жоқ**». (Сарапшы, еркек, В.)

«Көбінесе Қазақстанның классикалық консервативті отбасында біз балаларды және ЕО-ың басқа да міндеттемелерін бір уақытта байқаймыз, **ер адам онымен байланысты емес және бірінші кезекте өзін-өзі қорғаудың экономикалық мүмкіндіктері көбірек**». (Сарапшы, еркек, К.)

Мінез-құлық стереотиптері, стандартты гендерлік мақұлданған рөлдер отбасында, бала кезінен бастап **әлеуметтену шеңберінде қаланады**, содан кейін балабақшада және мектепте бекітіледі, бұл теңсіздіктің өздігінен туындауына әкеледі.

«**Қыз белгілі бір жағдайларда тәрбиеленеді, онда ол өзінің дағдыларына, біліміне, әлеуметтік жағдайына, қыз екендігіне, бірдеңе жасауы керек, тамақ дайындай білуі керек, ер адамдармен қарым-қатынас жасай білуі керек, оларға бейімделе білуі керек. Әйел әдемі, нәзік, кішіпейіл болуы керек деген бірқатар дәстүрлі идеялар бар...**». (Сарапшы, еркек, К.)

«Отбасында, мысалы, егер қыз туылса, бұл кейбір нормалар... **Қыз бала тыныш, жайбарақат, бәріне мойынсұнып, ер адамдарға бағынуы керек. Мектепте де солай. Мектепте стереотипті түрде қыздар математикадан немесе басқа да нақты ғылымдардан жақсы бола алмайды, өйткені бізге бұл әйелдік емес деп айтылады. Немесе тағы да еңбек сабағында оларға ер адамдарға қызмет ету, тамақ дайындау және тағы басқалар үйретіледі**». (Сарапшы, әйел, Ж.)

«Әрине, егер жалпы бір нәрсені бөліп көрсету керек болса, онда әйелдер міндетті түрде ана болуы керек, олардың барлығы гетеросексуалды, олар отбасын құрғысы келеді деп болжанады». (Сарапшы, әйел, К.)

*«Біз білім беру жүйесінде гендерлік стереотиптердің болуына талдау жасадық. Оқу құралдарын талдап, орта оқу орындарындағы тәрбие жұмыстарының жоспарларын талдады. Біз оқулық материалдарын берудегі айырмашылықты көрдік. Ерлер туралы, ұлдар туралы көбірек материалдар немесе көбірек мысалдар келтірілген. **Тәрбие жүйесінде гендерлік қатынастар бар**, қандай да бір жолмен: ұлдар жыламайды, қыз нәзік болуы керек, қыздарға мұны істеудің қажеті жоқ, ұл балаға мұны істеуге болмайды». (Сарапшы, әйел, Г.)*

Сонымен қатар, көптеген сарапшылар гендерлік теңдікті қамтамасыз ету үшін ер адамдар әйелдермен тең дәрежеде үй шаруасына қатысуы керек деп санайды.

*«Егер біз гендерлік теңдік, құқықтар саласындағы теңдік үшін «теңдік» сөзін қолданатын болсақ, онда менің ойымша, **үйде отбасының барлық істері екіге бөлінуі керек**». (Сарапшы, еркек, В.)*

*«Ер адам жасай алмайтын жалғыз нәрсе – бала емізу. Баланы тыныштандырыңыз, онымен ойнаңыз, ұйықтаңыз. Негізінде, **мұның бәрін ер адам жасай алады, бірақ қандай да бір себептермен бізде ер адамдар мұны жасамайды**. Олар баламен өсіп келе жатқанда ғана белсенді уақыт өткізе бастайды. Менің ойымша, бұл мүлдем дұрыс емес». (Сарапшы, әйел, Ж.)*

*«Бізде **отбасында және қоғамда ер адамның үстемдігі тек қалыпты емес, қалаулы нәрсе ретінде қабылданады**». (Сарапшы, әйел, Д.)*

Қазақстандағы қазіргі жағдайды КСРО-дағы әйелдердің жағдайымен салыстыра отырып, сарапшылар Қазақстан тәуелсіздігінің онжылдықтарында гендерлік құқықтарды теңестіру саласында белгілі бір ілгерілеушіліктер де, кейбір алаңдатарлық белгілер де бар екенін атап өтті.

*«Мүмкін **кеңестік уақыт әйелдер үшін баламасыз болған шығар**. Міне, осындай жұмысшы-ана мен үй иесі. **Қазір әйелдер үшін көбірек мүмкіндіктер бар**. Ол көп балалы ана бола алады және сонымен бірге діншіл бола алады, мысалы, ресми түрде жұмыс істемейді, бірақ Instagram-да, шартты түрде, табысты бизнес жүргізеді. Өзін әртүрлі салаларда жүзеге асыра алады. Немесе бір жерде тоғыздан сегізге дейін жұмыс жасаңыз, содан кейін үйде жұмыс жасаңыз немесе осы міндеттерді бөліп алыңыз». (Сарапшы, әйел, К.)*

2.3 Гендерлік рөлдердің даму тенденциялары

Қазақстанда гендерлік теңдікті дамыту перспективалары туралы айта отырып, сарапшылар осы саладағы белгілі бір мүмкіндіктерді келтірді, алайда бұл процеске теріс әсер етуі мүмкін бірқатар факторлар бар. Бұл, атап айтқанда, көптеген сарапшылар айтып өткен дін факторы, ең алдымен, **Қазақстанда исламның жаңа ағымдарының таралуы**.

«Біз үлкен қадамдар жасадық, құқық қорғаушылар, әйелдер, осындай жеккөрушілік тудырған ұйымдар, олар осы құқық қорғау қызметінің амбразурасына айналды, **олар үлкен серпіліс жасады**. Тағы да, бұл біртүрлі, егер мен қателеспесем, ол «исламның араб ағымы» деп аталады, бұл олардың барлық жетістіктерін **кері қайтарған сияқты**».

«Мен бұл үрдісті Қазақстанда **қандай да бір дінге бет бұрған үрдістер мен сәнге байланысты кері қайту болатын сияқты деп санаймын**. Бұл кері бұрылады, өйткені мен көрген ағымдар әйелдің орнын қайта қарастырады... **олар оны қайтадан қазанның қасына қояды**, қайтадан бала тууға, бала тууды мәжбүрлейді, **ер адамға бағындырады, ал әйелдің үні жоқ, олардың шынымен не қалайтыны анық емес**». (Сарапшы, еркек, В.)

«Көзқарастар өзгереді, егер бұрын бізде діннің, діни көзқарастардың әсері болмаса, бүгінде олар отбасылық тәрбиеде, жалпы қоғамдық жағдайда болады. Біз **бірінші кезекте зайырлы көзқарастар емес, ерлер мен әйелдердің отбасындағы, қоғамдағы рөлі туралы діни көзқарастар үстемдік ете бастағанын көреміз**». (Сарапшы, әйел, Г.)

«Әйелдер бетін жабуға, әртүрлі ұзындықтағы белдемше (юбка) киюге, әртүрлі тереңдіктегі мойын сызығын киюге және т.б. құқылы. Бірақ мен қазір қарап отырмын мұның бәрі қандай да бір экстремалды формаларға ие болады және бұл мені қазірдің өзінде мазалап тұр. Сондықтан **гендерлік теңдік туралы айту қиын, өйткені бұл әрқашан діни күн тәртібіне қайшы келеді**». (Сарапшы, әйел, М.)

Тағы бір ықтимал теріс фактор – бұл бәсекелестік жағдайында әйелдердің қазіргі экономикалық жүйеде дамуына мүмкіндік бермейтін елдегі мүмкін экономикалық проблемалар.

«Мұндай тәуекел бар – бұл біздің ресурстарымыз таусылады. Әлі де көптеген жұмыс орындары құрылмайды, **әйелдер әлі де қоғамдық өндіріске әлсіз қатысады, әрине, негізінен әлеуметтік салаға итермелейді, мұнда әдетте жалақы төмен**». (Сарапшы, әйел, М.)

Сондай-ақ, теріс фактор ретінде гендерлік теңдік туралы қоғамдық пікірге әсер етуі мүмкін жалпы оңшыл тенденциялар болуы мүмкін.

«**Реакциялық бұрылысты, әлемнің көптеген мемлекеттерінде, тек Қазақстанда ғана емес, жалпы барлық жерде, ең жоғары деңгейдегі, үкіметтер деңгейінде, қоғам қайраткерлері деңгейінде өте күшті антигендерлік риторика жүріп жатқан кезде оң жақ бұрылысты көріп отырмын, саясаткерлер, қоғамдық ұйымдар, бұқаралық көңіл-күйге қатты әсер ететін құрылымдар деңгейінде**». (Сарапшы, әйел, К.)

Жастардың гендерлік мәселелерге деген көзқарасы туралы айтатын болсақ, көптеген сарапшылар белгілі бір оптимизм деңгейін көрсетеді. **Қазіргі жастар, әйелдер мен ерлер тең құқықтары мен жалпы адам құқықтары идеяларын қабылдауға әлде қайда дайын**.

«**Мен олардың тенденцияларын, гендерлік теңдікке және негізінен адам құқықтарына деген көзқарасын жақсы көремін, өйткені мен жүргізетін тренингтерде және мен қатысатын пікірталастарда көптеген оқушылар мен**

студенттер қатысады, мен **олардың өз құқықтарын қорғап жүргендерінен** нағыз эстетикалық ләззат аламын, олар қазірдің өзінде өздері механизмді қандай да бір жолмен реттеді, қыздар кейбір процестерді басқара бастайды, ал ұлдар қыздардың процесті басқарғанын ұнатады». (Сарапшы, еркек, В.)

«Қазіргі мектеп оқушылары мен студенттердің **позициясы белсендірек**, олар бұл туралы бір жерден айтады, **олар феминист деп аталудан қорықпайды**». (Сарапшы, әйел, Ж.)

«Мен **гендерлік тақырыпқа, феминизм мәселелеріне үлкен қызығушылық байқап жүрмін**. Мен көптеген жас әйелдердің **оларды бөлісетінін, өте жақсы білетінін, үйренетінін, іс жүзінде қолданатынын, дауласатынын, қорытынды жасайтынын**, оны біздің контекстімізге қолданатынын көремін. Олар мұны әдеттегідей қабылдамайды, мұның бәрі өз тәжірибесінің объективінен, біздің контексттерімізден өтіп, өздері көргендей пайдаланады». (Сарапшы, әйел, К.)

«Менің ойымша, **жастардың бұл мәселеге деген көзқарасы оңайырақ**. Кем дегенде, мен айналамдағы жастарды көремін, мен көп бұрмалануды көрмеймін». (Сарапшы, әйел, Г.)

Басқа сарапшылар жастарды бағалауда мұқият. Осылайша, жастардың гендерлік мәселелерге қатынасы жасына емес, отбасылық дәстүрлерге, тұратын аймағына, әлеуметтік желілер мен БАҚ белгілі бір оқиғаны жариялау ерекшеліктеріне байланысты болуы атап өтілді. Әдетте, жастар гендерлік теңдік мәселелерге қатысты ашық көзқараста болатын қалалар ретінде Астана мен Алматы қалаларын мысалға келтіреді.

«**Жастар туралы, олардың тұратын жеріне байланысты, егер біз Алматы, Астана туралы айтатын болсақ... бұл үлкен қалалар, онда әйелдер құқығын теңестірудің тұрақты тенденциясы бар деп айта аламыз**». (Сарапшы, еркек, К.)

«Дәстүрлі ата-аналардың балалары да дәстүрлі болуы мүмкін. Ал либералды ата-аналардың балалары либералды болады. Яғни, тағы да, **бұл жасына емес, жергілікті аймаққа және т.б. байланысты**». (Сарапшы, әйел, Д.)

Кейбір сарапшылар қазақстандықтардың аға буынына аса сын көзбен қарайды, оларды жастармен салыстырғанда гендерлік стереотиптерге көбірек бейім деп есептейді.

«**Олардың 90% бөлігі шынымен де, олар бір нәрсеге үйреніп, өзгерген жоқ. Өздері үшін, өздерінің саяси негіздерінде, олар кейде 30-40 жас аралығындағы деңгейде қалды, өйткені біреу әйел болып туылғандықтан біреуге қарыз болды**». (Сарапшы, еркек, В.)

Сарапшылардың көпшілігі гендерлік теңдік туралы қоғамдық пікір қалыптастыру процесінде БАҚ пен әлеуметтік желілердің маңыздылығын атап өтеді. Сонымен қатар, басылымның ерекшеліктеріне немесе автордың пікіріне байланысты БАҚ пен әлеуметтік желілер аудиторияның көзқарасына көп бағытты әсер етуі мүмкін. Сондай-ақ, көбінесе белгілі бір аудитория өкілдерінің өз

идеяларынан өзгеше пікір білуге мүмкіндігі жоқ, өйткені арналар мен жарияланымдарды таңдау олардың қалауына байланысты жүзеге асырылады.

Сарапшылар дәстүрлі БАҚ-ты аға буын пайдаланады деп санайды. Әлеуметтік желілерді жас ерекшеліктеріне қарай бөлуге болады. Сонымен, Facebook әлеуметтік желісінде жастар жоқ екендігі айтылды.

«Олар үлкен әсер етеді, өйткені егде жастағы ұрпақ үшін 60+ делік, бұқаралық ақпарат құралдары, баспа басылымдары, олар оларға көбірек сенеді, немесе бұл теледидар, жаңалықтар арналары, олар тек бір дереккөзді алады, ақпаратқа ие және сол жерде айтылғандардың бәрін олар қабылдайды. Ал егер елу жасқа толмағандар туралы айтатын болсақ, олар қазір Instagram пайдаланады. Тағы да, олардың не үшін тіркелгені өте маңызды. Әртүрлі әсер етушілер өздерінің кейбір мақсаттарын көздейді». (Сарапшы, еркек, В.)

«Facebook жалпы қоғамда онша әсер етпейді, өйткені халықтың аз пайызы сол жерде ұсынылған. Жақында Facebook-те негізінен жастар жоқ екендігі туралы оқи бастадым». (Сарапшы, әйел, М.)

«Мен бұқаралық ақпарат құралдарының көпшілігі, әсіресе тәуелсіз, жеткілікті либералды немесе қолдаушы, феминистік ұйымдарға жатады деп нақты айта аламын. Олардың әсері, әрине, әйелдер құқығын теңестіруге оң әсер етеді. Дегенмен, консервативті бұқаралық ақпарат құралдары бар және ақпарат арқылы ұлттық аудитория ағындарын қамту және олармен жұмыс істеудің қолжетімділігі консервативті қауымдастықтардың да өз мүдделерін білдіре алады және осы консервативті ұғымдарды жалпыұлттық тұжырымдамаға ауыстыра алады». (Сарапшы, еркек, К.)

«Әлеуметтік медиа, иә, үлкен рөл атқарады. Біз, өкінішке орай, барған сайын поляризацияланамыз, ақпараттық ағында тұрмыз. Бұл әлеуметтік медиа алгоритмдері және біздің жеке психологиямыз жайлылыққа ұмтылады, бұл біздің пікірлерімізді сол интернеттегі шартты пікірлермен бөліседі. Сондықтан бізді әртүрлі полюстерге тарайды». (Сарапшы, әйел, К.)

2.4. Гендерлік зорлық-зомбылық, қылмыстық жаза, харассмент

Сарапшылар гендерлік стереотиптердің гендерлік зорлық-зомбылыққа қатысты тікелей байланысын көрсетеді. Бұл ретте гендерлік зорлық-зомбылыққа деген көзқарас бала кезінен қаланып отырғаны және жалпы зорлық-зомбылыққа деген көзқарас кешенінің бір бөлігі екені айтылды.

«Барлық гендерлік стереотиптер зорлық-зомбылық пен гендерлік кемсітушілікті заңдастырады. Барлық мүлдем гендерлік стереотиптер. Психолог ретінде мен стереотиптің тұрақты жағдай екенін түсінемін. Стереотиптер бала кезінен қалыптасады және оларды өзгерту өте қиын». (Сарапшы, әйел, М.)

«Біріншіден, харассмент бесіктен басталады, біздің жағдайда бұл балабақша мен мектеп. Себебі харассмент тікелей, соның ішінде моббинг, психологиялық харассмент, жыныстық харассмент және нәсілдік харассмент білім беру мекемелерінен басталады». (Сарапшы, еркек, К.)

«Егер сіз үлкен деңгейде қарасаңыз, онда [жыныстық зорлық-зомбылық салдары] **зорлық-зомбылыққа төзімділік жоғары.** Оның әртүрлі көріністеріндегі зорлық-зомбылық өте жаман нәрсе. Әлеуметтік желілердегі адам тарапынан жасалған зорлық-зомбылық, олар кез келген нәрсе туралы айта алады. Бұл сізге қол сұғу, қоғамдық көлікте, жұмыс орнында біреу біреуге айқайлайды, иә, немесе қандай да бір жолмен адамдар өздерін құрметтемейді. **Мұның бәрі зорлық-зомбылыққа төзімділіктің жоғары деңгейін сақтап тұрады.**» (Сарапшы, әйел, К.)

Гендерлік зорлық-зомбылықтың аймақтық ерекшеліктері туралы сұраққа сарапшылардың бір бөлігі кез-келген аймақты бөлуге бейім болған жоқ. Сонымен қатар, мұндай статистиканы талдау жағдайды дұрыс қабылдамауға әкелуі мүмкін, өйткені статистикаға тек тіркелген зорлық-зомбылық жағдайлары енеді. Осылайша, әйелдер белсенді түрде өтініш беретін және ІІМ өкілдері оларды белсенді тіркейтін аймақтар зорлық-зомбылық оқиғаларының көшбасшысы болып көрінуі мүмкін.

«Статистика – алдамшы дүние. Бұл өте кең таралған кейбір аймақтарда гендерлік зорлық-зомбылық туралы хабарлау өте қиын болады деп ойлаймын. Төзімділік аз, мүмкін полиция жақсы жұмыс істейтін және төзімділік деңгейі төмен басқа аймақтарға қарағанда қиынырақ. **Туісінше, бұл статистика керісінше болуы мүмкін. Кейбір аймақтар жоғары сандарды көрсете алады, өйткені зорлық-зомбылыққа төзімділік аз.**» (Сарапшы, әйел, К.)

«Ең алдымен, әрине, **теңсіздік пен зорлық-зомбылық туралы айтатын болсақ, оңтүстік аймақтардағы жағдайды атап өтуге болады, онда әйелдің еркек пен балаға қарағанда құқығы аз. Батыс аймақта да осылай.** Солтүстікте және Алматы мен Астана сияқты ірі қалаларда жағдай әлі де либералды». (Сарапшы, еркек, К.)

«Меніңше, жоқ. **Менің ойымша, Қазақстанның барлық өңірлерінде жағдай бірдей.** Бір жерде олар көбірек жарықтандырылады, бір жерде адамдар көбірек реттеледі, бір жерде адамдар [полицияға] көбірек барады». (Сарапшы, әйел, Ж.)

Мұның себептерінің қатарында заңдардың нақты орындалмауы, мұндай қылмыстар үшін тым жеңіл жаза, атқарушы және заң шығарушы органдарда осы мәселелермен айналыса алатын әйелдер санының жетіспеушілігі.

«Менің ойымша, бұл **бізде шешімдер қабылданатын салаларда әйелдердің жетіспеуіне байланысты.**» (Сарапшы, әйел, Ж.)

«Сондай-ақ, қорғаныс ережелері енгізіледі, бірақ олар қалай жұмыс істейді? Түсініксіз механизмдер. Яғни, егер адамдар бір территорияда, шартты түрде, бір пәтерде өмір сүруді жалғастыра берсе, олар қорғану туралы бұйрықты қалай орындауы керек? Жәбірленушінің зорлық-зомбылық жасайтын адаммен күресудің қандай механизмдері бар? Бұл түсініксіз. Сондай-ақ қоғамдық жұмыстар. Бұл қоғамдық жұмыстардың қалай жүзеге асырылатыны әлі анық емес, менің түсінуімше, имплементацияға сын көп». (Сарапшы, әйел, К.)

Әдетте жыныстық және гендерлік зорлық-зомбылықтан зардап шеккендер жәбірленушіні кінәлаудан және көпшілік алдында ұятқа қалудан қорқып полицияға бармайды.

Сарапшылар жыныстық алымсақтық саласындағы заңнаманың жетілмегендігін нақты категориялық аппараттың жоқтығымен, харассмент дегеннің нақты өлшемдерімен түсіндіреді. Сондай-ақ, кейбір сарапшылар тағы да елдегі заңдарды ер адамдар қабылдайды, бұл жағдайға байланысты харассмент проблемаларынан алыс. Тағы бір фактор – билік туралы заңнама халықтың бір бөлігінің наразылығын тудырады және жалпы алғанда қоғамның мұндай өзгерістерге дайын еместігі туралы алаңдаушылық болуы мүмкін.

«99% [ерлер] харассментпен мүлдем кезікпеген, олар түсінбейді, бұл не екенін түсінбейді. Әйелдер мұны түсінеді, өйткені әйелдер оны жас кезінен бастап, жасөспірім кезінен бастап, мүмкін, балалық шақтан бастап, ересек жасқа дейін, өмір бойы бастан кешіреді. Сондықтан олар [ер адамдар] мұны түсінбейді, сондықтан олар бұл заңды ілгерілетудің мәнін көрмейді». (Сарапшы, әйел, Ж.)

«Қоғам, біріншіден, ер мен әйел арасындағы билік тепе-теңдігіне деген көзқарасын қайта қарауға дайын емес және құрбандарға жиі көмектесуге дайын емес». (Сарапшы, әйел, Д.)

Жағдайды түзету үшін жазаны қатаңдату, процестің ашықтығын қамтамасыз ету, зардап шеккендер мен агрессорлар үшін терапия курстары, құдалау және/немесе зорлық-зомбылық жасаған адамдардың тізілімін енгізу ұсынылады. Полицияның әрекетсіздігі мәселесін түзету маңызды мәселе болып табылады.

«Органдардың өздері агрессорға қарсы іс қозғауы керек, бұл әлі де жоқ. Жәбірленуші қылмыстық іс немесе әкімшілік іс жүргізу үшін апталар мен айлар бойы жүре береді».

«Харассерлердің тізілімі болуы керек шығар, егер біз оларды осылай атай алсақ, жұмыс орнында харассментпен айналысатындар азаятын шығар» (Сарапшы, еркек, В.)

«Зорлық-зомбылық жасаған адам екі-үш жыл емес, жиырма жыл бойы өз өмірінің төмен бағасымен өтелмейді деген мысал болады». (Сарапшы, еркек, К.)

Психологтармен жұмысты көптеген сарапшылар агрессор үшін жазаның және зардап шеккендер үшін оңалтудың ажырамас бөлігі ретінде атап өтеді.

«Мұны қатаңдату және бүкіл әлемде агрессиямен жұмыс жөніндегі терапевтік топта психиатрмен курстардан өту қажет. Бұл бүкіл әлемде енгізілген, өйткені бұл жұмыс механизмі». (Сарапшы, еркек, В.)

«Бұл тұрғыда қылмыскерлер болған адамдармен қандай да бір психологиялық жұмыс, қандай да бір оңалту, қалпына келтіру жүргізілуі керек». (Сарапшы, әйел, Д.)

«Зорлық-зомбылықтың қайталануын болдырмау үшін психотерапияны жүргізу өте маңызды, өйткені ең алдымен зорлық-зомбылық мәселесі психикада, негіздерде және блоктарда, психологиялық сценарийлерде жатыр». (Сарапшы, еркек, К.)

Гендерлік зорлық-зомбылықпен күресудің тараптардың татуласуы салдарынан істі жабу тәжірибесін жою сияқты әлеуетті элементі де атап өтіледі.

«Яғни, зорлық-зомбылық көрсету кезінде тараптардың татуласу шарттарының жоқтығын сақтау. Енді, әрине, тараптардың татуласуын әлі де қолдануға болады, бірақ [қазірдің өзінде] екінші рет, мысалы, отбасылық-тұрмыстық қатынастарда зорлық - зомбылық қолданған кезде [оны жою керек]». (Сарапшы, еркек, К.)

2.5 Проблемалар мен кедергілер

Қазақстанда гендерлік теңдікті жылжыту басты кедергілердің бірі қазіргі уақытта қалыптасқан гендерлік стереотиптер, қоғамдық нормалар, ережелер мен идеялар жүйесі болып табылады. Сонымен қатар көбінесе гендерлік стереотиптерді әйелдердің өздері туындатады және қолдайды.

«Менің ойымша, бірінші кезекте жаңа қажеттіліктерге кедергі келтіретін дәстүрлі негіздер тосқауыл болып табылады». (Сарапшы, еркек, К.)

*«Қазақстанда **әйелдер дәстүрлі гендерлік тәртіпті жаңғыртады**, оны өте мұқият бақылайды, осы гендерлік стереотиптерге сәйкестікті талап етеді». (Сарапшы, әйел, Т.)*

*«Мен қазір біздің қоғамдағы әйелдер мен қыздардың проблемаларын анық көремін, өйткені бұл нео-дәстүрлі және гендерлік құндылықтарға оралу, бұл қыздарда олардың қандай екендігі туралы өте шатастыратын идеяларды қалыптастырады. Мысалы, **біздің қыздар зорлық-зомбылықты және оның әртүрлі формаларын анықтауда өте нашар**». (Сарапшы, әйел, Т.)*

*«Біздің қоғамда **әйелдің бақыты өз еркегін табу, тұрмысқа шығу** деп ұсынылғандықтан, көптеген әйелдер осы модельге, осы мақсатқа жету үшін бәріне көнеді». (Сарапшы, әйел, Т.)*

Тағы бір кедергі – балалар мен жасөспірімдер арасында гендерлік түсінігін қалыптастыратын жүйелі жұмыстың болмауы. Бұл ішінара халықтың бір бөлігінің мұндай идеяларды қабылдамауына, ішінара оқу бағдарламаларының, материалдардың және мамандардың болмауына байланысты. Сарапшылардың көпшілігі әйелдер мен ерлер тең құқықтары туралы идеяларды халыққа жеткізу, стереотиптерге қарсы күресті бала кезінен, мектеп орындығынан бастау керек деп атап көрсетеді.

«Менің ойымша, отбасыларға білім беру, отбасын құратын адамдарға білім беру үшін қолданылатын бағдарламалар кешені жоқ. Яғни, бұл жыныстық ағарту сабақтарын өткізуге болатын қарапайым жоғары сыныптар». (Сарапшы, еркек, К.)

«Егер бір жерде мектептерде жыныстық ағартушылықты енгізу керек деген дауыс көтерілсе, онда бірден «сексуалдық» сөзінен өте қызарып, кейбір қиялдарын шындыққа бере бастайтын адамдар пайда болады». (Сарапшы, әйел, К.)

Сарапшылардың пікірінше, дағдарыс орталықтарының, ең алдымен, мемлекеттік қызметкерлердің проблемасы елеулі кедергі болып табылады. Сонымен қатар, дағдарыс орталықтарының саны халықтың нақты қажеттіліктерін қамтымайды.

«Бізде дағдарыс орталықтары жетіспейді, жыныстық-гендерлік зорлық-зомбылықтан аман қалған зардап шеккендермен тікелей жұмыс істейтін әлеуметтік қызметкерлер мен жұмысшылар жетіспейді». (Сарапшы, әйел, К.)

*«Дағдарыс орталықтарының санына қараймыз, ой, Қазақстандағы 42 дағдарыс орталығы бар, иә? Бірақ егер біз дағдарыс орталықтарының көмегіне мұқтаж әйелдердің санын қарастыратын болсақ, **олар ешқашан қажеттілікті өтемейтінін түсінеміз**». (Сарапшы, әйел, Т.)*

*«Біз дағдарыс орталықтарына мониторинг жүргіздік, бізде де осындай жоба болды. Біз сарапшылар бәріне таң қалдық. **Яғни, онда дағдарыс орталықтарының басшылары тікелей мәтінмен дағдарыс орталығына кірген әйел адал, төзімді болуды, күйеуі үшін борщты жақсы дайындауды үйренуі керек, содан кейін бәрі жақсарады, ештеңе болмайды деген қолдау көрсетеді**». (Сарапшы, әйел, Т.)*

Тағы бір кедергі – мемлекет пен белсенділер, ҰЕҰ өкілдері арасындағы **өзара іс-қимылдың салыстырмалы түрде төмен деңгейі**, оларда көбінесе айтарлықтай практикалық тәжірибе мен ынта болады. Мемлекеттік емес дағдарыс орталықтары мемлекеттік орталықтармен салыстырғанда аз қаржыландырылады.

«Сонымен бірге бізде дағдарыс орталықтары бар, олар үлкен тәжірибеге ие, зардап шеккендермен жұмыс істеу үшін көп жылдық сараптамаға ие. Бірақ көбінесе олардың тәжірибесін құжаттауға ресурстар жоқ». (Сарапшы, әйел, К.)

«Қаржыландыру қалдық принципі бойынша жүреді. Мемлекеттік дағдарыс орталығы қаржыландырылады, айталық, оларда 98 миллион, ҰЕҰ – 22 миллион». (Сарапшы, әйел, М.)

2.6 Механизмдер

Әйелдердің құқықтарын қорғау мәселесіне қатысты қазіргі жағдайды айта отырып, сарапшылар, атап айтқанда, **Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Әйелдер істері және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі ұлттық комиссияның** бар екенін айтады. Алайда, бұл ұйымда атқарушы салада нақты өкілеттіктер жеткіліксіз екендігі жиі нақтыланады. Тиісінше, жұмыс істеудің тиісті деңгейін қамтамасыз ету үшін Ұлттық комиссияның өкілеттігін күшейту қажет.

«Біріншіден, мен Әйелдер істері және демографиялық мәселелер жөніндегі ұлттық комиссияның қатысуымен жақсы көріністі көремін. Бірақ бұл комиссияға деген қажеттіліктің бірнеше қабаты және осы комиссияға құқықтар беру қажеттілігі бар, өйткені қазір бұл бақылаушы орган, қазіргі орган мен әсер етуші органнан гөрі көп». (Сарапшы, еркек, К.)

*«Бізде Президент жанындағы Әйелдер істері жөніндегі ұлттық комиссия бар. **Бұл консультативтік орган, яғни оның билігі жоқ шын мәнінде ұлттық комиссияның көбірек өкілеттіктері болуы керек, ол тек сыпайы түрде сұрап,***

кеңес беріп қана қоймай, кейбір көрсеткіштердің қағаз жүзінде ғана емес, іс жүзінде де жүзеге асырылуын талап етуі керек». (Сарапшы, әйел, К.)

Қоғамдық түсініктер мен нормаларды қалыптастыруға бағытталған маңызды механизмдердің бірі, сарапшылар **мектеп оқушыларымен жұмысты** көреді. Бұл процесте, кейбір сарапшылардың пікірінше, шетелдік тәжірибені, халықаралық ұйымдардың тәжірибесін белсенді қолданған жөн.

«Жүйелік патриархат, бұл, әрине, мемлекетсіз, реформаларсыз өзгермейді. Білім беру, білім беру саласы, өйткені мен қыздарға, әйелдерге, әсіресе ер адамдарға емес, жас кезімнен ұлдарға сабақ беруім керек сияқты». (Сарапшы, әйел, Ж.)

«Егер мектептерде гендерлік теңдік идеясы барлық деңгейлерде, барлық сабақтарда таратылатын болса, онда менің ойымша, бала дәл осылай өркениетті, заманауи, адам құқықтарын түсінетін және қорғайтын, өз құқықтарын қорғайтын, басқа адамдардың құқықтарын артта қалдыруға көмектесетін болады». (Сарапшы, еркек, В.)

«Отбасылық психологияға қатысты мектеп сабақтарын өте мұқият жүргізу керек, өйткені олар енгізіліп, стандартталмаған сабақтар өте таңқаларлық түрде жүзеге асырылады, өйткені UNICEF арқашан ұсыныстар береді және оларда оқытудың барлық нұсқаулықтары бар, мысалы, балалар сексологиясының негіздері немесе жыныстық тұтастық негіздері. Олардың ұсыныстары бар, барлығы суреттелген және велосипед ойлап табудың қажеті жоқ». (Сарапшы, еркек, В.)

Шетелдік әдістемелер қазақстандық идеялар мен қазақстандық менталитетке ішінара сәйкес келмеуі мүмкін деген тағы бір көзқарас бар, алайда мұндай әдістемелерден тиісті талдаудан кейін **қазақстандық әдістемелік құралдарға жекелеген идеяларды, тәсілдер мен әдістерді алуға және енгізуге болады.**

«Иә, бізде қоғам басқа делік, біз негізгі Нидерландыда қандай да бір бағдарламаны қабылдауға міндетті емеспіз, оны толығымен қабылдамауымыз керек, қазақ және орыс тілдеріне аударып, мектептерде таратуымыз керек, бізде бұл болмайды, бізде мұғалімдер қызарады, ұялады... Мұнда жұмыс қажет, сіз өте құнды, мүмкін өте қарапайым, бірақ қажет нәрселерді алуыңыз керек. Мұны біртіндеп өзгерту керек. Нұсқаушылар, жаттықтырушылар керек». (Сарапшы, әйел, К.)

Гендерлік теңсіздік саласындағы қазіргі жағдайдың проблемаларының бірі – **халық арасында ақпараттың болмауы.** Тиісінше, ересек тұрғындармен жұмыс ең алдымен ақпараттандырудың тиісті деңгейін белгілеуден тұруы керек. Бұл құқық және заңнама саласындағы ақпараттандыру, зорлық-зомбылық жағдайында іс-қимыл тәртібі туралы, дағдарыс орталықтарының болуы туралы хабардар ету. Сондай-ақ, әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктері туралы білім беретін, тиісті іс-шараларды ұйымдастыратын ұйымдардың болуы туралы ақпарат маңызды.

«Адамдарда ақпарат, сауаттылық, түсіну, ақпаратты табу, оны зерттеу мүмкіндігі жоқ».

«Ақпарат қайда? Мен қайда бара аламын? Маған кім көмектеседі? Мен қандай қадамдарға барамын? Егер менің баратын жерім болмаса, не істеуім керек? Тұрақты зорлық-зомбылық жағдайында жиі болатындықтан, адамдар оларға ешкім көмектеспейді деп санайды. Олар бұған сенуге мәжбүр, өйткені көбінесе [гендерлік зорлық-зомбылық] психологиялық зорлық-зомбылықпен, эмоционалды түрде жүреді. Сондықтан мұндай нәрселер де ескеріліп, құжаттарда, заңдарда және т.б. жазылуы керек» (Сарапшы, әйел, К.)

«Фем-клубтар және Іскер әйелдер, саяси көшбасшылық мектебі, бұл кез-келген жаста әйелді, бойжеткенді, қызды үйрете алатын керемет үш платформа». (Сарапшы, еркек, В.)

«Біздің елде ұсынылған ұйымдар да бар, мүмкін олар да дамып, күшейтілуі мүмкін, өйткені ақпарат пен ақпараттың қолжетімділігі осы қоғамдастыққа қанша адамның қосылуына әсер етеді». (Сарапшы, еркек, К.)

Ақпараттандырудың негізгі механизмдерінің бірі әлеуметтік желілер болуы керек.

«Біз мемлекет деңгейінде гендерлік теңдікті насихаттау үшін әлеуметтік желілерді пайдалануымыз керек». (Сарапшы, еркек, В.)

«Тик-Ток, әсер ету үшін, насихаттау үшін өте жақсы арна және оларды пайдалану керек». (Сарапшы, әйел, М.)

Бұл ретте халықпен жұмыс істеу үшін пікір көшбасшыларын, атап айтқанда, **діни көшбасшыларды** пайдалану көзделеді.

«Діни лидерлер, олардың қоғамда салмағы өте зор, олар уақыт өте келе өзгеруі керек нәрселер бар екендігі туралы жеткізетін еді». (Сарапшы, еркек, В.)

Әйелдермен жұмыс жүргізетін **дағдарыс және комьюнити орталықтар** желісі ұлғайтылуы тиіс. Бұл ретте дағдарыс орталықтары гендерлік зорлық-зомбылықты бастан өткерген әйелдермен жұмыс жүргізіп қана қоймай, сондай-ақ белсенді профилактикалық, түсіндіру жұмыстарын жүргізуі тиіс.

«Аудандар деңгейінде, қалалар деңгейінде, облыстар деңгейінде комьюнити орталықтар құру мүмкіндігі, Онда әйелдерге арналған құралдар, оның ішінде жастар үшін ғана емес, жеткілікті түрде ұсынылатын болады». (Сарапшы, еркек, К.)

«Дағдарыс орталығы зорлық-зомбылық құрбандарына арналған баспана ғана емес, тиімді жұмыс істеуі керек. Бұл әйел келіп, жай ғана кеңес ала алатын көмек кешені болуы керек. сол заңгерден, сол әлеуметтік қызметкерден, сол психологтан оның не істей алатынын, қалай істей алатынын түсіну үшін кеңес алу керек». (Сарапшы, әйел, Н.)

Сарапшылар әйелдердің заңнамалық қызметке қатысу квотасын 50%-ға дейін жеткізу туралы идеяны бірнеше рет айтты.

«Егер Президент жоғары трибунадан гендерлік теңдікті жақтаймыз деп айтса, онда мен Үкіметте кем дегенде 50% әйелдер болу керек деп санаймын». (Сарапшы, еркек, В.)

«Үшінші жыл болса да, бізде 30% квота бар, бірақ біз бұл механизмдердің жұмыс істемейтінін көріп отырмыз. Менің ойымша, біз одан да көп қысым жасауымыз керек, одан да көп талап етуіміз керек және 50% туралы айтуымыз керек» (Сарапшы, әйел, Ж.)

*«**Парламентте квотаны 50%-ға дейін жеткізу керек, өйткені бізде Парламент тола еркек болғаны сорақы... теңдей болуы керек.**» (Сарапшы, еркек, А.)*

Қазақстандағы әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктері туралы қоғамдық идеялар саласында салауатты климатты қалыптастыру процесінде сарапшылар тәуелсіз БАҚ жұмысын қамтамасыз етуде соңғы орын емес деп санайды.

«Бекерге БАҚ-ты төртінші үкімет деп айтпайды. Менім ойымша, олардың маңызы зор, олар нақты тілді, кейбір нақты сөздерді белгілеп, қалыптастырып және оны қолдана алады. Бұл ақпаратты қабылдауға айтарлықтай әсер етуі мүмкін». (Сарапшы, еркек, А.)

3-ТАРАУ.   ФОКУС-ТОПТЫҚ   ПІКІРТАЛАСТАРДЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІ

3.1 Экономикадағы гендерлік теңдік

Еңбек саласындағы әйелдер үшін кедергілердің болуы және олардың экономикалық құқықтары туралы респонденттердің көзқарастары екіге бөлінді. Фокус-топтарға қатысушылардың бір бөлігінің пікірінше, бүгінгі таңда Қазақстанда әйелдерге мансап жасауға және ерлер сияқты жалақы алуға кедергі келтіретін кедергілер жоқ.

«Менің ойымша, бүгінгі күнге дейін ешқандай кедергілер жоқ. Себебі мен өз мамандығым бойынша заңгермін, осы бағытта жеті жылдан астам жұмыс істеп келемін. Негізінде бәрі тең. Жалақы бойынша да теңдік бар» (еркек, Абай облысының тұрғыны, 37 жас).

«Мен қайда жұмыс істесем де, мемлекеттік қызметте, кәсіпкерлер палатасында, мен оны сезбеймін. Бізде ерлер мен әйелдер арасында алшақтық жоқ. Егер ол өзінің қабілетіне шынымен лайық болса, онда бізде бұл теңдестірілген. Сіз басшының орынбасары бола аласыз, бөлім бастығы бола аласыз. Негізінде мұндай нәрсе жоқ» (әйел, Жетісу облысының тұрғыны, 58 жас).

«Қазақстанда кез келген әйел, егер қаласа, кез келген жерде, кез келген адам жұмыс істей алады» (еркек, Ұлытау облысының тұрғыны, 51 жас).

«Төлемге келетін болсақ, біз тең болуымыз мүмкін» (әйел, Қызылорда облысының тұрғыны).

«Бұл әйелдің қаншалықты дайын екендігіне байланысты және психологиялық тұрғыдан өз аумағын өзі белгілей алады және өзін көрсете алады және айта алады» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 44 жас).

«Мұнда Конституция бойынша Қазақстанның кез келген азаматының құқықтары қорғалған. Барлық жағынан теңдік бар. Менің ойымша, бізде қандай да бір менталитет бар, мысалы, еркек, әйел, бірдей жұмыс істейді, бірдей жалақы алады. Мансап мүмкіндіктері де тең» (әйел, Түркістан облысының тұрғыны, 41 жас).

«Қызметтің барлық салаларында бізде мансаптық өсуге шектеулер жоқ. Әйел немесе ер адам болсын. Егер сіз осы саладағы білімді адам немесе маман болсаңыз, онда ер адам міндетті түрде басында отырмауы керек, әйелге басшылық жасамауы керек деген шектеулер жоқ, бізде Қазақстанда жоқ» (еркек, Түркістан облысының тұрғыны, 35 жас)

Екіншілердің пікірінше, біршама көп жағдайда кедергілер бар және олар әйел жұмыстан басқа үй мен балаларға қамқорлық жасауы керек, бұл жағдайды едәуір қиындатады.

«Мұнда әркімнің құқықтары бірдей, иә, бірақ менің ойымша, мүмкіндіктер әртүрлі. Өйткені ер адамдар, егер олар жұмыс істесе, олар тек жұмыс істейді. Ал әйелдер, олардың үй міндеттемелері өте көп екендігінде кедергілер бар. Яғни, балаларды тәрбиелеу, тамақ дайындау, жуу және т.б.

Сондықтан, егер әйел, мысалы, мансап құрғысы келсе, ол отбасын құрбан етуі немесе бойдақ болуы немесе біреуді жалдауы керек, нұсқаларды іздеу керек» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 39 жас).

«Тіпті ол декреттік демалыста емес, бәрібір балаларға қарайды. Яғни, кейбір тұрмыстық, әлеуметтік проблемалар оған кедергі келтіреді. Ол іс жүзінде кез-келген жұмысқа орналаса алады, сонымен қатар іссапарларға бара алады. Бірақ ол бала күтімі үшін мұндай перспективалардан саналы түрде бас тартады» (еркек, Жетісу облысының тұрғыны, 32 жас)

«Менің ойымша, әйел ең алдымен – ана. Сондықтан, егер ол, мысалы, мансаптық өсуге немесе бизнесте бір нәрсеге қол жеткізгісі келсе, ол кез келген жолмен бір нәрседен бас тартады, ал ер адамдар үшін бұл оңайырақ» (еркек, Абай облысының тұрғыны, 38 жас)

«Мұның бәрі менталитетке қатысты. Әйел мансапты қуа алмайды, оның артында отбасы болуы керек. Ал ер адамдар мансаппен айналыса алады» (әйел, Қызылорда облысының тұрғыны, 58 жас)

Фокус-топтардың көптеген қатысушылары физикалық шектеулерге байланысты кедергілер бар екенін атап өтті, бұл әйелдердің ауыр физикалық еңбекпен байланысты салаларда жұмыс істеуіне жол бермейді.

«Менің ойымша, олардың барлығының құқықтары бар, яғни егер бір жерде жұмыс істегісі келсе, олар әрқашан жұмысқа орналаса алады, бір нәрсені үйренеді, содан кейін өздері қалаған жұмысқа орналасады. Яғни, жалпы алғанда, теңдік бар, олар сіз айтқандай қолдайды немесе күш жұмыстарына, әрине, әйел өзінің физикалық көрсеткіштері бойынша дәл жұмыс істей алмайды, ол жерде жұмыс істеу қиын болады. Егер бұл интеллектке қатысты болса, онда, негізінен, олар әрдайым кез-келген жұмысқа орналаса алады». (еркек, Ұлытау облысының тұрғыны, 30 жас)

«Кедергі физикалық көрсеткіштер болып табылады, мысалы, әйелді шахтер алмайды. Кейбір салаларда, мысалы, бұрғылаушылар ешқашан қабылданбайды, өйткені қарапайым, әлсіз, әдемі, сондықтан олар қабылданбайды. Сонымен, заң бойынша әйелге физикалық жүктеме қанша? 15 кг ғой? Ер адамның үлкені бар, сондықтан компанияларға әйелдерді ауыр жұмысқа жалдау тиімсіз» (еркек, Ұлытау облысының тұрғыны, 34 жас).

«Құрылыста әлі де ер адамдар көп болады, бұл денсаулыққа да қауіпті, әйелдер шыдай алмауы мүмкін» (еркек, Жетісу облысының тұрғыны, 23 жас).

«Онда физикалық күш қажет. Мен құрылыс алаңында жұмыс істей алмайтынымды және бетонды сүйреп апара алмайтынымды білемін. Сондықтан мен педагогикаға барамын» (еркек, Қызылорда облысының тұрғыны, 21 жас)

«Менің ойымша, ерлер биологиялық тұрғыдан кейбір салаларда артықшылықтары бар... Мысалы, зауыттарда әйел мен ер адам 8 сағат ішінде бірдей пайда таба алмайды. Ер адам әйелге қарағанда физикалық күшті» (еркек, Түркістан облысының тұрғыны, 39 жас).

«Мұнай ұңғымаларында әйелдер жұмыс істей алмайды. Бұл ерлерге арналған сала» (әйел, Қызылорда облысының тұрғыны, 24 жас).

Респонденттер сонымен қатар, керісінше, ерлер қарағанда әйелдер көп болатын мамандықтар бар екенін атап өтті. Атап айтқанда, бұл білім беру және бухгалтерлік есеп сияқты салалардағы жұмыс.

«Менің саламда, білім және ғылым саласында, әлсіз жыныстың өкілдері үшін үлкен перспективалар бар, өйткені әйелдер университеттерде басшылық лауазымдарды атқарады, ректорлар, кафедра меңгерушілері, мысалы, мен жұмыс істейтін университетте әйелдердің жартысынан көбі, декандар, олардың жартысы әйелдер» (еркек, Жетісу облысының тұрғыны, 32 жас).

«Мен бухгалтерді бітірдім. Мен шамамен 5 жыл жүрдім, жұмыс таба алмадым. Яғни, банктерде және ауданда барлық жерде қыз-бухгалтерлер қажет. Мен ауданға кіріп, сол жерге қарадым, біраз жұмыс жасадым. Жиырма әйел бухгалтер, мен жалғыз. Мен бұл менікі емес екенін түсіндім және басқа салаға бардым» (еркек, Жетісу облысының тұрғыны, 35 жас).

«Егер, мысалы, ауыл шаруашылығы немесе тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық, ұйымның басқармасы болса, онда ер адамдар көп. Егер сіз білім алсаңыз, онда ер адамдар жеткілікті болса да, әйелдер көп» (әйел, Жетісу облысының тұрғыны, 53 жас).

Мұндай бөліну кейбір респонденттер әйелдер көп болатын салаларда жалақының төмендігін түсіндіруге бейім.

«Менің ойымша, неге бір жерде тек қыздар болатынын білесіз бе? Себебі ол жерде аз төленеді. Ер адам отбасына көп ақша әкелуі керек. Көрдіңіз бе, сондықтан жалақы аз, сондықтан ер адам ол жерге бармайды» (әйел, Жетісу облысының тұрғыны, 40 жас).

Әйелдер көшбасшыларының тақырыбын талқылай отырып, респонденттердің бір бөлігі әйел басшылардың саны өте көп деп санайды. Басқалары қазіргі Қазақстанда қажетті біліктілік деңгейіне ие әйелдер үшін көшбасшы болуға ешқандай кедергі жоқ екенін бөлек айтады.

«Менің серіктестерімнің арасында бизнеспен, ірі бизнеспен айналысатын әйелдер өте көп. Саясаткер әйелдер бар. Мен оларды қалыптасу кезінен білемін» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 54 жас).

«Мен онда әйелдер аз деп айта алмаймын. Атап айтқанда, мен жұмыс істейтін жерде, әйел басқарушы лауазымды атқара алмайды деген ұғым жоқ. Мұнда барлық жерде олар оның ақыл-ой көрсеткіштеріне бірдей қарайды, мұның бәрі ескеріледі және басшылық лауазымды лайықты адам алады» (еркек, Ұлытау облысының тұрғыны, 30 жас).

«Қазір бізде тіпті Үкіметте де жоғары лауазымдарда жұмыс істейтін әйелдер көп. Менің ойымша, бұл тек адамның ақыл-ойына байланысты. Егер ол қаласа және жұмыс істей алса, онда қазір көпшілік арасында гендерлік кедергілер жоқ, егер әйел белгілі бір саладағы еркектен ақылды болса, неге оны жұмысқа алмасқа» (еркек, Ұлытау облысының тұрғыны, 27 жас).

«Менің ойымша, біздің облыста жеткілікті. Менің саламда [мектепке дейінгі білім беру] барлығы әйелдер дерлік. 90%-дан астам». (әйел, Қызылорда облысының тұрғыны, 58 жас)

«Қазіргі уақытта бизнесті басқаратын әйелдер өте көп, әсіресе шағын және орта бизнестегі әйелдер көп» (әйел, Түркістан облысының тұрғыны, 39 жас)

Әйел басшылар жеткіліксіз деп санайды.

«Мен әйел басшылар жеткілікті деп айта алмаймын. Басшылық лауазымдардағы әйелдер саны 10-15 пайызды құрауы мүмкін» (еркек, Түркістан облысының тұрғыны, 31 жас).

«Мемлекеттік қызметте әйелдер бас маман, маман, бөлім басшысы сияқты деңгейде. Бірақ жоғары лауазымдарда әйелдер саны аз» (әйел, Түркістан облысының тұрғыны, 41 жас).

Көптеген респонденттер басшы ер адам болуы керек деп санайды. Бұл қоғамдағы ер адамдар неғұрлым байыпты қабылданатынымен, ер адамдар салқын қанды және парасатты, эмоцияларға берілмейтінімен түсіндіріледі. Сонымен қатар, ерлер де, әйелдер де осылай ойлайды.

«Біздің қоғам әйелдерге қарағанда еркек көшбасшыларды көбірек қабылдайды. Тіпті, мысалы, менің жұмысым бойынша, бізге келгенде, борышкерлеріміз, оларға бірдеңе түсіндіргенде, әйелдер, қыздар, олар бізді қабылдамайды делік» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 35 жас).

«Мен қарапайым маман болып жұмыс істеген кезде, біз әрқашан басшымыздың ер адам болғанын қалаймыз. Өйткені онымен келісу оңай. Ал әйел басшы болған кезде, ол аздап эмоционалды болады. Яғни, қосымша сөздер, қосымша эмоциялар және т.б.» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 39 жас).

«Менің ойымша, белгілі бір жерлерде, атап айтқанда, тез шешім қабылдау керек жерде, эмоционалды тұрақтылық үнемі талап етілетін жерде, әйелдер қажеті» (еркек, Ұлытау облысының тұрғыны, 51 жас).

«Мен ешкімді ренжіткім келмейді, олар көбірек эмоционалды. Олар [әйелдер] эмоциялардың бір жерінде фирма, компания және т.б. үшін белгілі бір салдарға әкелуі мүмкін шешімдер қабылдай алады. Ал ерлер басы салқын қанды, эмоциясы жоқ... стратегиялық ойлауы бар» (еркек, Абай облысының тұрғыны, 37 жас).

Сонымен қатар, ер адамдар, әсіресе қажет болған жағдайда, жоғары деңгейде келе алады деген пікір бар.

«Тек әйелдер, менің ойымша, өз жұмысына көбірек жауапты, олар қағаз бөлігінде мұның бәрін жақсы басқара алады, ал ер адам көшбасшы, ол әйелге қарағанда жоғары органдарда кейбір мәселелерді жақсы шеше алады» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 35 жас).

«Ер адаммен сөйлесу оңайырақ, әсіресе үлкен бизнесте және ақша болған кезде» (әйел, Жетісу облысының тұрғыны, 40 жас).

Респонденттер әйел басшыға кедергі ретінде тағы да отбасылық істерді жүргізу, бала күтімі қажеттілігін атайды, бұл белгілі бір шектеулерге әкеледі.

«Шындығында, ер адамдарға жетекшілік ету оңайырақ. Өйткені, әйелдің: а) баласы бар; б) 24 сағат жұмыс істей алмайды. Сондықтан біз ер адамның басшы болғанын жақсы деп естиміз» (әйел, Қызылорда облысының тұрғыны, 58 жас)

«Менің ойымша, ер адамның жетекші лауазымда болғаны жақсы. Өйткені, бұған дейін айтылғандай, әйелдің үйде атқаратын көптеген функциялары бар. Оған осы міндеттерді шешу үшін көптеген мүмкіндіктер қажет» (әйел, Қызылорда облысының тұрғыны, 41 жас).

«Менің ойымша, бұл отбасылық өмірге байланысты. Ерлер өсу уақыты бар делік, 10 жыл немесе 5 жыл. Ер адам осы уақытты пайдалана алады. Ал әйелдер отбасын құрады, декретке шығады, жұмысқа көңіл бөлу қиын» (еркек, Түркістан облысының тұрғыны, 39 жас).

Респонденттердің көпшілігі жұмысқа орналасу кезінде жұмыс берушілер әйелдің тұрмыс құру немесе балалы болу жоспарларын сұрайтын жағдайды қалыпты түрде қабылдайды. Бұл жұмыс беруші өз ұйымының жұмысын жоспарлау кезінде осындай ойларды ескеруі керек екендігіне негізделген.

«Бір жағынан, басшыларды да түсінуге болады. Біз бір бөлімнен екінші бөлімге ауысып, екі ай жұмыс істедік және декретке шығамыз. Енді сізге жаңа адамды іздеуге, үйретуге тура келеді» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 39 жас).

«Менің ойымша, бұл дұрыс. Дәл осы мемлекеттік қызметте, мысалы, мен бір қызбен бір уақытта жұмысқа тұрамын. Ол тұрмыс құрды, мен де үйлендім, ол жүкті болады. Ол декреттік демалысқа шыққаннан кейін, ол жұмысқа орналасқан ұйым заң бойынша 6 ай бойы конкурс жариялай алмайды. Міне, сіз ойлайсыз, 6 ай ол үшін кім жұмыс істейді? Оның әріптестері, әрине» (еркек, Жетісу облысының тұрғыны, 23 жас).

«Иә, бұл жұмыс берушіге байланысты, өйткені ол өзі құрған компанияның тамаша жұмыс істегенін қалайды және қызметкерлерді таңдау кезінде қандай да бір шарттар қоя алады. Ол жақын арада ешкімнің ешқайда кетпеуі үшін оның жоспары бойынша бәрі жақсы болғанын қалайды» (еркек, Ұлытау облысының тұрғыны, 34 жас).

«Мысалы, мен алдын ала айтуым керек. Мен де екі жыл бойы жұмыстан басқа ештеңе туралы ойламаймын деп айтамын. Басшы осы мерзімге жұмысты сеніп тапсырады» (әйел, Қызылорда облысының тұрғыны, 37 жас).

«Қазіргі жұмыста төрт әйел болды. Үшеуі декретке кетті. Олар босанғаннан кейін оралады және ештеңе есінде жоқ. Ал ауыстырғандар уақытша жұмыс істейтінін біледі және әдеттегідей жұмыс істейді» (еркек, Қызылорда облысының тұрғыны, 21 жас).

«Бұл этикалық тұрғыдан дұрыс емес, мұндай сұрақ туындайды, өйткені бұл жұмысқа ешқандай қатысы жоқ, бірақ стратегиялық тұрғыдан кәсіпкердің өзі үшін бұл өте маңызды, яғни ол болашақта не болатынын түсінуі керек. Тағы да, оның декретке кету немесе кетпеуіне қатысты,

өйткені бұл оның компаниясының жұмысына нақты әсер етеді» (еркек, Ұлытау облысының тұрғыны, 28 жас).

«Бұл жұмыстың ерекшелігіне байланысты. Иә, менің ойымша, бұл жақсы. Сіз кез-келген сұхбаттан өткен кезде қоятын сұрақтарыңыз бар, мысалы, болашағыңызды осы жұмыспен байланыстырасыз ба немесе бір жылдан кейін кете аласыз ба» (еркек, Түркістан облысының тұрғыны, 31 жас).

Фокус-топтарға қатысушылардың тағы бір бөлігі мұндай мәселелерді орынсыз, тым жеке және жеке өмірге қол сұғу деп санайды.

«Мені жұмысқа қабылдаған кезде бірден сұрақ қойылды, бірден жақын сұрақ. Бірінші сұрақ, Сіз босануды жоспарлайсыз ба? Олай болса, қанша уақыттан кейін? Бірден бірінші сұрақ, бұл мен үшін аздап қорлау, өйткені бұл сұрақты әйел басқа біреулермен емес, күйеуімен талқылауы керек» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 35 жас).

«Батыста еркек пен әйел мүлдем бөлінбейді. Мен айтамын, бұл біздің менталитетіміз, біз оған бір күні келеміз деп үміттенеміз» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 54 жас).

«Менің ойымша, бұл дұрыс емес. Университет бітірген сол адам, мысалы, оның да білімі бар, мысалы, практика бар немесе жұмыс тәжірибесі бар. Неліктен ол лайықсыз? Жақсы үйленген болса да, немесе тек үйленуді жоспарласа да, көп ұзамай балалар болады» (әйел, Жетісу облысының тұрғыны, 23 жас).

«Менің тұрмыс құру жоспарларым туралы сұрады. Содан бір аптадан кейін бір жігіт тағылымдамадан өтті, ол жігіт болғандықтан қабылданды, ал менімен қош айтысты» әйел, Абай облысының тұрғыны, 26 жас).

Респонденттердің ер адам декреттік демалысқа кететін жағдайларға көзқарасы аралас. Респонденттердің бір бөлігі, ең алдымен, ер адамдар, ер адамның декреттік демалысқа шығуын, ең болмағанда, өздері үшін лайықсыз құбылыс деп санайды. Сонымен қатар, олар көбінесе басқа ер адамдар жасаған мұндай әрекеттерді айыптауға бейім емес.

«Менің ойымша, бұл ұят, баламен отыру емес, ер адамның декретке кетуінің өзі ұят» (еркек, Абай облысының тұрғыны, 38 жас).

«Мен өзім мұндай жағдайда болған жоқпын. Керегі де жоқ» (еркек, Қызылорда облысының тұрғыны, 21 жас)

«Өзім декреттік демалысқа шықпаймын» (еркек, Ұлытау облысының тұрғыны, 30 жас).

«Қазір бұл ерлер мен әйел деп бөлінбейтін уақыт. Алшақтық, бөліну біртіндеп азаяды. Менің ойымша, әр жағдайға басқаша қарау керек. Әр отбасының жағдайы әртүрлі. Біздің оңтүстік аймақта бұл орынсыз көрінеді. Мен үшін де солай. Бірақ ер адам декреттік демалысқа кетемін десе, менің оған деген теріс көзқарасым жоқ» (еркек, Қызылорда облысының тұрғыны, 35 жас).

Респонденттердің тағы бір бөлігі бұл ретте декреттік демалысқа шығуына оң немесе бейтарап қарайды, бірақ бұл ретте қазіргі қазақстандық қоғамда бұл құбылыс жиі мақұлданбайтыны атап өтіледі.

«Бірақ декреттік демалыстар туралы қазір ер адамдар да шыға алады және қажет, яғни баламен бірге отыру керек. Бірақ біздің менталитетіміз ондай емес, ер адамдар үшін баламен отыру ұят сияқты» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 35 жас).

«Мұндай жағдайларда ер адамдарға күледі. Кейбіреулер бұл үшін ұялады». (әйел, Қызылорда облысының тұрғыны, 58 жас).

«Егер адам баласымен уақыт өткізгісі келсе, оған алғашқы білім бергісі келсе, бұл жақсы. Көбінесе әйелдер алады, өйткені табиғаты сондай, өйткені әйел босанған кезде тамақтандырады, емізеді, әйел баланың алғашқы жылдарында тәрбиеге бейімделеді» (еркек, Ұлытау облысының тұрғыны, 27 жас).

«Біз қазір капиталистік қоғамда өмір сүріп жатырмыз, мен ер адамның декретке шығуына қарсы емеспін. Егер әйел көп ақша тапса, ер адам кетіп қалсын, балаға қарасын, тамақтандырсын. Менің ойымша, мұндай шектеу болмауы керек» (еркек, Түркістан облысының тұрғыны, 39 жас)

Әйелдер ұжымында көбірек қақтығыстар мен интригалар бар деген стереотипті талқылай отырып, фокус-топтарға қатысушылардың біршама көп бөлігі, ерлер де, әйелдер де, онымен келісуге бейім болды.

«Бұл сөзсіз, бұл табиғат, кез-келген интрига сонда болады. Әрбір әйел басқа әйелде бәсекелесті көреді, кем дегенде бір сәтте» (еркек, Абай облысының тұрғыны, 37 жас).

«Егер сіз бұл сұраққа ғылыми тұрғыдан қарасаңыз, яғни «ішкі мизогиния» термині. Бұл термин әйелдердің өзара бәсекелестігіне байланысты болды. Өйткені олар негізінен бір командада жарысады, егер әйелдер көп болса, олар жарысады» (еркек, Жетісу облысының тұрғыны, 32 жас).

«Мен мұның себебін түсіндіре алмаймын, бірақ солай» (еркек, Ұлытау облысының тұрғыны, 27 жас).

«Жалпы, иә. Біздің ұжымда 1000-нан астам адам жұмыс істейді. Мұндай нәрсе бар. Эмоциялар, қызғаныш. Оның көйлегі жақсы, ал менің көйлегім нашар деген әңгіме болады. Интригалар әрқашан болған және болады» (әйел, Қызылорда облысының тұрғыны, 41 жас).

«Әйелдер қайда болса, әрқашан солай болады. Олар ұсақ-түйекке ренжіп, ұсақ-түйектерге қуанады. Балалар сияқты. Көңіл-күй өзгермелі» (әйел, Қызылорда облысының тұрғыны, 37 жас).

«Еркектерде бұл оңайырақ, сондықтан ер адамдармен жұмыс істеу оңайырақ» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 44 жас).

«Көшбасшылық лауазымдардағы әйелдер эмоционалды және көбінесе субъективті шешімдер қабылдайды» (еркек, Түркістан облысының тұрғыны, 33 жас).

Басқа респонденттер әйелдердің қақтығысы шындыққа қатысы жоқ стереотиптен басқа ештеңе емес деп санайды, бұл іс жүзінде басқа факторларға, мысалы, ұжымдағы жағдайға байланысты болуы мүмкін.

«Білесіз бе, менің ойымша, мұның бәрі басшыға байланысты. Балық басынан шіриді деп бекер айтылмаған. Егер көшбасшы эмоционалды болса, айталық, ашуланшақ болса, онда оның айналасындағылардың бәрі бірдей болады» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 54 жас).

«Мен әйелдер ұжымында әйелдер ұрысады деп айтпас едім» (әйел, Жетісу облысының тұрғыны, 53 жас).

*«Керісінше, **әйелдер ерлерге қарағанда эмоционалды күшті**» (еркек, Түркістан облысының тұрғыны, 39 жас).*

«Міне, мен сізбен келіспеймін. Шынында да, бұл ер адамда да, әйелде де бар. Бұл жынысқа байланысты емес, адамға байланысты» (еркек, Жетісу облысының тұрғыны, 35 жас).

Квазимемлекеттік сектордағы Директорлар кеңесіне әйелдерді ілгерілетуге арналған квоталарды жақтаушылар осы сектордағы басшылық лауазымдардағы әйелдердің негізсіз аз екенін және диспропорцияны азайту үшін мұндай қолдау қажет екенін айтады.

*«**Әйелдерді гендерлік қолдау туралы заңға келетін болсақ, ол квазимемлекеттік секторда, мемлекет қатысатын ірі кәсіпорындарда, сол жерден әйелдер Үкіметке, министрліктерге және т.б. одан әрі көтеріле алады. Сондықтан бұл қолдау болуы керек өйткені әйелдер аз. Біздің министрлікте, квазимемлекеттік секторда басшылық лауазымдарда 90% ерлер жұмыс істейді**» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 39 жас).*

«Егер олардың квотасы алынып тасталса, құқықты бұзу болады» (еркек, Ұлытау облысының тұрғыны, 51 жас).

*«**Қолдау бәрібір болуы керек**» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 44 жас).*

*«**Мен бас тартуға қарсымын. Мұнда әйелдің құқықтары бұзылып, мүдделері еленбейді**» (әйел, Түркістан облысының тұрғыны, 37 жас).*

Квоталардың қарсыластары адамның жынысына қарамастан лауазымда жоғарылауының негізі жеке іскерлік қасиеттер мен кәсібилік болуы керек деп санайды. Квоталар, ресми түрде гендерлік теңсіздікті түзетуге мүмкіндік бере отырып, гендерлік теңдік қағидаттарын бұзады.

*«Жалпы, менің ойымша, қазір негізінен мемлекеттік секторда, мұнда жалпы теңдікті қарастыру керек. Қайда барсаңыз да, еркек пен әйел бөлінбейді. Жалақы бірдей, жұмыс уақыты бірдей. Мұнда бастысы – бұл орындалды. **Менің ойымша, арнайы ынталандырудың қажеті жоқ**» (еркек, Қызылорда облысының тұрғыны, 21 жас).*

«Менің ойымша, бұл жерде ең алдымен кәсіби жарамдылық бар. Егер ол, мысалы, өз ісінің маманы болса, ол министр де, Президент те бола алады, сондықтан егер ол жұмысқа жарамсыз болса және квота есебінен болса,

мысалы, оны сол жерге отырғызу, ол да бармайды» (еркек, Абай облысының тұрғыны, 38 жас).

«Егер бұл теңдік үшін квота болса, онда әйел жай отыруы керек, кез-келген әйел, бірақ бәріне тең құқықтың көрінуі дұрыс емес» (еркек, Ұлытау облысының тұрғыны, 34 жас).

«Менің ойымша, бұл жерде квота бөлудің қажеті жоқ. Адамның өзі өсе алатынын біледі» (еркек, Қызылорда облысының тұрғыны, 40 жас).

«Мұның бәрі неге негізсіз. Өскісі келетін әйел өседі. Менің ойымша, квота артық» (еркек, Түркістан облысының тұрғыны, 33 жас).

Респонденттер жалақысыз үй еңбегінің себептерін тарихи қалыптасқан отбасылық дәстүрлерден жиі көреді. Сонымен қатар, көптеген респонденттер отбасылық міндеттерді бөлу туралы жасырын шарттың элементі ретінде қарастыра отырып, мұндай еңбектің болу фактісін теріс бағалауға бейім емес.

«Біз барлық отбасыларда тәрбиеленеміз. Бізде бәрі тең болуы үшін бұл бір ғасырға созылуы керек. Еуропадағыдай. Күйеуі келді, ол ыдыс-аяқ жуып, кір жаюға кетті, ал әйелі итпен серуендеуге кетті. Және бәрі тең. Бізде олай болмайды» (әйел, Жетісу облысының тұрғыны, 53 жас).

«Мүмкін, батыстың бір жерінде, бұл сұрақты сол жерден алған шығарсыз. Бұл, бәлкім, батыста, керісінше, бұл әйел күйеуіне есепшот ұсынады, Мен сенің шұлықтарыңды жудым, бұл өте қымбатқа түседі. **Біздің әйелдер мұны айтпайды. Жоқ, біздің әйелдер жуады, сонымен қатар олар қайын енесіне барады және қызмет жасайды»** (әйел, Абай облысының тұрғыны, 54 жас).

«Сіз күйеуіңізге тамақ дайындайсыз. Балалар үшін. Мұны өзі де жейді» (еркек, Қызылорда облысының тұрғыны, 44 жас)

«Сіздің араңызда серіктестік бар. Сіз үй жұмысын жасайсыз, ол сізді қамтамасыз етеді» (еркек, Қызылорда облысының тұрғыны, 35 жас).

Респонденттердің бір бөлігі қазіргі жағдайлар осы жағдайды өзгерту қажеттілігін талап ететінін және оны әр отбасында жеке келісімдер арқылы жеке түзету қажет екенін атап өтеді.

«Олар келісетін және айтатын отбасылар бар, сондықтан бүгін кім үйге бұрын келіп, тамақ дайындаса, бұл проблема емес, әйел немесе ер адам атқарса да, бәрібір» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 35 жас).

«Менің ойымша, бәрі әйелдің оған деген көзқарасына байланысты. Егер қыздың өзі үйде жұмыс істегісі келмесе, ол күйеуінен де көмек сұрайды. Және бәрі қазірдің өзінде шешілуде» (еркек, Ұлытау облысының тұрғыны, 27 жас).

3.2 Саясаттағы гендерлік теңдік

Респонденттердің едәуір бөлігі әйелдер негізінен саясатпен айналыспауы керек деп санайды. Бұл тұжырымның пайдасына дәлелдердің арасында әйелдердің саясатпен айналыса алмауы, шамадан тыс эмоционалдылық,

стратегиялық ойлай алмау, қоғамның саясаттағы әйелдерді қабылдауға дайын еместігі деп аталды.

«Менің ойымша, әйел мен саясат, менің пікірім, бұл, білесіз бе, әртүрлі жоспарлар. Бұл жерде саясатқа әйелдер мүлдем қажет емес» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 44 жас).

«Менің ойымша, әйел өз жұмысымен айналысуы керек, саясаттағы ер адам болуы керек, еркектердің көпшілігі болуы керек. Неліктен? Әрине, кейбір министрліктерде, әрине, әйелдер бар, бірақ ерлер көпшілігі салқын ақыл мен саясатты түсінеді» (еркек, Жетісу облысының тұрғыны, 28 жас).

«Саясатта мен, мысалы, қарсымын. Өйткені кейбір үлкен саяси мәселелерде әйел әрқашан өзіне сұрақ қояды, содан кейін ол бұл сұраққа өзі жауап береді және тек осы сценарийге сәйкес келеді. Ал ер адам мұндай мәселелерде әрқашан 10 қадам алға ойлайды, стратег. Бұл әрқашан солай» (еркек, Жетісу облысының тұрғыны, 23 жас).

«Ал ер адамдар көп, өйткені ер адамдар өршіл, олар билікке көбірек бейім, үстем. Ерлерде көшбасшылық қасиеттері көбірек» (еркек, Ұлытау облысының тұрғыны, 36 жас).

«Психолог ретінде менің ойымша, әйелдер шешім қабылдағанда эмоцияларға бой алдырады. Егер әйел эмоциялармен күрессе жақсы. Осыған байланысты ер адамдар ұстамды, олар мәселені бірден шешуге тырысады» (еркек, Қызылорда облысының тұрғыны, 21 жас).

«Біздің жергілікті ерекшеліктеріміз бар, оларды өзгерту мүмкін емес. Бізде қоғам оны қабылдамайды. Айталық, егер мен үйде тамақ дайындайтын болсам, егер мен балаларға қамқорлық жасасам және әйелімді қандай да бір қоғамдық істерге қатысуға жіберсем, тіпті өзім ұнатсам да, егер әйелім оны жақсы көрсе, біз бір-бірімізбен жақсы араласамыз, қоғам түсінбейді. Қабылдауды, қоғамның қабылдауын бізде таппайды» (еркек, Жетісу облысының тұрғыны, 32 жас).

Сонымен қатар, респонденттер саясаттағы әйелдердің салыстырмалы түрде аз үлесі ерлердің көзқарасының салдары екенін атап өтті.

«Менің ойымша, ер адамдар әйелдердің басшылық лауазымдарда отыруын мүлдем қаламайды» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 39 жас).

«Ер адам әйелдерді насихаттауға аса мән бермейді» (еркек, Жетісу облысының тұрғыны, 32 жас).

Қазақстанда саясаттағы әйелдерге қатысты қабылданған квоталарға қатысты респонденттер үшке бөлінді. Олардың біріншісі, квазимемлекеттік сектордағы басшылық лауазымдарға квоталар мәселесіндегі сияқты, саясаттағы квоталар ерлер мен әйелдердің теңдігі қағидатын бұзады деп санайды.

«Мемлекет өз жұмысын жасады, полиция жұмыс істейді, айталық, тек әйелдер үшін бәрін жасауға болмайды. Теңдік - бұл теңдік, тек әйелдерді бөліп көрсету емес, бұл ер адамға қатысты теңдік емес, әйелдер үшін де, ерлер

үшін де жұмыс істейтін полиция бар» (еркек, Ұлытау облысының тұрғыны, 24 жас).

«Жалпы, бұл квоталарды алып тастау керек. Барлығы тең болуы керек» (еркек, Қызылорда облысының тұрғыны, 25 жас).

«Неліктен мұны істеу керек, күштеп таңу керек, ол бар, оны баспау керек. Ақша бөлудің қажеті жоқ, квота туралы айтудың қажеті жоқ. Олар квотасыз да бар. Бұл жай ғана ақшаны ысырап ету» (еркек, Ұлытау облысының тұрғыны, 25 жас).

«Квоталар барлығы жойылуы керек» (еркек, Ұлытау облысының тұрғыны, 36 жас).

«Менің ойымша, біріншіден, бұл квоталар жойылуы керек. Екіншіден, бұл әйелдер санын көбейту немесе жастар санын көбейту туралы бос әңгіме. Тәжірибесі бар, мемлекеттің қажеттіліктерін түсіне алатын адамдар жұмыс істесін» (еркек, Түркістан облысының тұрғыны, 35 жас)

Екінші, кіші топ, қолданыстағы квота әділ және болуы керек деп санайды.

«Егер квота дұрыс жұмыс істейтін болса, яғни әйелдер және жастар арасынан білікті кадрларды әділ іріктеу, егер мұның бәрі дұрыс жүргізілсе, онда негізінен квота негізделеді» (еркек, Ұлытау облысының тұрғыны, 34 жас)

Үшінші, айтарлықтай ересек топтың өкілдері 30% квота негізсіз төмендетілген және оны көбейту керек деп санайды.

«Тек 30% әйелдер болуы керек деп жазылған. Ережелерде де бар. Неге олай? Неге 50% емес? Жұмбақ болып қала береді» (әйел, Қызылорда облысының тұрғыны, 41 жас).

«Бірақ сандық мән мәселесі. Неліктен 35-30? Неге одан артық емес?» (әйел, Жетісу облысының тұрғыны, 41 жас).

«Егер гендерлік теңдік болса, барлығын 50/50 болсын» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 35 жас).

«Мен саясатта әйелдердің 50/50 болғанын қалаймын» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 54 жас).

Саясаттағы әйелдердің рөлін күшейту үшін қажетті шаралар ретінде кейбір респонденттер үміткерлерді, мысалы, саяси көшбасшылық мектептерінде дайындау мүмкіндігін көреді. Сондай-ақ, жергілікті өмірге әсер етуі мүмкін кең қол жетімді кейбір бастауыш ұйымдарды құру ұсынылады.

«Бұл әйелдерді дайындау керек. Пісіру. Қазір бүкіл Қазақстан бойынша қарқын алып келе жатқан әйелдер саяси көшбасшылығы мектебі. Қазірдің өзінде үшінші ағын басталады. Бұл бізге керек резервтер дайындау» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 54 жас).

«Бұл әйелдердің дауысы болуы керек шығар. Кейбір әйелдер кеңестері болуы керек. Бұл әйелдер одағы, бұл қоғам. Қарапайым халықтан әйелдер осы әйелдер кеңесіне қатыса алады» (әйел, Жетісу облысының тұрғыны, 40 жас).

3.3 Білім саласындағы гендерлік теңдік

Көптеген респонденттер гендерлік қатынастар контекстінде жалпы білім беру процесін және одан әрі жұмысқа орналасу мен жұмысты ажыратады. Сонымен, респонденттер білім берудегі гендерлік стереотиптерді бөліп көрсетуге бейім емес, бірақ сонымен бірге оларды мамандықтарда бөліп көрсетуге бейім.

«Модератор: ерлер мен әйелдердің кәсіптері мен университетте мамандық таңдау туралы стереотиптер арасында байланыс бар ма?»

Респонденттер: «жоқ» (Жетісу облысының респонденттері)

«Біздің барлығымыз үшін білім бірдей, әйел-еркек деп бөлінбейді, жұмыс істейтін кезде мамандық әйелдікі, ердікі болып шығады» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 39 жас).

«Негізінде, егер қыз қаласа, жұмыс істей алады, ешқандай шектеулер жоқ, инженер, ғарышкер болғысы келсе, мейлі» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 35 жас).

«Тренингте [гендерлік бөліну] жоқ, бірақ бізде болашақта ол жұмысқа орналасқанда ғана бар» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 35 жас).

STEM саласына келетін болсақ, респонденттердің кейбір бөлігі тарихи әлеуметтік факторларға байланысты ер адамдар осы саланың салаларына көбірек бейім деп санайды.

«Иә, мұнда статистика ер адамның ақылды екенін көрсетеді. Иә, көптеген инженерлер, көп нәрсе ойлап тапты, ер адамдар - бұл факт, сонымен қатар жасырудың қажеті жоқ, бұл ерлер қысымы болады. Немесе әйелдер әрқашан үйде отырады, осыған байланысты негізінен ер адам дамуда. Мүмкін және солай» (еркек, Ұлытау облысының тұрғыны, 34 жас).

Басқа респонденттер ерлерге қарағанда әйелдердің STEM мамандықтарына деген қабілеті стереотиптен басқа ештеңе емес деп санайды.

«STEM бұл физика, математика, химия, биология. Менің ойымша, олар барлық жерде [әйелдер] жұмыс істей алады. Ешқандай шектеулер жоқ» (еркек, Ұлытау облысының тұрғыны, 51 жас).

«Әйелдерде жасай алмайтын шекаралар мүлдем жоқ. Ол кез-келген ер адамның жұмысын жасайды. Кез-келген, Мен сенімдімін» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 54 жас).

Респонденттердің едәуір бөлігі мамандық таңдау адамның жынысына емес, отбасылық дәстүрлерге, құндылықтарға және отбасындағы көзқарастарға байланысты екеніне сенімді.

«Бұл пайызға әсер етпейді, яғни инженерлер отбасында туылған адам, ол инженер болып жұмыс істейді. Егер ата-анасы математик болса, ол қыз болса да, ол ұл болса да, ол олардың жолымен жүреді» (әйел, Жетісу облысының тұрғыны, 41 жас).

«Бала отбасында өскен кезде, анасының қандай мамандыққа бейімделуіне байланысты қарайды» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 54 жас).

«Менің ойымша, бұл жерде ата-аналардың бала кезінен баланы қаншалықты дамытатыны да байланысты. Мысалы, егер сіз фортепианодан сабақ берсеңіз, балаңыз да бейім болуы мүмкін» (әйел, Жетісу облысының тұрғыны, 23 жас).

«Техникалық мамандықтарға деген қызығушылық отбасындағы тәрбиеден басталады» (еркек, Түркістан облысының тұрғыны, 31 жас).

Респонденттердің бір бөлігі қыздарды STEM салаларына тарту үшін қосымша шаралар қажет емес деп санайды, бұл қазіргі жасөспірімнің қалауы мен мотивациясы болған кезде ақпарат пен оқу нұсқаларын табады деп дәлелдейді. STEM-ге қыздарды тарту ешқандай экономикалық пайда әкелмейді деген пікір де айтылды.

«Ешқандай шара қажет емес, өйткені егер қыз қаласа, ол барады. Енді оларды қолдау үшін бөлек, мамандығы бойынша бір жерге бағыттау керек, менің ойымша, бұл қажет емес» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 39 жас).

«Жоқ, менің ойымша, егер қыз, мектеп оқушысы, жақсы оқитын болса, ол нақты ғылымдарға бейім болса, неге мұны істеу керек. Ештеңе істеудің қажеті жоқ, егер оның қызығушылығы болса, ол өзін алға жылжытады. Неліктен оны қандай да бір жолмен қолдау керек?» (еркек, Ұлытау облысының тұрғыны, 25 жас).

«Жоқ, егер оны қызықтырса. Қазір интернет қолжетімді, ол интернеттен үйреніп, өзі үшін бір нәрсе біле алады және оны керек пе, жоқ па түсінеді» (әйел, Абай облысының тұрғыны, 35 жас).

«Қыздарды STEM-ге тартудың қажеті жоқ делік, неге бұл үшін қандай мақсатқа сай болады, яғни экономика бұл үшін пайдалы болмайды, оның мәні, егер ешқандай пайда болмаса, неге?» (еркек, Ұлытау облысының тұрғыны, 30 жас).

«Менің ойымша, бұл қажет емес, тек олардың бәрі сол жерге қалай орналасу керектігін білуі керек. Міндетті шаралар емес, тек ұсыныстар, сондықтан ешқандай жүктеме, квоталар ашылмайды» (еркек, Ұлытау облысының тұрғыны, 24 жас).

STEM-ге қыздарды тартудың қандай да бір шаралары қажет деп санайтын респонденттердің арасында мектеп оқушыларына арналған практикалық сабақтар, экскурсиялар, ғылымға, технологияға, инженерияға және математикаға бейімділігі бар балаларды ерте кезеңде анықтау және кейіннен білім беру грантымен оларды одан әрі жүргізу сияқты нұсқалар ұсынылды.

«Тәжірибе болуы керек, менің ойымша, оларда сабақ немесе бірдеңе бар, мен білмеймін. Сонда сіз оны анықтай аласыз» (әйел, Жетісу облысының тұрғыны, 23 жас).

«Кәсіпорындарға экскурсиялар. Жалпы алғанда, мұндай мамандықтар жұмыс істейтін кәсіпорындар, олар көруі, білуі, оны ұнататынын немесе

ұнатпайтынын түсінуі керек және т.б.» (әйел, Жетісу облысының тұрғыны, 58 жас).

«Мектепте іс-шаралар, тәрбие сағаттары ұйымдастырылуы керек. Табиғи бағытқа көбірек көңіл бөлгенде, қызығушылық оянады» (еркек, Түркістан облысының тұрғыны, 24 жас).

«Бастапқыда біздің мектептерде кәсіби бағдар дұрыс болуы керек пе? Мұғалімдер қалауын анықтаған кезде, бұл бала STEM-ге барады және егер ол STEM-ге қатысуды үйренсе, оның гранты, тікелей кепілдендірілген гранты бар. Олар бұл баланың дамып жатқанын көреді. Содан кейін бағдарлама жұмыс істейді» (әйел, Жетісу облысының тұрғыны, 37 жас).

САРАПТАМАЛЫҚ СҰХБАТТАР МЕН ФОКУС-ТОПТЫҚ ПІКІРТАЛАСТАР БОЙЫНША ҚОРЫТЫНДЫЛАР

1. Сарапшылар осы салада белгілі бір ілгерілеуге қарамастан, гендерлік теңдік, сондай-ақ Қазақстандағы әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерінің теңдігі проблемасы шешілмейді деп есептеуге бейім. Атап айтқанда, гендерлік теңсіздік, сарапшылардың пікірінше, заң шығарушы және атқарушы билік өкілдерінің көпшілігі ер адамдар болатын саяси салада айқын көрінеді. Сондай-ақ, гендерлік еңбекақы алшақтығы, ерлер мен әйелдердің әртүрлі кәсіби салаларға біркелкі бөлінбеуі бар, бұл табысқа да әсер етеді. Тағы бір маңызды мәселе – тұрмыстық зорлық-зомбылық пен харассмент. Мемлекет тарапынан белгілі бір әрекеттерге қарамастан, гендерлік негізде халықтың құқықтарын қорғау саласындағы заңнама жетілмеген күйінде қалып отыр.

2. Қазақстандағы гендерлік теңсіздіктің басты себептерінің бірі – әлеуметтік негізделген гендерлік рөлдер туралы қалыптасқан стереотиптер кешені, оған сәйкес әйелдің дәстүрлі түрде басты функциясы – бала туу және тәрбиелеу болады. Мансап, қоғамдық немесе саяси қызмет сияқты өмірдің ықтималды аспектілері, гендерлік қалыптасқан стереотиптерге сәйкес, қайталама сипатқа ие. Бұл ретте, мінез-құлық стереотиптері, ерлер мен әйелдердің әлеуметтік рөлдері бала кезінен қаланады және білім беру мекемелерінде, оның ішінде оқу бағдарламасы шеңберінде әлеуметтену процесінде таңылады. Сарапшылар КСРО дәуірімен салыстырғанда қазір әйелдердің өзін-өзі жүзеге асыруы үшін біршама көп мүмкіндіктер бар екенін атап өтеді.

Фокус-топтардың деректері сарапшылардың пікірін растайды. Кейбір респонденттер ерлер мен әйелдердің теңдігі туралы декларативті түрде айтқанымен және әйелдердің мансаптық жолында ешқандай кедергілер жоқ деп айтса да, іс жүзінде тікелей немесе жанама түрде респонденттердің көпшілігі мұндай кедергілер бар екенін мойындайды және олар ең алдымен әйелдің еркектен айырмашылығы, әдетте бұл балаларға күтім жасау және үй шаруашылығын жүргізу қажеттілігімен байланысты. Сонымен қатар, респонденттердің бір бөлігінің көз алдында бұл мәдениеттің тарихи қалыптасқан ерекшелігі ғана тұр. Фокус-топтарға қатысушылардың едәуір бөлігі, сарапшылардан айырмашылығы, қазіргі жағдайға сәйкес келеді, бұл олардың тегін үй еңбегін қалыпты деп санауынан көрінеді, сұхбаттасу жоспарларына қатысты жеке сұрақтарды ақтайды, әйел басшыға қарағанда ер адамға артықшылық беріледі деп санайды. Мұның бәрі ер респонденттерге де, әйел респонденттерге де қатысты. Бұл бұл көзқарастар қоғамда үстемдік етеді дегенді білдірмейді, бірақ олар маргиналды емес.

3. Сарапшылардың ойындағы жастар гендерлік теңдік идеяларына ашық, бірақ оның құндылықтары көбінесе белгілі бір аймаққа немесе тіпті отбасына тән қоғамдық көзқарастардың ерекшеліктерімен анықталады. Аға буын өкілдері туралы да айтуға болады, олар сарапшыларға гендерлік рөлдерге қатысты неғұрлым қалыптасқан көзқарастармен біршама консервативті болып көрінеді.

Сонымен қатар, фокус-топтық пікірталастардың деректері жас ұрпақ өкілдеріне (21-25 жас) барлық консервативті стереотиптер тән болуы мүмкін екенін көрсетеді. Олар әйелдердің саясатқа қатысуына қарсы тұра алады, әйелдер квоталарын алып тастауды жақтай алады, декретке шығу мүмкіндігіне байланысты

әйелдерді жұмыстан шығаруды ақтай алады және тіпті мақұлдай алады. Аға буын өкілдері көбінесе гендерлік теңдік мәселелерінде прогрессивті болып көрінеді.

Қазақстандық қоғамдағы гендерлік өкілдіктердің даму тенденцияларын сарапшылар, әдетте, үлкен сенімділікпен болжауға кіріспейді. Қолайсыз факторлар ретінде діншілдіктің өсу тенденцияларының күшеюін, неодәстүршілдіктің дамуын және жалпы қоғамда «оң» көңіл-күйдің таралуын атауға болады.

4. Гендерлік стереотиптер, сарапшылардың пікірінше, тұрмыстық зорлық-зомбылық пен харассментті көбінесе ақтайды. Сарапшылар гендерлік зорлық-зомбылық тұрғысынан қандай да бір белгілі бір өңірлерді бөліп көрсетуге бейім емес.

5. Сарапшылар тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін жазаны қатаңдатуға қатысты түзетулерді сынға алуға бейім, бұл олардың енгізілуі жағдайды іс жүзінде түзетпегенін дәлелдейді. Бұл жергілікті жерлерде заңдарды сақтамау, түзетулердің «косметикалық» сипаты, полицияға арыз беру кезінде зардап шеккендердің проблемалары, жариялылық пен қоғамдық айыптаудан қорқу сияқты факторларға байланысты.

Сарапшылар Қазақстанда құдалауға қатысты заңнаманың болмауы проблемасын осы ұғымның нақты тұжырымдары мен шекараларының жоқтығымен, шешім қабылдаушы органдарда ерлердің басым болуымен байланыстырады, бұл проблеманың ауқымын түсінбеге, сондай-ақ биліктің халықтың консервативті көзқарасы тарапынан ықтимал наразылыққа қатысты алаңдаушылығына әкеледі.

Гендерлік зорлық-зомбылық пен құдалаумен күресу үшін сарапшылар жазаны қатаңдату, тараптарды татуластыру жөніндегі істердің жабылуын жою, процестердің ашықтығын қамтамасыз ету, профилактикалық жұмыс жүргізу, зардап шеккендер мен агрессорлар үшін терапия курстарын жүргізу, полиция жұмысын оңтайландыру жағына қарай заңнаманы өзгертуді ұсынады.

Мұндай стереотиптердің болуының жарқын көрінісі – фокус-топтарға қатысушылар арасында әйелдер басшылыққа жарамсыз немесе әйелдер ұжымында ерлерге қарағанда қақтығыстар мен интригалар жиі кездеседі деген пікірлер.

Сонымен қатар, сарапшылардың пікірінше, халық ерлер мен әйелдерді құқықтар мен феминистік қозғалыстағы теңестіру процесінің принциптері мен мақсаттарын түсінбейді, оларды дұрыс қабылдамайды. Сарапшылар гендерлік тең құқықты іске асыруға бағытталған орта оқу орындарында ақпараттық-тәрбие жұмысының жоқтығын атап өтті.

Мемлекет тарапынан проблемаларды шешуге ресми көзқарас, гендерлік саясат саласында білікті кадрлардың болмауы, дағдарыс және коммуналдық орталықтар сияқты профилактикалық, консультациялық және оңалту ұйымдарының жеткіліксіз саны елеулі кедергілер болып табылады.

7. Әйелдердің саясатпен айналыспауы керек деп санайтын респонденттердің үлкен үлесі де халықтың стереотиптерінің көрінісі болып табылады, бұл әйел басшыға деген теріс көзқарасқа әсер ететін немесе әйелдер топтары қақтығыстарға бейім деп ойлауға мәжбүр етеді. Фокус-топтық пікірталастар көрсеткендей, респонденттер барлық үш жағдайда бірдей дәлелдер келтіреді, ең алдымен эмоционалды тұрақсыздыққа және әйелдерде стратегиялық ойлаудың болмауына жүгінеді.

Фокус-топ мүшелерінің саясаттағы әйелдерге арналған квоталарға қатынасы бұл мәселенің ешкімді бей-жай қалдырмайтынын көрсетеді.

Салыстырмалы түрде аз ерекшеліктерді қоспағанда, қатысушылар квоталарды алып тастау керек және квоталарды көбейту керек деп санайтындар болып екі полярлық пікірге бөлінді.

Әйелдері мен қыздарының саяси және қоғамдық өмірге белсенді қатысуына қарсы шыққан барлық ер адамдар дерлік өздерінің теріс көзқарастарын митингілерге қатысу қаупіне келтірді. Қазақстан халқының тек митингілермен ғана шектелмейтін өздерінің қоғамдық немесе саяси ұстанымдарын қорғаудың әртүрлі тәсілдері туралы түсінігі нашар деп болжауға болады.

8. Фокус-топтардың қатысушылары білім беруде маңызды гендерлік проблемаларды көрмейді, алайда сарапшылар сияқты, еңбек қызметінің кейбір салаларында гендерлік диспропорцияның болуы туралы айтады. Бұл ретте зерттеушілер жағдайындағы сарапшылар әлеуметтік-шартты гендерлік стереотиптер мен әлеуметтік рөлдер туралы айтады, ал респонденттер, бұл стереотиптердің көрінісі, ер адам аз жалақыға бармайды деп жауап береді, өйткені ол отбасын тамақтандыруы керек, нәтижесінде аз жалақыға әйелдер барады.

STEM мамандықтары әйелдерге қарағанда ерлерге лайық деген стереотип фокус-топтық пікірталастар аясында респонденттерге кең қолдау табады.

9. Гендерлік қатынастар саласындағы істердің қазіргі жағдайын түзету, Қазақстандағы әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерін дамыту үшін мемлекет пен қоғамдық белсенділердің кешенді жұмысы қажет. Ең алдымен, гендерлік қатынастар саласындағы заңнаманың орындалуын бақылау, Қазақстанда ерлер мен әйелдердің тең құқықтары мен мүмкіндіктерін қамтамасыз ету өкілеттігі болатын жеке мемлекеттік орган қажет. Мұндай функциялардың бір бөлігін ҚР Президенті жанындағы Әйелдер істері және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі ұлттық комиссия орындайды, алайда сарапшылардың пікірінше, қазіргі уақытта бұл органның өкілеттіктері толыққанды жұмыс істеу үшін жеткіліксіз. Сондай-ақ, отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық пен құдалау үшін жазаны қоса алғанда, бірқатар мәселелер бойынша ағымдағы заңнаманы жетілдіруге мемлекеттің белсенді қатысуы, гендерлік теңдік мәселелері бойынша мектептік оқу бағдарламасын құру, заң шығарушы органдарда әйелдердің өкілдік ету квотасын ұлғайту қажет.

Сондай-ақ, мемлекет қоғам белсенділерінің қатысуымен гендерлік құқықтар мен оларды қорғау саласындағы білім беру мәселелері бойынша халықты кеңінен хабардар етуді қамтамасыз етуге мүмкіндігі бар.

Стратегиялық жоспардағы гендерлік рөлдерге қатысты қоғамдық көзқарастар мен стереотиптерді өзгерту үшін балабақшалар мен мектептерде жұмыс жүргізу қажет, ол үшін шетелдік тәжірибені оны міндетті талдаумен және қазақстандық шындыққа бейімдеумен пайдалану орынды болуы мүмкін. Қазақстан азаматтарын отбасылық-тұрмыстық/гендерлік зорлық-зомбылықтан қорғау үшін, басқалармен қатар, қылмыс фактісі бойынша ғана емес, сондай-ақ зардап шеккендерге консультациялық, заңгерлік, психологиялық көмек көрсететін орталықтар жүйесін (әрбір ауданда жақсырақ) құруды қамтитын кешенді жұмыс қажет. Бұл ретте профилактика халықтың осындай орталықтардың жұмысы туралы жеткілікті хабардар болған жағдайда ғана тиімді болуы мүмкін.

Халықтың хабардар болуын қамтамасыз ету, сондай-ақ әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерін дамыту идеяларын ілгерілету үшін дәстүрлі БАҚ және әлеуметтік желілер сияқты құралдар кешенін пайдалану қажет. Сондай-ақ,

пікір көшбасшыларының, соның ішінде діни және саяси қайраткерлердің, мәдениет пен спорт саласындағы көрнекті тұлғалардың беделін пайдалануға болады.

«БҰҰ-әйелдер» құрылымы
Әзірбайжан Мамбетов көшесі, 14
Астана қаласы, Қазақстан
www.unwomen.org

 @unwomenkazakhstan

 @unwomenkazakhstan

 @unwomeneca

 @UNWomenEuropeandCentralAsia

БҰҰ Даму бағдарламасы
Әзірбайжан Мамбетов көшесі, 14
Астана қаласы, Қазақстан
www.undp.org/kk/kazakhstan

 @UNDPKazakhstan

 @undp.kazakhstan

 @UNDPKAZ

 @UNDPKAZ